

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

Grđanske
Inicijative

KRATKI VODIČ KROZ ZAKONODAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA U CRNOJ GORI

Projekat finansira Evropska unija

KRATKI VODIČ KROZ ZAKONODAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA U CRNOJ GORI

Podgorica, 2015.

Kratki vodič kroz zakonodavni i institucionalni okvir zaštite ljudskih prava u Crnoj Gori

Izdavač:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

Za izdavača:

Daliborka Uljarević

Autori:

Marijana Laković Drašković

Daliborka Uljarević

Boris Marić

Wanda Tiefenbacher

Maja Stojanović

Saradnica na projektu:

Ana Vujošević

Dizajn i produkcija:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Štampa

Studio MOUSE - Podgorica

Tiraž

200 primjeraka

ISBN 978-86-85591-59-4

COBISS.CG-ID 27043600

Publikacija je dio projekta "Ubrzajmo ljudska prava!", koji sprovodi Centar za građansko obrazovanje (CGO) u saradnji sa Građanskim inicijativama (GI) iz Beograda, uz finansijsku podršku Delegacije EU u Crnoj Gori.

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

**Građanske
Inicijative**

Ova publikacija je izdata uz podršku Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost Centra za građansko obrazovanje (CGO) i ni na koji način ne može biti interpretiran kao zvanični stav Evropske unije.

SADRŽAJ

Uvod	9
Odnos međunarodnog i nacionalnog prava	11
Članstvo u međunarodnim organizacijama i međunarodni ugovori o ljudskim pravima	13
Crna Gora i Ujedinjene nacije	13
Crna Gora i Savjet Evrope	17
Crna Gora i Evropska unija	23
Ustav Crne Gore – odredbe o ljudskim pravima i prijedlozi za unaprijeđenje	28
Djelotvornost pravnih lijekova za zaštitu ljudskih prava u pravnom sistemu Crne Gore	32
Institucije i tijela za ostvarivanje, promociju i zaštitu ljudskih prava u pravnom sistemu Crne Gore	38
Ustavni sud Crne Gore - izbor sudija, nadležnosti i ovlašćenja	38
Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore	39
Agencija za zaštitu podataka o ličnosti i slobodan pristup informacijama	42
Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava i manjinski savjeti	43
Savjet za građansku kontrolu rada policije	45
Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore	46
Ministarstvo za ljudska i manjinska prava	47
Savjet za zaštitu od diskriminacije Vlade Crne Gore	48
Sudovi u Crnoj Gori	50
Državno tužilaštvo	53
Građanin/ka i državna administracija	56
Zabrana diskriminacije	60
Posebna pitanja u oblasti ljudskih prava u Crnoj Gori	64
Sloboda izražavanja i medija	64
Položaj manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica	65
Rodna ravnopravnost	68
Prava djeteta	70
Položaj osoba sa invaliditetom	71
Položaj osoba različite seksualne orijentacije i rodnog identiteta	73

Prava lica lišenih slobode, zabrana mučenja i drugih nečovječnih i ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja	75
Restitucija	76
Ostala pitanja	77
Ljudska prava u Crnoj Gori kroz vizuru međunarodnih izvještaja	80
Regionalni izazovi u izgradnji kulture ljudskih prava: iskustvo Srbije	85
Prilozi	91
• Obrazac za podnošenje pritužbe Zaštitniku ljudskih prava i sloboda	92
• Obrazac za podnošenje ustavne žalbe	94
• Uputstvo za popunjavanje predstavke Evropskom sudu za ljudska prava i slobode i obrazac predstavke	98
Literatura	118

UVOD

Zaštita ljudskih prava je krupan izazov za sva tranziciona društva. Dometi ustavnih, zakonskih i institucionalnih mehanizama zaštite još uvijek imaju ozbiljna ograničenja u praksi, koja precizno dijagnosticira društvene slabosti, bilo da im je izvor u neodgovornim političkim elitama čiji uticaj na institucije ima negativan uticaj na njihovu efikasnost i efektivnost u radu, ili da je riječ o lošim navikama, tradicionalističkoj demagogiji i predrasudama. Jačanje administrativnih kapaciteta, kroz izgradnju samostalnih institucija imunih na neprimjerene političke uticaje i sposobnih da ostvaruju sadržajnu međunarodnu saradnju i primjenjuju najbolje međunarodne standarde i prakse, predstavlja jedan od nacionalnih prioriteta Crne Gore u procesu uspostavljanja funkcionalnosti demokratije kroz pregovarački proces sa EU.

Da bi zaštita ljudskih prava bila sveobuhvatna, normativni i institucionalni okvir moraju biti u punoj koordinaciji. Oblasti koje pokriva poglavlje 23 (Pravosuđe i osnovna ljudska prava) izuzetno su važne za suštinske reforme crnogorskih institucija i spadaju u svojevrsne političke kriterijume za ulazak u članstvo u EU. Na putu približavanja Evropskoj uniji neće postojati manje i više važna ljudska prava, ona su i u ovom procesu nedjeljiva i međusobno zavisna.

Stoga ova publikacija daje pregled postojećeg normativnog i institucionalnog sistema Crne Gore u polju zaštite ljudskih prava i sloboda, uz osvrt na potrebne intervencije radi usklađivanja sa međunarodnim institutima, kao i praktične mehanizme zaštite ljudskih prava. Taj osvrt je dat kroz odnos međunarodnog i domaćeg prava, ustavom zagaranovna temeljna prava, osnove kontraverznog pitanja djelotvornosti pravnih lijekova za zaštitu ljudskih prava u pravnom sistemu Crne Gore. Djelotvornost pravnih lijekova ima poseban značaj, kako za građane/ke i njihov interes da im Ustavom i međunarodnim normama zagaranovano pravo bude zaštićeno, tako i za državu Crnu Goru da u budućnosti redukuje broj predstavki prema Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu. Poseban dio je posvećen institucijama i tijelima za ostvarivanje, promociju i zaštitu ljudskih prava u pravnom sistemu Crne Gore i odnos građanin/ka i državne administracije. Kroz obradu pojma zabrane diskriminacije se skreće pažnja na potrebu uspostavljanja kontinuiranog sistema zaštite ljudskih prava i sloboda. Dio pitanja u oblasti ljudskih prava koja treba rješavati, postavljen je kao prioritetan za Crnu Goru, a uključuje: slobodu izražavanja i medija, položaj manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, rodnu ravnopravnost, prava djeteta, položaj osoba sa invaliditetom, položaj osoba različite seksualne orijentacije i rodnog identiteta, prava lica lišenih slobode, zabranu mučenja i drugih nečovječnih i ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja, restituciju, itd. Navedena pitanja značajno opterećuju društvene odnose u Crnoj Gori i predstavljaju izazov za uspostavljanje efikasnog i efektivnog sistema zaštite ljudskih prava i sloboda, ali i funkcionalnosti crnogorskog demokratskog društva. Dodatno, ova publikacija obrađuje ljudska prava u Crnoj Gori kroz vizuru međunarodnih izvještaja, što je od posebnog značaja za pravljenje objektivne slike o kapacitetima i dometima crnogorskih institucija u ovoj oblasti. Doprinos toj percepciji, daje se i kroz komparativni prikaz iskustva iz regiona, odnosno iskustva iz Srbije. Konačno, čitalac će naći korisne obrazce i uputstva, kao konkretan putokaz za proaktivnu zaštitu ljudskih prava i sloboda građana/ki Crne Gore. To predstavlja i stav priređivača i autora/ki publikacije o neophodnosti, da svako od nas pojedinačno u svakom trenutku mora imati građansku svijest, savjest i hrabrost da stane na stranu zaštite ljudskih prava i sloboda. Za sebe, ali i za one koji to nisu u mogućnosti.

ODNOS MEĐUNARODNOG I NACIONALNOG PRAVA

Ustav Crne Gore određuje da su potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšte prihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka u Crnoj Gori i da imaju primat nad domaćim zakonodavstvom, kada odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstva¹. Međutim, njihova primjena je u znatnoj mjeri otežana stavljanjem primata međunarodnih ugovora nad zakonodavstvom, a ne i nad Ustavom Crne Gore, što se moglo prevazići da je umjesto izraza “unutrašnjeg zakonodavstva” korišćen izraz “domaćeg prava”. Konkretno, ako se desi situacija da je standard iz presude Evropskog suda za ljudska prava u suprotnosti sa odredbama Ustava Crne Gore, tumačenje ove odredbe nalaže domaćem sudu ili drugom organu da primijeni Ustav, a ne standard iz presude Evropskog suda i pored činjenice da iz toga može nastupiti odgovornost države Crne Gore za kršenje Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Dalje, u Ustavu Crne Gore se navodi da će se međunarodni ugovori neposredno primjenjivati samo ako „odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstva”, što ostavlja prostor za različita tumačenja u situacijama kada neki odnos ili pitanje iz domena ljudskih prava nije uređeno zakonom. Ustavna povelja bivše državne zajednice Srbije i Crne Gore propisivala je da se međunarodni standardi neposredno primjenjuju, bez ikakvih ograničenja², da imaju primat nad pravom Srbije i Crne Gore, kao i nad pravom država članica³. Isto tako, u Ustavu Crne Gore izostalo je važno uputstvo iz Male povelje⁴ kojom je propisano da će se ovi ugovori tumačiti u skladu sa međunarodnim jemstvima ljudskih i manjinskih prava i u skladu sa praksom međunarodnih tijela nadležnih za nadzor nad njihovom primjenom⁵. Navedeno je i u suprotnosti sa odredbom kojom država garantuje da se dostignuti nivo ljudskih i manjinskih prava ubuduće neće smanjivati, što je, takođe, bilo propisano Malom poveljom.⁶

Dakle, Ustav Crne Gore treba tumačiti u skladu sa potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima iz oblasti ljudskih prava i praksom međunarodnih tijela nadležnih za nadzor nad njihovom primjenom, kako bi se u Crnoj Gori obezbijedila zaštita ljudskih prava u skladu sa minimalnim međunarodnim standardima i spriječilo da međunarodna nadzorna tijela utvrđuju odgovornost Crne Gore za kršenje prava propisanih međunarodnim ugovorima. Ovakvo tumačenje potvrđuje i Mišljenje Venecijanske komisije na Ustav Crne Gore⁷.

1 Član 9, Ustav Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

2 Član 10, Ustavna povelja državne zajednice Srbije i Crne Gore, “Službeni list Srbije i Crne Gore”, br. 1/2003

3 Član 16, Ustavna povelja državne zajednice Srbije i Crne Gore, “Službeni list Srbije i Crne Gore”, br. 1/2003

4 Na osnovu člana 8 i 61 Ustavne povelje državne zajednice Srbija i Crna Gora, Savezna skupština, na sjednici Vijeća građana od 28. februara 2013 i na sjednici Vijeća republika 28. februara 2003. donijela je Odluku o proglašenju Povelje o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, odnosno tzv. Maloj povelji, a polazeći od toga da su ljudska i manjinska prava temelj svake zajednice.

5 Član 10, Ustavna povelja državne zajednice Srbije i Crne Gore, “Službeni list Srbije i Crne Gore”, br. 1/2003

6 Član 57, “Jemstvo stečenih prava”, Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, Sl. list SCG, br. 6/03

7 Prevod objavljen u publikaciji: “Međunarodni standardi ljudskih prava i ustavne garancije u Crnoj Gori”, Akcija za ljudska prava, Podgorica, 2008.

ČLANSTVO U MEĐUNARODNIM ORGANIZACIJAMA I MEĐUNARODNI UGOVORI O LJUDSKIM PRAVIMA

Crna Gora od proglašenja nezavisnosti 3. juna 2006. godine, u skladu sa Odukom o proglašenju nezavisnosti, primjenjuje i preuzima sve međunarodne ugovore i sporazume koje je zaključila i kojima je pristupila državna zajednica Srbija i Crna Gora, a koji su u saglasnosti sa njenim pravnim poretkom. Nakon prijema u sve relevantne međunarodne organizacije, Crna Gora je podnijela sukcesorsku izjave za set konvencija Ujedinjenih nacija (UN), Savjeta Evrope, Međunarodne organizacije rada, itd. Uspostavljena je i aktivna saradnja sa Organizacijom za bezbjednost i saradnju u Evropi (OEBS) u oblasti zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i u promovisanju vladavine prava i daljoj demokratizaciji društva.

Crna Gora i Ujedinjene nacije

Kao članica UN, Crna Gora je strana ugovornica najvažnijih međunarodnih dokumenata u oblasti ljudskih prava ove organizacije, među kojima su:

- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (uključujući Fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima čiji je cilj ukidanje smrtne kazne);
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (uključujući i Opcioni protokol);
- Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (CAT) (uključujući Opcioni protokol);
- Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (ICERD);
- Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) (uključujući Opcioni protokol);
- Konvencija o pravima djeteta, uključujući i Fakultativni protokol o učešću djece u oružanim sukobima uz Konvenciju o pravima djeteta, i Drugi fakultativni protokol o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji;
- Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (uključujući Opcioni protokol);
- Konvencija o spriječavanju i kažnjavanju krivičnog djela genocida,
- Konvencija o nezastarijevanju ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti;
- Međunarodna konvencija o suzbijanju i kažnjavanju zločina aparthejda;
- Međunarodna konvencija protiv aparthejda u sportu.

Deponovanjem instrumenta o sukcesiji, Crna Gora je postala potpisnica Međunarodne konvencije o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica. Takođe, među prvim zemljama je potpisala Međunarodnu konvenciju o zaštiti svih osoba od prinudnog nestanka i Opcioni protokol uz Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima⁸. Ratifikovala je i Konvenciju o smanjenju broja lica bez državljanstva⁹.

Dodatno, Crna Gora je strana ugovornica 69 konvencija Međunarodne organizacije rada. U januaru 2013. Crna Gora je postala članica Savjeta za ljudska prava UN.

Građani/ke Crne Gore imaju mogućnost podnošenja individualnih predstavlki pred svim komitetima UN, koji ovu mogućnost predviđaju.

Crna Gora ima određene obaveze u odnosu na organe i tijela koja su nadležna za kontrolu i nadzor nad ispunjavanjem obaveza iz članstva u međunarodnim organizacijama i ratifikovanja međunarodnih ugovora o ljudskim pravima. Tako je delegacija Crne Gore predstavila *Nacionalni izvještaj o stanju ljudskih prava u Crnoj Gori* na 11. sjednici Savjeta za ljudska prava u Ženevi 28. januara 2013. godine, u okviru drugog ciklusa Opšteg periodičnog pregleda stanja ljudskih prava u državama članicama Ujedinjenih nacija (UPR). Ovaj izvještaj je pripremljen u skladu sa

⁸ 8 maj 2013. godine

⁹ 9 oktobar 2013. godine

smjernicama odluke Savjeta za ljudska prava¹⁰, a sadrži pregled stanja ljudskih prava u Crnoj Gori i mišljenja o napretku ostvarenom u periodu između dva ciklusa UPR (2008–2012), sa fokusom na primjenu preporuka prvog preglednog procesa. Zemlje članice Savjeta iznijele su svoje ocjene i, nakon postavljenih pitanja, dale preporuke za unaprijeđenje poštovanja ljudskih prava u Crnoj Gori. Posebno ih je interesovao položaj manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, sa akcentom na romsku zajednicu, zatim položaj lica sa invaliditetom, djece sa smetnjama u razvoju, kao i funkcionisanje i nadležnost Zaštitnika ljudskih prava i sloboda i pitanje statusa raseljenih i interno raseljenih lica. Nakon predstavljanja ovog izvještaja, delegacija Crne Gore i predstavnici/e tročlane delegacije izvjestilaca Savjeta (Estonija, Mauritanija i SAD) pripremili su Nacrt izvještaja o stanju ljudskih prava u Crnoj Gori, koji sadrži komentare i pitanja zemalja učesnica interaktivnog dijaloga, odgovore Crne Gore na pitanja postavljena tokom debate i usvojene preporuke zemalja u cilju unaprijeđenja stanja ljudskih prava u Crnoj Gori. Ovaj nacrt Izvještaja usvojen je 31. januara 2013. godine na sjednici Radne grupe za UPR Savjeta za ljudska prava UN. Zemlje učesnice interaktivnog dijaloga dale su 124 preporuke, pri čemu je naglasak bio na primjeni zakona i strateških dokumenata, za razliku od prošlog ciklusa UPR kada su se preporuke u najvećoj mjeri odnosile na donošenje zakonskih rješenja iz oblasti zaštite ljudskih prava. U nastavku procesa, Crna Gora je iskoristila pravo da do juna 2013. godine dostavi zbirni odgovor na date preporuke. Adendum na preporuke Savjeta za ljudska prava upućenih Crnoj Gori sastavljen je 8. aprila 2013. godine i sastoji se sastoji iz nekoliko tematskih oblasti:

- međunarodni dokumenti o ljudskim pravima i institucionalni okvir za zaštitu ljudskih prava;
- borba protiv diskriminacije;
- rodna ravnopravnost;
- osobe sa invaliditetom;
- manjinski narodi i Romi;
- izbjeglice i registracija pri rođenju;
- djeca;
- trgovina ljudima i seksualna eksploatacija;
- nasilje u porodici;
- nasilje nad ženama i djecom;
- reforma pravosuđa;
- borba protiv korupcije;
- sloboda izražavanja i sloboda medija;
- slobode vjerskih zajednica.

U njegovoj izradi učestvovala su resorna ministarstva Vlade Crne Gore, kao i nevladine organizacije, koje su dostavile Ministarstvu vanjskih poslova i evropskih integracija alternativni izvještaj marta 2013. godine. Od 124 dobijene preporuke, Crna Gora je prihvatila 121, odnosno tri nije prihvatila, a jednu je prihvatila djelimično¹¹. Na plenarnoj sjednici Savjeta za ljudska prava, koja je održana 7. juna 2013. godine u Ženevi, usvojen je konačan Izvještaj o stanju ljudskih prava u Crnoj Gori, koji sadrži dokumente pripremane tokom trajanja procesa UPR i čini osnovu za dalju ocjenu napretka Crne Gore i ispunjavanje obaveza u oblasti promocije i zaštite ljudskih prava.

Dalje, Crna Gora je strana ugovornica *Konvencije protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka*¹² (u daljem tekstu: Konvencija) i Dodatnog protokola uz Konvenciju¹³. Obaveza izvještavanja Komitetu protiv torture (u daljem tekstu CAT), definisana je članom 19 Konvencije. Inicijalni izvještaj o mjerama, koje je Crna Gora preduzela da bi ispunila svoje obaveze u skladu sa Konvencijom, dostavljen je Ujedinjenim nacijama 3. maja 2006, a nakon usvajanja isti je objavljen od strane UN - CAT/C/MNE/ 16. oktobra 2008. U skladu sa

10 Odluka Savjeta za ljudska prava A/HRC/DEC/17/19 – http://www.upr-info.org/sites/default/files/general-document/pdf/a_hrc_dec_17_119_e.pdf

11 Dvije preporuke koje Crna Gora nije prihvatila odnose se na ratifikaciju Međunarodne konvencije o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica i preporuku o ratifikaciji MOR konvencije br. 189, dok se jedna odnosi na preporuku o specijalnim izvještajima. Preporuka koja je djelimično prihvaćena odnosi se na nezavisnost i efikasne istrage u okviru predloženog roka od 15 dana kako je to preporučeno od strane Potkomiteta za spriječavanje torture. Obrazloženje koje je dato Komitetu je da Crna Gora sprovodi reformu oblasti krivičnog zakonodavstva, te da je cilju efikasnije istrage uveden koncept tužilačke istrage, što za rezultat treba da ima znatno kraće trajanje krivičnih postupaka, ali i da se dalje planira jačati nezavisnost i efikasnost pravosuđa u tom smislu. U odnosu na konkretnu formulaciju preporuke i navedeni rok od 15 dana, u postupku razjašnjenja delegacije Crne Gore sa UPR Sekretarijatom, Potkomitetom i državom koja je preporuku dala, utvrđeno je nepostojanje preporuke Potkomiteta i greška u navođenju od strane zemlje u interaktivnoj diskusiji.

12 Međunarodni ugovori, „Sl. list SFRJ“, br. 9/1991

13 Međunarodni ugovori, „Sl. list CG, br. 9/2008

odredbama člana 19 Konvencije, pripremljen je Drugi periodični izvještaj¹⁴ o novim preduzetim mjerama u cilju efikasne primjene Konvencije, koji je ujedno i prikaz postignutih rezultata u ostvarivanju prava garantovanih ovom Konvencijom u Crnoj Gori. Pri izradi izvještaja, poseban osvrt dat je na Zaključne observacije Komiteta protiv torture CAT/C/MNE/CO/1 od 19. januara 2009. i na Spisak pitanja prije podnošenja Drugog periodičnog izvještaja Crne Gore (CAT/C/MNE/2). Veliki doprinos izradi ovog izvještaja dale su, osim državnih institucija i nevladine organizacije, a posebno NVO Akcija za ljudska prava. Izvještaj je Komitetu protiv torture predstavljen u maju 2014. godine u Ženevi. Na pripremi Izvještaja, su radili državni organi, institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore i nevladine organizacije Akcija za ljudska prava, Inicijativa mladih za ljudska prava i Juventas, a razmatran je kroz formu konstruktivnog dijaloga između članova Komiteta i delegacije Crne Gore.

Komiteta UN za ljudska prava razmatrao je stanje građanskih i političkih prava i usvojio listu pitanja o primjeni Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (ICCPR) u Crnoj Gori, na sjednici koja se održala 10. - 28. marta 2014. godine. Prema listi koju je Komitet usvojio, Crna Gora treba da odgovori na pitanja koja se tiču garancija djelotvornog pravnog lijeka, zabrane diskriminacije, zaštite jednakih prava muškaraca i žena, prava djeteta, prava na život i zaštitu od torture, zaštite prava privatnosti, kao i prava izbjeglih i interno raseljenih lica i posebno Roma i Egipćana. Odgovor države članice, zajedno sa izvještajem koji je Crna Gora podnijela u oktobru 2013. godine, bili su osnova za dijalog između Komiteta i države Crne Gore o građanskim i političkim pravima u Crnoj Gori, koji je održan u Ženevi na 112. sjednici Komiteta UN u oktobru 2014. godine. Tom prilikom, Delegacija Vlade Crne Gore predstavila je Inicijalni izvještaj Crne Gore o primjeni Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, a najveći broj pitanja eksperata Komiteta odnosio se na izgradnju zakonodavnog okvira i primjenu međunarodnih standarda, kao i na usvajanje međunarodnih pravnih normi i konvencija u radu sudova.

Poseban interes eksperti su iskazali za pitanja zaštite prava najranjivijih društvenih grupa, Roma, LGBT populacije, raseljenih, interno raseljenih lica, azilanata i djece. Takođe, tokom rasprave pokrenuta su pitanja položaja vjerskih zajednica u Crnoj Gori, položaja žena i učešća u političkom i javnom životu i na mjestima odlučivanja, kao i pristupu institucijama, uključujući i primjenu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, te reformama u zatvorskom sistemu. Članovi delegacije iz nadležnih resornih ministarstava, odgovarali su i na pitanja o procesuiranju slučajeva u osnovnim i višim sudovima, efikasnosti rada državnog tužilaštva, uključujući i tok i rezultate procesuiranja slučajeva ratnih zločina i reparacija štete, trafikinga ljudima, napada na novinare, kao i preventivnog djelovanja u cilju suzbijanja diskriminacije, govora mržnje i nasilja nad ženama i djecom.

Crna Gora je pristupila *Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom i Opcionom protokola o pravima osoba sa invaliditetom*¹⁵, a u skladu sa članom 35 Konvencije, Komitetu je dostavljen Inicijalni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom¹⁶ o mjerama koje su preduzete da bi se omogućilo ostvarivanje prava priznatih ovom Konvencijom i o napretku ostvarenom u uživanju pomenutih prava u januaru 2014, odnosno sa zakašnjenjem od dvije godine. Inicijalni izvještaj su pripremili nadležni državni organi, uz podršku sistema UN u Crnoj Gori, ali bez učešća nevladinih organizacija koje se bave pitanjima iz ove oblasti koje su to odbile¹⁷. Ipak, Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG) je dostavilo svoje komentare na Izvještaj koji je država pripremila, u toku konsultacija koje su jako kratko trajale i to na inicijativu samog UMHCG, krajnje negativno ocjenjujući isti.¹⁸

14 Drugi periodični izvješta o primjeni Konvencije UN protiv torture, izvor: sajt Vlade Crne Gore www.gov.me

15 Međunarodni ugovori, Službeni list CG, br. 2/2009

16 Izvor: Ministarstvo rada i socijalnog staranja <http://www.mrs.gov.me>

17 <http://umhcg.com/poziv-za-izbor-clanova-radne-grupa-za-pripremu-inicijalnog-izvjestaja-o-sprovođenju-un-konvencije-o-pravima-osoba-s-invaliditetom/>

18 „Iako smo predloge za konsultacije uputili Ministarstvu, jedine organizovane javne konsultacije su se odnosile na mogućnost slanja pisanim komentara nakon što je Ministarstvo sastavilo Nacrt izvještaja. Komentarima koje smo dostavili smo ukazali na korišćenje netačnih naziva članova iz Zakona o ratifikaciji Konvencije, nepotpunu pravnu analizu domaćih pravnih akata, nenavodjenje pojedinih veoma važnih zakona, favorizovanje i selektivno navođenje aktivnosti nekih organizacija osoba sa invaliditetom, nepostojanje analize sprovođenja pravnih akata, nepovezivanje analize pravnih akata sa odredbama članova Konvencije. Generalno je UMHCG jako nezadovoljan izvještajem i načinom na koji je on pisan, posebno prepisivanjem dijelova iz izvještaja iz Srbije, kao i izostavljanja raznih a veoma bitnih informacija sadržanih u domaćem zakonodavstvu“, izvod iz Izvještaja UMHCG o programskim aktivnostima iz 2014. godine.

Crna Gora je prihvatila *Konvenciju o pravima djeteta*¹⁹. Odredbom člana 44 Konvencije, ustanovljena je obaveza za države-potpisnice da Komitetu za prava djeteta dostavljaju, preko Generalnog sekretara UN, izvještaj o mjerama na ustanovljavanju prava priznatih Konvencijom i o napretku koji je postignut u uživanju tih prava. Države potpisnice Konvencije dužne su da u roku od dvije godine od prihvatanja Konvencije dostave izvještaj o njenoj primjeni Komitetu za prava djeteta. Nakon prvog inicijalnog izvještaja, države svakih pet godina dostavljaju izvještaje o napretku koje su ostvarile na zaštiti prava djeteta. Vlada Crne Gore je, u novembru 2008, Komitetu za prava djeteta UN uputila inicijalni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima djeteta za period 2006. – 2008. U skladu sa generalnim Komentarom br. 2 Komiteta za prava djeteta, institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore je dostavila Komitetu izvještaj o stanju i primjeni prava djece u Crnoj Gori. Alternativni izvještaj o primjeni Konvencije, dostavila je i koalicija 18 nevladinih organizacija²⁰. Nakon održanih sesija na kojima su razmatrani izvještaji Vlade, Zaštitnika ljudskih prava i sloboda i nevladinog sektora, proistekle su preporuke koje su Crnoj Gori upućene 1. oktobra 2010. godine.

Crna Gora je kao sukcesor pristupila *Konvenciji o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena* (CEDAW). Na osnovu člana 18 Konvencije, države potpisnice se obavezuju da dostavljaju Generalnom sekretaru UN izvještaj o zakonodavnim, sudskim, administrativnim i drugim mjerama koje su usvojile kako bi sprovele odredbe ove Konvencije, kao i mišljenje o napravljenom pomaku u roku od jedne godine nakon stupanja na snagu Konvencije, a poslije toga, najmanje svake četiri godine. Kada je riječ o Crnoj Gori, rok za Inicijalni izvještaj bio je oktobar 2007. godine. Međutim, sa sačinjavanjem tog izvještaja prilično se kasnilo tako da je razmatran i usvojen na sjednici Vlade Crne Gore tek 25. februara 2010. godine, na prijedlog Ministarstva za ljudska i manjinska prava, nakon čega je prosljeđen Komitetu za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena. Ovaj izvještaj je dao pregled mjera koje je Crna Gora preduzela od 2006. do 2009. u odnosu na 16 materijalnih članova te Konvencije. Tako je Inicijalni izvještaj od strane Crne Gore o sprovođenju Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW/C/MNE/1) predat Komitetu za CEDAW maja 2010, a Komitet ga je razmotrio na svojim sastancima 6. oktobra 2011. godine (CEDAW/C/SR. 1002 i 1003). Alternativni izvještaj je predala i grupa NVO koje se bave unaprijeđenjem prava žena²¹, a zamjenica Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore je imala izlaganje na sastanku pripremne radne grupe Komiteta i odgovarala je na pitanja članova Komiteta vezano za primjenu navedene Konvencije. Komitet je tom prilikom, između ostalog, podsjetio na obavezu države Crne Gore da sistematski i neprekidno primjenjuje sve odredbe Konvencije. Kako u određenim oblastima nisu ostvareni dovoljni rezultati, to je Komitet izrazio zabrinutost i u iznešenim zaključnim stavovima dao preporuke u vidu prioritarnih zadataka koji se moraju realizovati do podnošenja sljedećeg periodičnog izvještaja. U vezi sa tim, u roku od dvije godine, Komitet je zatražio informacije o primjeni preporuka sadržanih u paragrafima 19 do 23, koje se odnose na nasilje nad ženama, trgovinu ljudima i iskorišćavanje za prostituciju, te učestvovanju žena u društvenom i političkom životu. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je, u saradnji sa Ministarstvom prosvjete i Kancelarijom za borbu protiv trgovine ljudima, pripremila odgovore na preporuke 19 do 23, a Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore je na 24. sjednici održanoj 27. decembra 2013. godine razmatrao pomenuti izvještaj i saglasio se sa njegovom sadržinom, uz preporuku da se dopuni tačka 22, koja se odnosi na rodnu izbalansiranost sastava Skupštine, imajući u vidu da još uvijek nije postignut konsenzus oko uvođenja garantovanih kvota za manje zastupljeni pol. Vlada Crne Gore je u januaru 2014. godine, sa višemjesečnim zakašnjenjem i bez održane javne rasprave, usvojila pomenuti Izvještaj²² koji je izrađen bez konsultacija sa civilnim društvom iako je to bila jedna od preporuka Komiteta.

Vlada Crne Gore je dostavila Komitetu UN za ekonomska, socijalna i kulturna prava izvještaj o primjeni *Pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (Pakt)*, sa priličnim kašnjenjem od nekoliko godina. Nevladine organizacije nijesu bile uključene u postupak izrade Vladinog izvještaja ni u jednoj njegovoj fazi, pa čak ni nakon upita Komiteta. Uoči rasprave o Izvještaju, koja je održana od 10. do 28. novembra

19 Međunarodni ugovori, *Sl. list SFRJ*, br. 15/90 i Međunarodni ugovori, *Sl. list SRJ*, br.4/96 i 2/97

20 Centar za prava djeteta Crne Gore, Centar za ljudska i manjinska prava, Djeca prije svega, Centar za razvoj zajednica, Centar za zaštitu prava žene i djeteta, Sigurna ženska kuća, Pravni centar, Udruženje roditelja djece i omladine sa posebnim potrebama Crne Gore Naša inicijativa, Udruženje građana „Mačak“, Humanitarac, Nova šansa u Novom, Forum MNE, Pedagoški Centar Crne Gore, Crnogorski ženski lobi, Udruženje roditelja Crne Gore, Početak, Enfants, Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore

21 Centar za žensko i mirovno obrazovanje – Anima, SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja, Crnogorski ženski lobi, „Dom Nade“, Ženska grupa „Stela“, „Žene za bolje sutra“, NVO Ženska alijansa za razvoj, Bona Fide, Liga žena glasača u Crnoj Gori, Sigurna ženska kuća, Centar za romske inicijative.

22 Izvještaj dostupan na sajtu Vlade Crne Gore: www.gov.me

2014. godine u Ženevi, tokom oktobra 2014. godine je 14 nevladinih organizacija²³ dostavilo alternativni izvještaj o primjeni Pakta sa preko 100 preporuka²⁴, u kojem je konstatovano, između ostalog, da postoje ozbiljni propusti kako u propisima, tako i u njihovoj primjeni, počev od nedostatka nezavisnosti i kapaciteta institucija koje se bave ljudskim pravima do neefikasnih sredstava za njihovu zaštitu, ukazujući na posebno težak položaj pripadnika marginalizovanih grupa. Zaključci Komiteta su bili vrlo precizni i predstavljaju korisno uputstvo da dalje aktivnosti u Crnoj Gori kako bi se dalekosežno i sistemski unaprijedila ova oblast²⁵. Posebno je važna preporuka Komiteta da svi budući nacionalni planovi, programi i strategije u vezi uživanjem ljudskih prava odmah predvide i mehanizme praćenja i procjene uspjeha njihove primjene sa ciljem da se obezbijedi da i privremeni rezultati budu dostupni u bilo kojoj fazi njihove primjene.

Crna Gora je jula 2011. godine podnijela *Komitetu UN-a za ukidanje svih oblika rasne diskriminacije* drugi i treći izvještaj o primjeni Konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije. Ovaj izvještaj je delegacija Crne Gore predstavila Komitetu februara 2014. godine.

Dosadašnja praksa podnošenja izvještaja komitetima UN-a obilježena je kontinuiranim kašnjenjima države Crne Gore sa ispunjavanjem ovih međunarodnih obaveza. To ukazuje na neophodnost podizanja svijesti unutar institucija o značaju ovih izvještaja, kao i na stvaranje funkcionalnih mehanizama za blagovremeno izvještavanje, koje uključuje sve zainteresovane strane.

Crna Gora i Savjet Evrope

Crna Gora aktivno saraduje sa Savjetom Evrope (SE), još iz period postojanja državne zajednice Srbije i Crne Gore, u sklopu čega je 2003.godine ratifikovala Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i sloboda i njenih četrnaest protokola. Nakon sticanja nezavisnosti, Crna Gora je u julu 2006. godine uputila Savjetu Evrope izjavu o sukcesiji u odnosu na sve konvencije čija je potpisnica ili strana ugovornica bila državna zajednica Srbija i Crna Gora. Shodno tome, Crna Gora je 11. maja 2007. godine postala članica Savjeta Evrope. Odlukom ometeta ministara Savjeta Evrope ukinuta je monitoring misija u odnosu na Crnu Goru 2013. godine, a u januaru 2015. godine odlukom Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope ukinut je monitoring Crnoj Gori, uz rezervu da će, koliko do kraja 2017. godine ne budu ispunjeni kriterijumi iz rezolucije, biti razmotreno da li Crna Gora treba da se vrati u proces monitoringa.

Crna Gora je pored Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda ratifikovala i veliki broj drugih konvencija Savjeta Evrope u oblasti ljudskih i manjinskih prava, uključujući kao najznačajnije:

- Okvirnu konvencija za zaštitu nacionalnih manjina;
- Evropsku povelja o regionalnim jezicima i jezicima manjina;
- Evropsku konvenciju o spriječavanju mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih kazni i postupaka.

Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI) je tijelo za nadzor ljudskih prava Savjeta Evrope, specijalizovano za borbu protiv: rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije, antisemitizma i netolerancije. ECRI funkcionise putem preporuka državam članicama, koje nijesu obavezujuće, ali koje se u velikoj mjeri poštuju. Dakle, ECRI vrši stalni monitoring nad zemljama članicama Savjeta Evrope, dolazi u kontakt posjete zemlji prilikom kojih se sastaje sa predstavnicima državnih organa, nezavisnih institucija i civilnog društva, nakon čega sačinjava nacrt izvještaja, čime počinje povjerljivi dijalog sa vlastima, a nakon dostavljanja primjedbi i sugestija od strane države, slijedi njegovo usvajanje i dostavljanje državi na koju se odnosi. Članove ECRI-ja biraju vlada države članice Savjeta Evrope, što je učinila i Crna Gora, i član ECRI-ja iz određene države ne može biti u delegaciji ECRI-ja koja prati stanje u državi iz koje dolazi. Crna Gora je

23 Akcija za ljudska prava (HRA), Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM), Centar za građansko obrazovanje (CGO), Centar za monitoring i istraživanje (CEMI), Centar za prava djeteta, Centar za ženska prava, Crnogorski ženski lobi, Građanska alijansa, Mreža za afirmaciju nevladinog sektora (MANS), Prima, Prvo udruženje roditelja djece i omladine sa posebnim potrebama, Sigurna ženska kuća, Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG) i Unija slobodnih sindikata

24 [http://www.hraction.org/wp-content/uploads/Shadow-report-to-the-Committee-on-economic-social-and-cultural-rights-in-connection-with-the-consideration-of-the-initial-report-of-Montenegro.pdf](http://www.hrraction.org/wp-content/uploads/Shadow-report-to-the-Committee-on-economic-social-and-cultural-rights-in-connection-with-the-consideration-of-the-initial-report-of-Montenegro.pdf)

25 http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=822&Lang=en

imenovala nacionalnog koordinatora ECRI-ja, čiji je zadatak da objedinjuje podatke u vezi sa aktivnostima državnih organa Crne Gore u cilju ispunjavanja ECRI preporuka.

Građani/ke Crne Gore imaju mogućnost i podnošenja predstavke *Evropskom sudu za ljudska prava* (ESLJP) iz Strazbura. ESLJP primjenjuje Evropsku konvenciju o ljudskim pravima (EKLJP) i ima zadatak da obezbijedi da države članice poštuju prava i garancije koje su date EKLJP. To sprovodi kroz razmatranje predstavki (aplikacija, tužbi) podnijetih od strane pojedinaca ili, nekada, država. Kada se ustanovi da je država članica prekršila jedno ili više prava i garancija, Sud donosi obavezujuću presudu za državu na koju se odnosi predstavka. Po Izvještaju o radu zastupnika Crne Gore pred Evropskim sudom za ljudska prava za 2013. godine²⁶, taj sud je do kraja 2013. godine imao u radu 1062 predstavke podnešene protiv države Crne Gore od strane fizičkih i pravnih lica i nevladinih organizacija, od čega se 26 predstavki nalazilo u fazi glavne rasprave²⁷ pred Sudom u trenutku podnošenja izvještaja. Od toga broja, razmatrano je do kraja 2013. godine ukupno 700 predstavki, pri čemu je 671 odbijena kao neosnovana, neprihvatljiva ili su brisane sa liste slučajeva jer je Sud utvrdio da nije bilo povrede prava garantovanih Konvencijom. Od 2009. godine, kada je ESLJP donio prvu presudu u odnosu na Crnu Goru, do prvog kvartala 2015. godine. Sud je donio 19 presuda, od kojih je u 18 presuda utvrdio povredu barem jednog od konvencijskih prava na koja su se odnosile te predstavke, a u jednom slučaju nije utvrdio povredu ni jednog od konvencijskih prava. Najviše je kršeno pravo na pravično suđenje (12 slučajeva, čl. 6 EKLJP), zatim pravo na mirno uživanje imovine (dva slučaja, čl. 1 Protokola 1 uz EKLJP), pravo na slobodu izražavanja (dva slučaja, čl. 10 EKLJP), i na kraju pravo na porodični i privatni život (jedan slučaj, čl. 8 EKLJP) i zabrana mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (jedan slučaj, čl. 3 EKLJP). Generalno, podnosioci procesno prihvatljivih predstavki protiv Crne Gore su se najčešće pozivali na povredu čl. 6 (pravo na pravično suđenje), čl. 13 (pravo na djelotvorni pravni lijek), čl. 14 (zabrana diskriminacije), čl. 1 Protokola 1 (mirno uživanje imovine), čl. 3 (zabrana mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja), čl. 5 (pravo na slobodu i sigurnost ličnosti), čl. 2 (pravo na život) i čl. 10 (sloboda izražavanja).

U skladu sa Opštim principima nadzora za izvršenje presuda ESLJP, usvojenom od strane Komiteta ministara Savjeta Evrope, obaveza za izvršenje i preduzimanje mjera nastaje za državu članicu od dana kada presuda postane pravosnažna. Te mjere mogu biti pojedinačne ili opšte ukoliko Sud utvrdi postojanje tzv. "sistemskog problema". Pitanje zaštite prava na pravično suđenje u razumnom roku je u fokusu interesovanja Komiteta ministara u postupku nadzora nad izvršenjem presuda Suda, s obzirom da se oko 1/3 svih presuda, u kojima je Sud utvrdio povredu nekog od konvencijskih prava u postupcima protiv država članica, odnosi na povredu prava na suđenje u razumnom roku, dok se preko 50% svih presuda odnosi na razne aspekte povrede prava na pravično suđenje iz čl. 6 EKLJP.

Oktobra 2013. godine otvoren je za i potpisivanje Opcioni protokol br. 16, koji omogućava najvišim domaćim sudskim instancama da zatraže savjetodavno mišljenje od ESLJP. Za stupanje na snagu ovog protokola potrebno je deset ratifikacija, i obavezivaće samo države koje su mu pristupile. Crna Gora još uvijek nije ratifikovala ovaj Protokol.

Godišnji izvještaj Evropskog suda za ljudska prava za 2014. godine²⁸ konstatuje da je 499 predstavki protiv Crne Gore na čekanju, sa koeficijentom pritužbi koji je značajno iznad prosjeka 47 država članica Savjeta Evrope. Naime, sa 2.53 predstavke na 10 000 stanovnika, Crna Gora se kotira iznad evropskog prosjeka (0.68) i u grupi je zemalja koje imaju najviše otvorenih pitanja pred ovim Sudom. Tokom 2014. godine donijeta je samo jedna presuda koja se odnosi na Crnu Goru i njome je utvrđeno kršenje EKLJP.²⁹

²⁶ Izvještaj Zastupnika Crne Gore pred Evropskim sudom za ljudska prava je dostupan na sajtu Vlade Crne Gore: www.gov.me

²⁷ Faza postupka u kojoj se raspravljaju pravna pitanja, kako prihvatljivosti predstavki, odnosno procesnih pretpostavki, tako i pitanja osnovanosti, odnosno merituma predstavki

²⁸ http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_Report_2014_ENG.pdf

²⁹ Vidjeti slučaj Bulatović protiv Crne Gore (predstavka br. 67320/10)

1. *Bijelić protiv Crne Gore i Srbije*³¹ (predstavka br. 11890/05) – u presudi od 28. aprila 2009. godine, Evropski sud za ljudska prava je utvrdio kršenje prava na mirno uživanje imovine (čl. 1 Protokola 1 EKLJP) zbog dugotrajnog neizvršenja pravosnažne i izvršne presude. Podnosiocima je dosuđeno 4 500 € na ime pretrpljene nematerijalne štete i 700 € na ime troškova i izdataka. Država je ovu presudu izvršila u cjelosti.
2. *Garžičić protiv Crne Gore*³² (predstavka br. 17931/07) – u presudi od 21. septembra 2010. godine, utvrđena je povreda prava na pristup sudu (čl. 6 st. 1 EKLJP), jer je Vrhovni sud neopravdano odbio da razmotri zahtjev za reviziju. Podnosiocu predstavke je dosuđeno 1 500 € na ime nematerijalne štete. Država je ovu presudu izvršila u cjelosti.
3. *Mijušković protiv Crne Gore*³³ (predstavka br. 49337/07) – u presudi od 21. septembra 2010. godine, utvrđena je povreda prava na poštovanje privatnog i porodičnog života (čl. 8 EKLJP) zbog kašnjenja u izvršenju pravosnažne presude o starateljstvu, kao i propusta države da izvrši privremeni nalog o starateljstvu. Podnositeljki predstavke je dosuđen iznos od 10 000 € na ime naknade nematerijalne štete. Država je ovu presudu izvršila u cjelosti.
4. *Živaljević protiv Crne Gore*³⁴ (predstavka br. 17229/04) – u presudi od 8. marta 2011. godine, utvrđena je povreda prava na suđenje u razumnom roku (čl. 6, stav 1 EKLJP) u postupku koji je počeo 1995. Dvojici podnosilaca predstavke dosuđen je iznos od po 1 200 € na ime naknade nematerijalne štete. Država je ovu presudu izvršila u cjelosti.
5. *Šabanović protiv Crne Gore i Srbije*³⁵ (predstavka br. 5995/06) – U presudi od 31. maja 2011. godine, utvrđena je povreda prava na slobodu izražavanja (čl. 10 EKLJP) u postupku u kojem je podnosilac predstavke pravosnažno osuđen zbog klevete. Sud je odbio zahtjev podnosioca predstavke za pravičnom naknadom. U ponovljenom postupku, nakon ove presude Evropskog suda za ljudska prava, rješenjem Osnovnog suda u Podgorici odbijena je tužba protiv podnosioca predstavke jer djelo koje je predmet optužbe nije više bilo krivično djelo i stavljena je van snage presuda istog suda, kojom je podnosilac predstavke pravosnažno osuđen zbog krivičnog djela kleveta iz čl. 76 st.2 u vezi st.1 KZRCG. To rješenje je potvrđeno rješenjem Višeg suda u Podgorici.
6. *Koprivica protiv Crne Gore*³⁶ (predstavka br. 41158/09) – u presudi od 22. novembra 2011. godine, utvrđena je povreda prava na slobodu izražavanja (čl. 10 EKLJP), jer je domaći sud obavezao podnosioca predstavke da po osnovu naknade štete zbog klevete plati iznos od 5 000 € i sudske troškove, koji je bio 25 puta veći od njegovih mjesečnih primanja. Odlučeno je da će o zahtjevu za pravično zadovoljenje biti naknadno odlučeno. U ponovljenom postupku, nakon presude Evropskog suda za ljudska prava, rješenjem Osnovnog suda u Podgorici je utvrđeno da je tužba povučena u pravnoj stvari tužioca Božidara Čolovića protiv tuženog Veseljka Koprivice. Postupak je pravosnažno okončan i vijeće Višeg suda u Bijelom Polju je odlučujući po žalbi podnosioca predstavke, izjavljenoj na rješenje Osnovnog suda u Podgorici, donijelo rješenje kojim je prvostepeno rješenje preinačeno u dijelu koji se odnosi na troškove postupka.
7. *Lakićević i drugi protiv Crne Gore i Srbije*³⁷ (predstavka br. 27458/06, 37205/06, 37207/06 i 33604/07) – u presudi od 13. decembra 2011. godine, utvrđena je povreda prava na mirno uživanje imovine (čl. 1 Protokola 1). Podnosioci predstavke, penzionisani vlasnici advokatskih kancelarija, su se žalili je im je penzija bila ukinuta u periodu između 2004. i 2005, jer su ponovo otvorili svoje advokatske kancelarije i nastavili da rade nepuno radno vrijeme. Sud je prvom i trećem podnosiocu predstavke dosudio po 8 000 €, drugom podnosiocu predstavke 6 000 € i četvrtom podnosiocu predstavke 4 000 € na ime materijalne štete, po 4 000 € svakom podnosiocu predstavke na ime nematerijalne štete i 679.80 € prvom podnosiocu predstavke na ime troškova i izdataka. Država je ovu presudu izvršila u cjelosti.

30 U obradi presuda pored sajta Evropskog suda za ljudska prava, korišćen je Izvještaj zastupnika Crne Gore pred Evropskim sudom za ljudska prava za 2013, kao i pregled Akcije za ljudska prava (http://www.hraction.org/?page_id=1782)

31 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-92484#{"itemid":\["001-92484](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-92484#{)

32 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-100500#{"itemid":\["001-100500](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-100500#{)

33 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-100492#{"itemid":\["001-100492](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-100492#{)

34 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-103765#{"itemid":\["001-103765](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-103765#{)

35 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-104977#{"itemid":\["001-104977](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-104977#{)

36 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-107541#{"itemid":\["001-107541](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-107541#{)

37 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-107937#{"itemid":\["001-107937](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-107937#{)

8. *Barać i drugi protiv Crne Gore*³⁸(predstavka br. 47974/06) – u presudi od 13. decembra 2011. godine, utvrđena je povreda prava na pravično suđenje (čl. 6 st. 1 EKLJP) jer je domaći sud pravosnažnu presudu, kojom je podnosiocima predstavke odbio tužbene zahtjeve za naknadu štete protiv poslodavaca, zasnovao na zakonu za koji je ranije utvrđeno da nije u saglasnosti sa Ustavom, i koji je prestao da važi prije donošenja pravosnažne presude. Evropski sud je na ime naknade nematerijalne štete svakom od 13 podnosilaca predstavke dosudio iznos od po 202.34 € na ime naknade nematerijalne štete i ukupno 4 405 € na ime troškova i izdataka. Država je ovu presudu izvršila u cjelosti.
9. *Boucke protiv Crne Gore*³⁹(predstavka br. 26945/06) – u presudi od 21. februara 2012. godine, utvrđena je povreda prava na pravično suđenje, odnosno suđenje u razumnom roku (čl. 6 st. 1 EKLJP), zbog neizvršavanja presuda o plaćanju izdržavanja. U odnosu na opšte mjere, zastupnik je u saradnji sa Ministarstvom pravde Crne Gore informisao Komitet ministara o mjerama koje je Crna Gora preduzela i koje će preduzimati u narednom periodu u cilju reformi izvršnog postupka. S tim u vezi, Skupština Crne Gore je 12.07.2011. donijela Zakon o izvršenju i obezbjeđenju⁴⁰, koji unosi značajne novine u ovoj oblasti, a najvažnija je određivanje nadležnosti javnih izvršitelja u određivanju i sprovođenju izvršenja. Novim uređenjem izvršnog postupka napušta se raniji model sudskog izvršenja i sprovođenje izvršenja se povjerava u nadležnost javnim izvršiteljima, osim u slučajevima predaje djeteta, vraćanja zaposlenog na rad i nekih specifičnih radnji koje može izvršiti samo izvršni dužnik, što ostaje u nadležnosti suda. Javno izvršiteljska služba je javna služba koja se povjerava licima dostojnim javnog povjerenja, kao samostalnim i nezavisnim nosiocima te službe. U cilju stvaranja uslova za obavljanje djelatnosti javnih izvršitelja i unapređenja pravne sigurnosti građana Ministarstvo pravde donijelo je odgovarajuće podzakonske akte za primjenu Zakona.
10. *Tomić i drugi protiv Crne Gore*⁴¹(predstavka br. 18650/09, 18676/09, 18679/09, 38855/09, 38859/09, 38883/09, 39592/09, 65365/09 i 7316/10) – u presudi od 17. aprila 2012. godine, nije utvrđena povreda prava na pravično suđenje. Podnosioci predstavke žalili su se po članu 6, 13 i 14 EKLJP, članu 1 Protokola br. 1 i članu 1 Protokola br. 12 da su domaći sudovi odbacili njihove tužbe, a da su u isto vrijeme prihvatili identične tužbe koje su predale njihove kolege, navodeći da je praksa domaćih sudova bila nedosljedna. Sud je ocijenio da nije njegova uloga da ispituje kako nacionalni sudovi tumače domaće pravo niti da upoređuju različite odluke domaćih sudova, čak ni ako se radi o očigledno sličnim postupcima, jer mora poštovati nezavisnost tih sudova. Takođe, Sud je naveo da određene razlike u tumačenju mogu da se prihvate kao inherentno svojstvo svakog sudskog sistema koji se, kao i crnogorski, baziraju na mreži prvostepenih i apelacionih sudova koji imaju nadležnosti na određenoj teritoriji. Međutim, duboke i dugotrajne razlike u praksi najvišeg domaćeg suda mogu same po sebi biti suprotne principu pravne sigurnosti koji je impliciran u EKLJP i koji predstavlja jedan od osnovnih elemenata vladavine prava. Kriterijumi za ocjenu da li su suprotne odluke domaćih vrhovnih sudova predstavljaju povredu uslova pravičnog suđenja iz člana 6 stav 1 EKLJP, a sastoje se od utvrđivanja da li u sudskoj praksi Vrhovnog suda postoje «duboke i dugotrajne razlike», da li domaće pravo predviđa mehanizam za prevazilaženje ovih nedosljednosti, da li je taj mehanizam upotrijebljen, i ukoliko je to slučaj, sa kakvim posljedicama, i na kraju, prihvaćeno je da se ne može smatrati da kada se dva spora tretiraju na drugačiji način to dovodi do suprotstavljene sudske prakse kada je to opravdano tom razlikom u činjeničnim situacijama o kojima je riječ. Što se tiče ovog konkretnog predmeta, Sud napominje da je od šest predmeta koje su naveli podnosioci predstavke, samo u jednom odlučivao Vrhovni sud. Takođe, istaknuto je da je ta presuda donijeta mnogo ranije nego ostale i to u predmetu u kojem je tužilac bio u sasvim drugačijoj situaciji od podnosioca predstavki. S obzirom da Sud nije utvrdio povredu konvencijskih prava, država nije imala obaveza.
11. *Stakić protiv Crne Gore*⁴²(predstavka br. 49320/07) – u presudi od 2. oktobra 2012. godine, utvrđena je povreda prava na pravično suđenje, odnosno na suđenje u razumnom roku (čl. 6, st. 1 EKLJP), kao i prava na djelotvorni pravni lijek (čl. 13 EKLJP). Povod za predstavku bila je građanska parnica

38 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-107943#{"itemid":\["001-107943"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-107943#{)

39 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-109142#{"itemid":\["001-109142"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-109142#{)

40 Sl. list CG, br. 36/2011 od 27.07.2011, a Zakon je stupio na snagu 31.12.2011, a Ministarstvo pravde je donijelo odgovarajuća podzakonska akta za primjenu Zakona, sprovelo obuku kandidata i imenovalo javne izvršitelje.

41 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-110384#{"itemid":\["001-110384"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-110384#{)

42 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-113297#{"itemid":\["001-113297"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-113297#{)

za naknadu štete, koja se vodi po tužbi podnosioca predstavke od 1978. pred Osnovnim sudom u Podgorici, a koja još uvijek nije bila pravosnažno okončana. Glavna rasprava je dva puta zaključena i donijete su prvostepene odluke, koje su ukidane od strane Višeg suda u Podgorici u žalbenom postupku. Sud je na ime naknade nematerijalne štete podnosiocu predstavke dosudio iznos od 5 000 €, uz prateće poreze i kamate, dok je odbacio ostatak zahtjeva podnosioca predstavke za pravičnom naknadom. Država je pojedinačne obaveze izvršila u cjelosti. U pogledu opštih mjera koje se od Crne Gore očekuju, zastupnik Crne Gore će, u saradnji sa Ministarstvom pravde Crne Gore pratiti primjenu Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku od strane sudova u Crnoj Gori u cilju pune afirmacije i djelotvornosti pravnih sredstava, koje uređuje ovaj Zakon (zahtjev za ubrzanje postupka i tužba za pravično zadovoljenje) i o preduzetim mjerama redovno obavještavati Komitet ministara.

12. *Velimirović protiv Crne Gore*⁴³ (predstavka br. 20979/07) – u presudi od 2. oktobra 2012. godine, utvrđena je povreda prava na pravično suđenje, odnosno prava na suđenje u razumnom roku (čl. 6, st. 1 EKLJP). Podnosilac predstavke se žalio na neizvršenje presude koja je postala pravoznažna 28. aprila 1992, u vezi dodjele stana od strane poslodavca. Sud je na ime naknade nematerijalne štete podnosiocu predstavke dosudio iznos od 4 325 €, uz prateće poreze na ime troškova i izdataka, a odbacio ostatak zahtjeva podnosioca predstavke za pravičnom naknadom. Država je pojedinačne obaveze izvršila u cjelosti. U odnosu na opšte mjere, a s obzirom da je Sud utvrdio povredu čl. 6 stav 1 EKLJP, koja se odnosi na neizvršenje pravosnažne sudske presude, zastupnik je informisao Komitet ministara o tome što je Crna Gora preduzela i što će preduzimati u u cilju reformi izvršnog postupka.⁴⁴
13. *Novović protiv Crne Gore*⁴⁵ (predstavka br. 13210/05) – u presudi od 23. oktobra 2012. godine, ESLJP je utvrdio povredu prava na pravično suđenje, odnosno pravo na suđenje u razumnom roku (čl. 6, st. 1 EKLJP), navodeći da ukupna dužina spornog postupka nije ispunila zahtjev razumnog roka. Sud je konstatovao da su sporni postupci bili u nadležnosti Suda *ratione temporis* u periodu od 5 godina i 3 mjeseca nakon što je tužena država ratifikovala EKLJP 3. marta 2004, a da je prije toga datuma proteklo još 12 godina i 8 mjeseci. Dakle, postupak je ukupno trajao 17 godina i 11 mjeseci. Sud je odbio zahtjev podnosioca za pravično zadovoljenje, jer dokumentacija nije dostavljena u predviđenom roku. Pošto Sud nije dosudio tzv. pravično zadovoljenje po zahtjevu podnosioca predstavke u ovom predmetu, nije ni postojala međunarodno pravna obaveza Crne Gore u tom pogledu. Kao opštu mjeru, zastupnik Crne Gore je Komitet ministara obavijestio da Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, koji se primjenjuje već pet godina, predviđa mehanizme zaštite ovog prava u toku samog postupka (kontrolni zahtjev za ubrzanje postupka). Takvih zahtjeva je podneseno 268 i svi su riješeni. Nakon okončanja sudskog postupka, u skladu sa standardima EKLJP stiže se pravo tužbe za pravično zadovoljenje, a tužba se podnosi Vrhovnom sudu Crne Gore i do jula 2013. podnešeno je 67 takvih tužbi, od kojih su ostale dvije neriješene. U tom smislu, po mišljenju zastupnika, zakon se pokazao kao djelotvorno pravno sredstvo za zaštitu ovog prava na nacionalnom nivou, čime će se smanjiti broj predstvakci pred ESLJP.
14. *Milić protiv Crne Gore*⁴⁶ (predstavka br. 28359/05) - U presudi od 11. decembra 2012. godine, utvrđena je povreda prava na pravično suđenje, odnosno prava na suđenje u razumnom roku (čl. 6, st. 1 EKLJP), kao i prava na djelotvorni pravni lijek (čl. 13 EKLJP) u odnosu na Crnu Goru. Podnosilac predstavke žalio se zbog neizvršenja pravosnažne presude kojom se nalaže njegovo vraćanje na posao i zbog nepostojanja djelotvornog pravnog sredstva u vezi sa tim. Sporni izvršni postupak je trajao ukupno 6 godina i 3 mjeseca. U okviru nadležnosti Suda *ratione temporis* bio je više od 5 godina i 7 meseci, a prije toga više od 9 mjeseci. Podnosiocu predstavke je dosuđeno 7 000 € na ime pretrpljene nematerijalne štete, kao i troškovi suđenja, takse i kamate, dok se odbacuje ostatak zahtjeva za pravičnom naknadom. Država je pojedinačne obaveze izvršila u cjelosti. Uz to je zastupnik obavijestio Komitet ministara o postignutim rezultatima u prevenciji i rješavanju radnih sporova, zakonodavnom i institucionalnom okviru, sa akcentom na nadležnost i rad Agencije za mirno rješavanje sporova. Takođe, zastupnik redovno izvještava Komitet ministara o dinamici rješavanja radnih sporova.

43 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-113298#{"itemid":\["001-113298"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-113298#{)

44 Isto kao u slučaju presude *Boucke protiv Crne Gore*

45 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-113978#{"itemid":\["001-113978"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-113978#{)

46 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-115210#{"itemid":\["001-115210"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-115210#{)

15. *A i B protiv Crne Gore*⁴⁷ (predstavka br. 37571/05) - u presudi od 5. marta 2013. godine, podnosioci predstavke su se žalili da su im uskraćena prava na pristup sudu i na suđenje u razumnom roku (čl. 6, st. 1 EKLJP). Sud je ovu žalbu proglasio neprihvatljivom. Sud je utvrdio da im je uskraćeno pravo na mirno uživanje imovine iz člana 1 Protokola 1 uz EKLJP, u odnosu na to da njihova štednja nije registrovana i konvertovana u javni dug. Povod za predstavku bilo je neizvršenje pravosnažnih i izvršnih sudskih odluka koje se odnose na staru deviznu štednju pravnog prethodnika podnosioca predstavki. ESLJP je na ime naknade nematerijalne štete podnosiocima predstavke dosudio da država treba da plati u roku od 3 mjeseca po pravosnažnosti presude, u skladu sa čl. 44, stav 2 EKLJP iznos kako slijedi: sve rate uključujući i kamate, obračunate na te iznose, od dana kada je devizna štednja prešla u javni dug, sve do dana pravosnažnosti ove presude, izuzev nekog iznosa koji je možda u međuvremenu isplaćen po ovom osnovu; 3 000€ ukupno plus takse koje će se možda morati platiti na ime nematerijalne štete; 6 500€ plus takse za troškove, uz prateće poreze i kamate. Sud je odbacio ostatak zahtjeva podnosioca za pravičnom naknadom. Takođe, Sud je u presudi doveo u pitanje i djelotvornost ustavne žalbe u pogledu njene efikasnosti i dostupnosti, zbog izostanka kompenzacione komponente djelotvornosti. Procjena da li su domaća pravna sredstva iscrpljena, vrši se u odnosu na dan podnošenja predstavke. Sud u konkretnom slučaju primjećuje da je predstavka podnijeta 19. oktobra 2005, dok je ustavna žalba uvedena 22. oktobra 2007, što je dvije godine kasnije, te stoga podnosiocima predstavke nije bila dostupna u relevantno vrijeme. Država je pojedinačne obaveze izvršila u cjelosti. Podnosiocima predstavke je isplaćena pravična naknada na ime nematerijalne štete, kao i iznos koji je naknadno utvrđen, a koji bi podnosiocima predstavke bio isplaćen po redovnom toku stvari, da su isti bili uvršteni u spisak deviznih štediša kada je stara devizna štednja konvertovana u javni dug. Takođe, podnosioci predstavke su uvršteni u spisak deviznih štediša i na taj način je obezbijedeno da se sve buduće isplate po osnovu stare devizne štednje odnose i na njih. Ovaj predmet je izolovan slučaj, jer ne postoje takvi ili slični slučajevi pred upravnim organima ili crnogorskim sudovima koji bi mogli da izazovu nove aplikacije pred ESLJP. U cilju prevencije, zastupnik je, uz saglasnost Komiteta ministara, o sadržaju same presude i povodu za spor pred ESLJP, obavijestio guvernera Centralne banke, koja ima i nadležnost za vršenje nadzora nad bankama i drugim finansijskim institucijama u Crnoj Gori.
16. *Vukelić protiv Crne Gore*⁴⁸ (predstavka br. 58258/09) - u presudi od 4. juna 2013. godine, utvrđena je povreda prava na pravično suđenje, odnosno prava na suđenje u razumnom roku (čl. 6, st. 1 EKLJP). Podnosiocu predstavke je 1997. presudom domaćeg suda dodijeljen stan od dužnika u Baru, na ime zaloga. Međutim, izvršenje nije sprovedeno, podnosilac predstavke nije dobio pomenuti stan, zbog čega se žalio ESLJP, koji je zauzeo stav da Crna Gora mora obezbijediti izvršenje presude u roku od tri mjeseca od njene pravosnažnosti. Država je obavezana i da u istom roku podnosiocu predstavke plati 3600€ na ime nematerijalne štete. Vukelić je, takođe, tražio 208.333,88€ na ime materijalne štete izazvane dugim sudskim procesom, ali je Sud odbio njegov zahtjev zbog nedostatka dokaza. Ministarstvo finansija je blagovremeno izvršilo ovu isplatu, o čemu je zastupnik obavijestio Komitet ministara. I pored činjenice da je presudom ESLJP određen precizan rok za izvršenje presude Osnovnog suda u Baru, koja se odnosi na iseljenje iz predmetnog stana, presuda je izvršena tek nakon upozorenja od strane zastupnika na međunarodnopravne posljedice po Crnu Goru zbog kašnjenja.
17. *Mijanović protiv Crne Gore*⁴⁹ (predstavka br. 19580/06) - u presudi od 17. septembra 2013. godine, utvrđena je povreda prava na pravično suđenje zbog neizvršenja pravosnažne presude (čl. 6, st. 1 EKLJP), kao i prava na mirno uživanje imovine (čl. 1 Protokola 1). Podnosilac predstavke je tražio naknadu štete od nekadašnje fabrike "Radoje Dakić", a presuda u njegovu korist postala je pravosnažna 2004. Povod za predstavku je izvršni postupak koji se vodio po prijedlogu podnosioca predstavke za izvršenje od 2004. Podnosilac predstavke je, u međuvremenu, preminuo a postupak pred ESLJP su nastavili njegovi nasljednici. Sud je utvrdio da ni Centralna banka ni osnovni sud nijesu preduzeli sve potrebne mjere da obezbijede izvršenje sa nekoga od više računa koje je akcionarsko društvo imalo kod Centralne banke, kao i da je država, kao većinski vlasnik društva, bila dužna da isplati taj dug. Sud je od Crne Gore zahtijevao da isplati podnosiocu predstavke, u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane pravosnažna, u skladu sa čl. 44 stav 2 Konvencije, cjelokupni iznos dodijeljen odlukom domaćih sudova, uključujući i zakonske kamate i sudske troškove iz tog stava,

47 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-116972#{"itemid":\["001-116972"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-116972#{)

48 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-120064#{"itemid":\["001-120064"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-120064#{)

49 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-126349#{"itemid":\["001-126349"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-126349#{)

na ime materijalne štete. U ovoj presudi, Sud je ponovio da tužba Vrhovnom sudu za naknadu štete zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku, kao i ustavna žalba u slučaju neizvršenja presude nijesu djelotvorni pravni lijekovi. Država je izvršila navedenu presudu na način što je cjelokupni iznos dodijeljen odlukom domaćih sudova, uključujući i zakonske kamate i sudske troškove iz tog stava, na ime materijalne štete isplatila nasljednicima podnosioca predstavke.

18. *Bulatović protiv Crne Gore*⁵⁰ (predstavka br. 67320/10) – u presudi od 22. jula 2014. godine, utvrđena je povreda zabrane mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (čl. 3 EKLJP) i prava na slobodu i bezbjednost (čl. 5 st. 3 EKLJP). Sud nije našao da je bilo povrede člana 3 Konvencije u odnosu na medicinsku njegu u pritvoru. Sud je odbacio zahtjev podnosioca predstavke za pravičnim zadovoljenjem. Povod za predstavku je krivični postupak koji je vođen protiv podnosioca predstavke pred Višim sudom u Podgorici, odnosno Apelacionim sudom Crne Gore, zbog krivičnog djela ubistvo iz člana 30. stav 2. tačka 3. u vezi stava 1. Krivičnog zakona RCG, a prema podnosiocu predstavke je tokom trajanja krivičnog postupka bila izrečena i više puta produžavana mjera pritvora. Podnosilac predstavke se žalio na uslove pritvora, navodeći da je bio žrtva nečovječnog i ponižavajućeg postupanja tokom pritvora jer su mu nezakonito ograničene šetnje u zatvorskom krugu, ograničene su mu posjete i nije imao odgovarajuću medicinsku njegu u pritvoru (čl. 3 EKLJP). Konkretno, on je naveo da su se zdravstveni pregledi organizovali u najboljem slučaju jednom sedmično, bez obzira na njegove potrebe. Podnosilac predstavke žalio se na dužinu kontinuiranog lišenja slobode između 27. juna 2002. i 21. marta 2011, kada je odluka suda postala pravosnažna, zatim na dužinu trajanja krivičnog postupka, kao i na pravičnost i ishod. Takođe, podnosilac predstavke se žalio da Zakon o krivičnom postupku iz 1977. koji je na njega primijenjen nije ograničio trajanje njegovog pritvora, dok bi Zakonik o krivičnom postupku iz 2003. to učinio (čl. 14 EKLJP i čl. 1 Protokola br. 12 uz EKLJP). Sud je Proglosio pritužbe u odnosu na uslove pritvora, nedostatak medicinske njege u pritvoru i dužine pritvora prihvatljivima, dok je ostale pritužbe proglosio neprihvatljivim. Rok za pripremu Akcionog plana u cilju izvršenja presude je april 2015, a isti je u pripremi.
19. *Bujković protiv Crne Gore*⁵¹ (predstavka br. 40080/08) – u presudi od 10. marta 2015. godine, utvrđena je povreda prava na suđenje u razumnom roku (čl. 6, st. 1 EKLJP). Povod za predstavku bila je građanska parnica koja se vodila pred Osnovnim sudom u Baru, povodom tužbe podnosioca predstavke za zaštitu svojine od 24.04.2000. Prvostepeni sud je 23.01.2003. donio presudu kojom je djelimično usvojio tužbeni zahtjev podnosioca predstavke, ali je ista ukinuta od strane Višeg suda u Podgorici 27.04.2004. u jednom dijelu, dok je u drugom dijelu potvrđena. Postupajući po reviziji, Vrhovni sud Crne Gore je istu odbio. Po sličnom činjeničnom i pravnom osnovu podnosilac predstavke je pred Osnovnim sudom u Baru pokretao više parničnih postupaka. Nadležni sudovi su po ovom osnovu donijeli 10 odluka u tri instance, a u periodu koji spada u nadležnost Evropskog suda za ljudska prava donešeno je šest odluka u tri instance, ali postupak nije okončan. Evropski sud je donio presudu kojom je utvrdio da je došlo do povrede člana 6 EKLJP i da država, u roku od tri mjeseca od dana kada presuda postane pravosnažna, u skladu sa članom 44 EKLJP, podnosiocu predstavke treba da plati 1.020 eura, plus svaki porez koji se može naplatiti podnosiocu, u pogledu troškova i izdataka. Po isteku tri mjeseca do isplate kamata plaća se na gore navedeni iznos po stopi koja je jednaka najnižoj kamatnoj stopi Evropske centralne banke tokom perioda neplaćanja plus tri procentna poena.

Crna Gora i Evropska Unija

Odnosi između Crne Gore i Evropske unije u Procesu stabilizacije i pridruživanja uspostavljeni su 2001. godine. Na Solunskom samitu 2003. godine potvrđena je evropska perspektiva država zapadnog Balkana, a u julu iste godine uspostavljen je Unaprijeđeni stalni dijalog kao forma redovnih konsultacija. Nakon referenduma o nezavisnosti Crne Gore i proglašenja nezavisnosti u crnogorskoj Skupštini 2006. godine uslijedila su bilateralna priznanja Crne Gore od strane država članica Unije. Diplomatski odnosi između Crne Gore i Unije vode se putem Misije Crne Gore u EU, odnosno u Briselu, koja funkcioniše od 2006. godine, i Delegacije EU u Crnoj Gori u Podgorici, koja je sa radom počela u novembru 2007. godine. Dalje, 1. januara 2008. godine stupio je na snagu Privremeni sporazum

50 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-145705#{"itemid":\["001-145705"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-145705#{)

51 [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-152780#{"itemid":\["001-152780"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-152780#{)

o trgovini i trgovinskim pitanjima⁵², kao i Sporazum o viznim olakšicama⁵³ i Sporazum o readmisiji⁵⁴. Savjet ministara Evropske unije je 30. novembra 2009. godine donio odluku o ukidanju viza za Crnu Goru, Makedoniju i Srbiju, a njenim stupanjem na snagu je građanima Crne Gore omogućeno da bez viza putuju u svih 25 članica koje pripadaju Šengen zoni, ali i u tri zemlje koje nisu dio EU (Island, Norveška i Švajcarska).

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP)⁵⁵ između Crne Gore i EU potpisan je 15. oktobra 2007. godine, a stupio je na snagu 1. maja 2010. godine, nakon okončane ratifikacije u svim državama članicama Unije. Nadziranje primjene i sprovođenje SSP-a vrši Savjet za stabilizaciju i pridruživanje. Stupanjem na snagu SSP-a, Privremeni sporazum prestaje da važi, a predviđeno je formiranje novog institucionalnog okvira za saradnju između EU i Crne Gore.

Crna Gora 15. decembra 2008. godine podnosi zahtjev za članstvo u EU. U skladu sa članom 49 Sporazuma EU⁵⁶, države članice su 23. aprila 2009. godine zatražile da Evropska komisija pripremi mišljenje o aplikaciji, nakon čega je Crna Gora dobila Upitnik Evropske komisije sa preko 4,000 pitanja iz svih oblasti pravne tekovine EU. Iste godine, u Briselu, 9. decembra 2009. godine predsjednik Vlade Crne Gore predaje Evropskom komesaru za proširenje Oli Renu odgovore na Upitnik. Direktor za proširenje Evropske komisije dostavio je Ministarstvu za evropske integracije 1. marta 2010. godine novi set od 673 dodatna pitanja iz Upitnika, koja su se odnosila na dopunske informacije i pojašnjenja na odgovore u gotovo svim poglavljima (osim poglavlja 12 - Bezbjednost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika). Odgovori Vlade Crne Gore na set dodatnih pitanja predati su Komisiji u predviđenom roku (12. aprila 2010. godine).

Evropska komisija je objavila Mišljenje⁵⁷ 9. novembra 2010. godine u kojem je navedeno da, Komisija smatra da bi pregovore za pristupanje EU trebalo otvoriti sa Crnom Gorom čim ostvari potreban stepen usaglašenosti sa kriterijumima za članstvo i to posebno sa kopenhaskim političkim kriterijumima koji zahtijevaju stabilnost institucija koje garantuju vladavinu prava. U oktobru 2010. godine predsjednik Evropskog savjeta Herman van Rompuy posjetio je Crnu Goru, a 9. novembra iste godine Evropska komisija je objavila pozitivno Mišljenje o spremnosti Crne Gore za članstvo, kojim se preporučuje da Savjet Crnoj Gori dodijeli status kandidata. Shodno tome, 17. decembra 2010. godine Crna Gora na sjednici Evropskog savjeta postaje kandidat za članstvo u EU. U narednom periodu, Vlada Crne Gore 17. februara 2011. godine usvaja Akcioni plan praćenja sprovođenja preporuka iz Mišljenja Evropske komisije. Evropska komisija 12. oktobra 2011. godine objavljuje Izvještaj o napretku u kojem je pozitivnim mišljenjem ocijenila napore Crne Gore i preporučila otvaranje pristupnih pregovora sa EU, a 29. juna 2012. godine, na samitu u Briselu, šefovi država i vlada EU potvrdili su otvaranje pregovora o pristupanju Crne Gore. Nakon pozitivne odluke, sa Crnom Gorom je započet novi pristup u pregovorima po kojem će poglavlja 23 (Pravosuđe i temeljna prava) i 24 (Pravda, sloboda i bezbjednost) ostati otvorena do kraja pregovaračkog procesa. U tom smislu, prvo su za ova dva poglavlja održani sastanci eksplanatornog i bilateralnog skrininga tokom marta i maja 2012. godine. Do januara 2015. godine Crna Gora je otvorila 16 pregovaračkih poglavlja⁵⁸, od kojih su dva privremeno zatvorena.⁵⁹

Kao jedino mjerilo za otvaranje pregovora Crne Gore i EU, postavljena je obaveza Crne Gore da donese akcione planove za poglavlja 23 i 24, što je i učinjeno u junu 2013. godine od strane Vlade Crne Gore, uz konsultacije sa Evropskom komisijom, nevladinim sektorom i drugom zainteresovanom javnošću. Fokus tih akcionih planova bio je na preporukama iz izvještaja o analitičkom pregledu, a koje istovremeno predstavljaju mjerila za otvaranje pregovora u ovim poglavljima. Napravljena su tri izvještaja o realizaciji mjera iz akcionih planova od strane Vlade Crne Gore, i jedna revizija ovih akcionih planova koja se dominantno odnosila na usklađivanje rokova i budžetskih sredstava za predviđene mjere koje su očigledno bile nerealno planirane, na što je nevladin sektor u kontinuitetu ukazivao. U decembru 2014. godine, kada se pristupilo se reviziji ovih planova, bilo je preko 50% nerealizovanih

52 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:345:0002:0326:EN:PDF>

53 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:334:0109:0119:EN:PDF>

54 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:334:0026:0044:EN:PDF>

55 <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2011566%202007%20INIT>

56 <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012M/TXT&from=EN>

57 http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mn_opinion_2010_en.pdf

58 Poglavlja 4 (Sloboda kretanja kapitala), 5 (Javne nabavke), 6 (Privredno pravo), 7 (Intelektualna svojina), 10 (Informatičko društvo i mediji), 18 (Statistika), 20 (Preduzetništvo i industrijska politika), 23 (Pravosuđe i temeljna prava), 24 (Pravda sloboda i bezbjednost), 25 (Nauka i istraživanje), 26 (Obrazovanje i kultura), 28 (Zaštita potrošača i zdravlja), 29 (Carinska unija), 31 (Vanjska, bezbjedonosna i odbrambena politika), 32 (Finansijski nadzor), 33 (Finansijske i budžetske odredbe)

59 Poglavlje 25 i 26

mjera, a to je pratio i nezadovoljavajući kvalitet izvještavanja, kao i nedovoljno dobro definisani indikatori postignuća što je uticalo na nemogućnost mjerljivosti napretka u pojedinim oblastima. Novi akcioni planovi bi trebalo da prevaziđu ove manjkavosti i uvažavaju komentare iz Evropske komisije i nevladinog sektora. Takođe, novi izvještaji moraju biti metodološki usklađeni, pregledniji i konkretniji.

Od izuzetnog značaja za pregovarački proces u dijelu temeljnih prava, ali i u dijelu reforme pravosuđa, je efektivno ispunjavanje mjerila odnosno standarda koje EU postavlja, pod pretpostavkom da će Crna Gora nastaviti s napretkom u usklađivanju i sprovođenju pravne tekovine EU.

Mjerila koja je EK postavila kao principe za izradu AP-a za poglavlje 23 imaju 45 stavova. Prvi stav usmjerava nadležne organe u Crnoj Gori da kontinuirano i u skladu sa planiranim ciljevima i rokovima sprovedu realizaciju mjera iz AP-a za ovo poglavlje kroz jasan i više-sektorski mehanizam, s posebnim fokusom na adekvatnost finansijskih sredstava, institucionalni kapacitet i poštovanje rokova.

Slijedi 18 stavova koji predstavljaju osnovu na kojoj treba temeljiti reformu pravosudnog sistema u Crnoj Gori, počev od primjene Strategije reforme sudstva (2013-2018) i pratećeg Akcionog plana, preko niza mjera u oblasti jačanja nezavisnosti i nepristrasnosti pravosuđa, ali i unaprijeđenja profesionalizama, nadležnosti i efikasnosti pravosuđa.

U dijelu mjerila za oblast pravosuđa, posebno je važan stav koji nalaže da «Crna Gora efektivno demonstrira kapacitet tijela za sprovođenje zakona i sudova da nezavisno rješavaju slučajeve ratnih zločina u skladu s međunarodnim humanitarnim pravom i sudskom praksom Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju i preuzima efektivne mjere za bavljenje pitanjem nekažnjivosti, naročito kroz ubrzanje napretka u istragama i gonjenju ovih slučajeva i kroz obezbijedenje pristupa pravdi i odštete civilnim žrtvama».

Mjerila za poglavlje 23 se nastavljaju sa 14 stavova vezanih za jačanje prevencije i borbe protiv korupcije, među kojima je i obaveza da «Crna Gora preuzima korake za unaprijeđenje efektivnosti sistema zaštite zviždača».

U okviru fundamentalnih prava je 12 stavova isključivo vezanih za zaštitu ljudskih prava sa sljedećim obavezama⁶⁰:

- Crna Gora dalje usklađuje svoje pravni okvir (naročito Zakon o zaštitniku ljudskih prava) s pravnom tekovinom EU i međunarodnim standardima. Crna Gora jača nezavisnost, profesionalnost i institucionalni kapacitet Ombudsmana (i kroz uspostavljanje Nacionalnog mehanizma za prevenciju mučenja). Crna Gora garantuje efektivnu primjenu ljudskih prava – uključujući prava djeteta i prava lica s invaliditetom – kroz sudski sistem i druge organe i obezbjeđuje dovoljnu obuku kadrova u ovom smislu.
- Crna Gora sprovodi sve preporuke Evropskog odbora za sprečavanje mučenja i nečovječnog i ponižavajućeg postupanja (CPT) iz Izvještaja za 2008 i hitne preporuke iz Izvještaja za 2013. i naročito unapređuje materijalne uslove u zatvoru, prihvatilištima i zatvorenim institucijama. Crna Gora obezbjeđuje dovoljne mjere za preporuke iz Izvještaja za 2013. Crna Gora spriječava i obezbjeđuje brzu reakciju pravosuđa u eventualnim slučajevima zlostavljanja. Crna Gora uspostavlja efikasan sistem probacije.
- Crna Gora obezbjeđuje unapređenje slobode izražavanja i medija u zemlji i primjenjuje nultu stopu tolerancije u pogledu prijetnji i napada na novinare i određuje prioritete krivičnih istraga ukoliko do njih dođe. Crna Gora uspostavlja Komisiju za praćenje aktivnosti nadležnih organa u istrazi starih i novijih slučajeva prijetnji i nasilja nad novinarima, uključujući i slučaj ubistva. Crna Gora obezbjeđuje inicijalni bilans ostvarenih rezultata u napretku postignutom u istrazi, efektivnom gonjenju i odvracajućim sankcijama za počiniocima ovih djela.
- Crna Gora nastavlja sa sprovođenjem Strategije zaštite od porodičnog nasilja, uključujući podizanje svijesti o prevenciji porodičnog nasilja i obezbjeđivanje neophodne zaštite žrtvama.
- Crna Gora nastavlja sa sprovođenjem Strategije za unapređenje statusa pripadnika LGBTI, radi na podizanju svijesti o pravima LGBTI lica i preduzima odgovarajuće mjere protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije.
- Crnogorski sudovi uspostavljaju inicijalni bilans ostvarenih rezultata efektivnog pravnog lijeka u skladu s članom 13 Evropske konvencije o ljudskim pravima.
- Crna Gora informiše građane o zakonskim pravima i obezbjeđuje da je besplatna pravna pomoć u principu

⁶⁰ Integralno preuzeto iz Mjerila za poglavlje 23

dostupna svim građanima koji imaju potrebu za tim, naročito najranjivijim kategorijama.

- Crna Gora preduzima konkretne korake - u skladu s Akcionim planom - na prevenciji diskriminacije i sistematično se bavi slučajevima diskriminacije kroz administrativno i sudsko djelovanje.
- Crna Gora sprovodi Strategiju unapređenja statusa Roma i Egipćana u Crnoj Gori, olakšava njihov pristup ličnim dokumentima i registraciji kao i njihov pristup obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti i socijalnom smještaju, uključujući i alokaciju dovoljnih resursa. Nedvosmisleno promovisati integraciju u oblasti kulture, obrazovanja, lokalne samouprave, medija i socio-ekonomskih prava i preduzimati konkretne korake za smanjanje stope napuštanja škole kod djece koja pripadaju romskoj populaciji.
- Crna Gora unapređuje kvalitet životnih uslova za raseljena lica, uključujući i pojednostavljivanje njihove registracije kao i pristup obrazovanju, zdravstvu, zapošljavanju i socijalnom smještaju.
- Crna Gora mijenja Krivični zakonik kako bi on bio u potpunosti usklađen s Okvirnom odlukom 2008/913/PUP od 28. novembra 2008. o borbi protiv određenih formi i izražaja rasizma i ksenofobije kroz mjere krivičnog zakona.
- Za pomenute oblasti politika Crna Gora obezbjeđuje adekvatnu uključenost civilnog društva u razvoj, sprovođenje i nadzor politika.

Pred crnogorskom institucijama se nalazi veliki izazov i neće biti lako doći do optimalne zaštite ljudskih prava kroz prilično spor reformski proces, sa brojnim opstrukcijama čiji se uzroci mogu tražiti u nedostatku administrativnih kapaciteta i neprimjerenom političkom uticaju da državne institucije. Nevladin sektor ima nezaobilaznu ulogu u monitoringu procesa donošenja odluka, otkrivanju nedostataka i problema u radu državnih organa, iniciranju rješenja i posljedično povećanju povjerenja u sam pregovarački proces.

USTAV CRNE GORE – ODREDBE O LJUDSKIM PRAVIMA I PRIJEDLOZI ZA UNAPRIJEĐENJE

Ustavom Crne Gore utvrđuje se da je Crna Gora država republikanskog oblika vladavine, zasnovana na idejama građanske demokratije i socijalne pravde⁶¹. Ustavom se prenosi politička suverenost na pojedinca - građanina i time eksplicitno podržava princip demokratije⁶². Opšte jemstvo ljudskih prava i sloboda propisano je članom 6 Ustava Crne Gore, dok zabranu diskriminacije neposredno propisuju članovi 7 i 8 Ustava. Naime, Ustavom je zabranjeno izazivanje ili podsticanje mržnje po bilo kom osnovu, dakle i prema ličnom svojstvu lica ili grupe⁶³, dok se članom 8 eksplicitno zabranjuje svaka neposredna ili posredna diskriminacija, po bilo kojem osnovu, ali i uvodi pravilo o izuzimanju iz pravnog pojma diskriminacije tzv. mjera afirmativne akcije, tj. onih mjera kojima se poboljšava položaj pojedinaca i grupa u cilju ostvarenja njihove pune jednakosti sa drugima. Antidiskriminacione garancije posebnog karaktera upisane su u članove 13 i 14 Ustava, i one su posvećene jeziku i pismu i odvojenosti vjerskih organizacija od države. Dalje se utvrđuje da je crnogorski jezik službeni jezik u Crnoj Gori, ali i da su jezici drugih nacionalnih zajednica (srpski, bosanski, albanski i hrvatski) u službenoj upotrebi, te se eksplicira da su ćirilčno i latinično pismo ravnopravni⁶⁴. Osnovna jemstva vjerskih sloboda navedena su članu 14, a njima se propisuje odvojenost države od vjerskih zajednica, a zatim se neposredno garantuje jednakost i ravnopravnost vjerskih zajednica i njihova sloboda u obavljanju vjerskih obreda i poslova. U drugom dijelu ustavnog teksta, koji formuliše pravila o ljudskim pravima i slobodama, uvodni članovi posvećuju se garancijama jednakosti. U članu 17 kaže se da su svi pred zakonom jednaki, bez obzira na ličnu posebnost ili svojstvo. Ovo pravilo dopunjuje se u članu 19 odredbom o tome da svako lice ima pravo na jednaku zaštitu svojih prava i sloboda. Najzad, u članu 18 jemči se ravnopravnost muškarca i žene i obavezuju organi javne vlasti da razvijaju politiku jednakih mogućnosti. Dozvoljava se privremeno ograničenje prava i sloboda, ali zabranjuje njihovo diskriminatorno ograničavanje na osnovu ličnih svojstava lica ili grupa⁶⁵. U istom članu se, uz to, kaže da ne trpe ograničenja ustavne zabrane izazivanja i podsticanja mržnje i netrpeljivosti, kao i zabrana diskriminatornog postupanja. Granice uživanja pojedinih zajamčenih prava i sloboda određuju se imajući u vidu potrebu obezbjeđivanja efikasne primjene ustavnih garancija jednakosti. Tako se u članu 50 Ustava kaže da se može zabraniti distribucija informacije, ako je to neophodno potrebno, da bi se spriječilo podstrekavanje na akte nasilja ili vršenje krivičnih djela, to jest propagiranje rasne, nacionalne i vjerske mržnje i diskriminacije. Članom 55 Ustava propisana je zabrana djelovanja političkih i drugih organizacija koja su usmjerene na kršenje zajamčenih prava i sloboda i izazivanje nacionalne, rasne, vjerske i druge mržnje i netrpeljivosti.

Dakle, ne samo građanin/ka, već i svako drugo lice, jednako uživa prava i slobode zajamčene ustavnim odredbama. Što se tiče ljudskih prava i sloboda, Ustav dodaje garancije da su slobode i prava ograničene jednakim slobodama i pravima drugih, da su one osnov i granica vršenja vlasti. Takođe, vrši podjelu ljudskih prava na: lična, socijalna, ekonomska i kulturna prava, politička prava i posebno garantuje prava manjina

61 Član 1 Ustava Crne Gore, "Službeni list Crne Gore", br. 1/2007

62 Član 2 Ustava Crne Gore, "Službeni list Crne Gore", br. 1/2007

63 Član 7 Ustava Crne Gore, "Službeni list Crne Gore", br. 1/2007

64 Član 13 Ustava Crne Gore, "Službeni list Crne Gore", br. 1/2007

65 Član 25 Ustava Crne Gore, "Službeni list Crne Gore", br. 1/2007

i prava nove generacije. U pogledu pojedinih prava, na primjer jemstva svojinskih prava⁶⁶, eksplicitno se navodi da zajamčeno pravo pripada i strancima. Pojedina ljudska prava garantuju se samo domaćim državljanima, kao što je, na primjer sloboda od progona sa teritorije zemlje ili izručenja drugoj državi⁶⁷, ili sloboda političkog organizovanja i djelovanja na teritoriji Crne Gore⁶⁸. Sa druge strane, pojedina prava, kao što je pravo azila⁶⁹, jemči se samo onim licima koja nijesu državljanima Crne Gore. Dodatno, određene odredbe Ustava imaju za cilj da obezbijede posebne garancije pojedinim kategorijama lica, poput onih koje se odnose na položaj lica u pravno uređenom postupku, kao što je odredba kojom se garantuje pravo na upotrebu svog jezika licu koje je lišeno slobode⁷⁰, kao i licu koje je optuženo i koje koristi pravo na odbranu⁷¹, ili odredba koja ograničava dužinu trajanja pritvora za maloljetno lice na 60 dana⁷².

Takođe, grupa odredbi Ustava jemče posebnu zaštitu pojedinih, posebno osjetljivih i ugroženih kategorija, lica. Tako, Ustav propisuje da: omladina, žene i osobe sa invaliditetom uživaju posebnu zaštitu na radu⁷³; da država obezbjeđuje materijalnu sigurnost licu koje je nesposobno za rad i nema sredstva za život⁷⁴; jemči posebnu zaštitu prava osobama sa invaliditetom⁷⁵; kao i zdravstvenu zaštitu djeteta, trudnice, starog lica i osobe sa invaliditetom⁷⁶; porodica uživa posebnu zaštitu, a u pravima i slobodama izjednačena su djeca rođena u braku i van njega⁷⁷; majka i dijete uživaju posebnu zaštitu⁷⁸; djetetu se jemči posebna zaštita od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i drugog iskorišćavanja i zloupotrebe⁷⁹, i sl. Pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica jemče se prava i slobode koja mogu koristiti pojedinačno i u zajednici sa drugima. Tako se u članu 79 nabrajaju prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, uključujući i ona vezana za očuvanje identiteta, upotrebu jezika i pisma, i školovanje na maternjem jeziku, korišćenje ličnog imena, organizovanje, političku participaciju, informisanje, i sl. Kao posebno značajno, jemči im se sloboda od prisilne asimilacije⁸⁰.

I pored brojnih dobrih rješenja postojećeg Ustava, postoji prostor i za *unaprijeđenje* ovog najvišeg pravnog akta.

Član 8 bi trebalo dopuniti riječima koje neposredno upućuju na primjere pojedinih ličnih svojstava na osnovu kojih je zabranjeno praviti razliku između lica i grupa. Ovakva izmjena bi bila bliža korisniku/ci jer bi pojasnila sadržaj ustavne garancije, a otklonila bi i eventualne nedoumice u pogledu kruga zaštićenih lica i grupa, što bi zajedno doprinijelo podizanju nivoa pravne sigurnosti u ovoj oblasti. Naravno, ovu listu ličnih svojstava ne bi trebalo zaključavati, već bi samo primjera radi trebalo navesti ona svojstva u pogledu kojih postoji stvarna ili očekivana opasnost od diskriminatornog postupanja.

Drugo, naslov i sadržinu člana 18 Ustava trebalo bi međusobno uskladiti. Kategorija rodne ravnopravnosti je šireg karaktera i naslov obuhvata svako lice, a ne samo binarni koncept muskarca i žene, odnosno lica različitog rodnog identiteta, što podrazumijeva sopstveni rodni doživljaj, koji ne mora zavisiti od pola koji je upisan prilikom rođenja. Stoga je potrebno izvršiti jezičku modifikaciju ustavne odredbe kako bi se u nju unijela garancija ravnopravnosti koja se vezuje za rod, a ne za pol.

Treće, izraz „lice sa invaliditetom“, koji se koristi u članu 68 Ustava, trebalo bi da se koristi i u članu 64 Ustava umjesto izraza „invalid“, koji lica sa invaliditetom doživljavaju kao uvrijedljiv. Takođe, i u članu 68 Ustava potrebno je izvršiti jezičku redakciju sadržine ustavne garancije, odnosno izraz „jemči se posebna zaštita lica

66 Član 61 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

67 Član 12 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

68 Član 54 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

69 Član 44 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

70 Član 29 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

71 Član 37 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

72 Član 30 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

73 Član 64 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

74 Član 67 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

75 Član 68 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

76 Član 69 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

77 Član 72 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

78 Član 73 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

79 Član 74 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

80 Član 80 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

sa invaliditetom“ treba proširiti kako bi se garantovala zaštita prava i sloboda ove kategorije lica. Naime, ova lica ne zahtijevaju posebnu zaštitu, već imaju ista prava, a njihova prava treba da se štite kao i svim drugim građanima/kama.

Četvrto se odnosi na krug korisnika ustavne zabrane distribucije informacije iz člana 50 Ustava Crne Gore. Naime, primjena instituta zabrane distribucije informacije ne bi smjela da bude ograničena samo na slučajeve rasne, nacionalne i vjerske mržnje i diskriminacije. S tim u vezi, ne bi bilo opravdano štititi od pozivanja na akte neposrednog nasilja, mržnje i diskriminacije samo one koji dijele istu rasnu, nacionalnu i vjersku pripadnost, već bi ovaj mehanizam zaštite morao da stoji državi na raspolaganju i onda kad se radi o potrebi zaštite lica ili grupa koji dijele neko drugo lično svojstvo, kao npr. seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

Peto se odnosi na određivanje kruga korisnika prava na zaključenje braka, odnosno član 71 Ustava Crne Gore. Postojećom formulacijom se implicira pravilo da samo lica različitog pola imaju pravo da formiraju bračnu zajednicu. Naime, ustavna odredba koja se odnosila na zaključenje braka, a koja je vremenski neposredno prethodila postojećem ustavnopravnom rješenju ovog pitanja, bila je sadržana u Maloj povelji⁸¹ i njome se jemčilo pravo na sklapanje braka, bez ograničavanja kruga korisnika na ona lica koja imaju različit pol. Imajući u vidu da se sada prepoznaju pravni problemi diskriminatornog karaktera sa kojima se svakodnevno suočavaju LGBT osobe, među kojima su i problemi koji se vezuju za zaključenje bračne zajednice, kao i pravac razvoja nacionalnih pravnih sistema i međunarodnih standarda u ovoj oblasti, uz razvijanje konsenzusa država potpisnica EKLJP u ovoj oblasti, onda je opravdano iz sadržine člana 71 Ustava ukloniti riječi koje upućuju samo na lica različitog pola.

Šesto, Ustav ne garantuje pravo na adekvatno stanovanje, ishranu i vodu kao i čitav niz prava na adekvatan standard života koji je garantovan Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tako da i ovaj dio zahtijeva unaprijeđenje.

Konačno, kad je riječ o *ograničenju zajemčenih ljudska prava i sloboda*, one se mogu po Ustavu ograničiti samo zakonom, u obimu koji dopušta Ustav i u mjeri koja je neophodna da bi se, u otvorenom i slobodnom demokratskom društvu, zadovoljila svrha zbog koje je ograničenje dozvoljeno⁸² (za vrijeme proglašenog ratnog ili vanrednog stanja). Ograničenje se ne smije činiti na osnovu pola, nacionalnosti, rase, vjere, jezika, etničkog ili društvenog porijekla, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja ili bilo kakvog drugog ličnog svojstva. Ne mogu se ograničiti prava na: život, pravni lijek i pravnu pomoć, dostojanstvo i poštovanje ličnosti, pravično i javno suđenje i načelo zakonitosti, pretpostavku nevinosti, odbranu, naknadu štete za nezakonito i neosnovano lišenje slobode i neosnovanu osudu, slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti i zaključenje braka. Ustav sadrži i listu prava koja se ne mogu ni u kom slučaju ukidati. Ne mogu se ukidati zabrane: izazivanja ili podsticanja mržnje ili netrpeljivosti, diskriminacije, ponovnog suđenja i osude za isto krivično djelo i nasilne asimilacije. Mjere ograničenja mogu važiti najduže dok traje ratno ili vanredno stanje⁸³.

Ustav ne koristi formulaciju koja postoji u EKLJP da ograničenje mora imati legitimni cilj, odnosno ugrađenu praksu Evropskog suda za ljudska prava po kojoj legitimni cilj mora da bude uslov za prihvatljivost ograničavanja ljudskih prava, što je značajan nedostatak. Naime, po Ustavu Crne Gore dozvoljeno je sve, odnosno svaka svrha koju dopušta Ustav. Nadalje, Ustav ne određuje izričito koja su prava neposredno sprovodljiva, a koja nijesu, već se ta ocjena ostavlja Skupštini. Time se, donekle, otvara mogućnost zloupotrebe i ograničavanja neposredno sprovodljivih prava putem zakona. Evropskom konvencijom je, takođe, dozvoljena derogacija ljudskih prava samo u „najnužnijoj mjeri koju iziskuje hitnost situacije“⁸⁴, što je Ustavom Crne Gore trebalo preciznije propisati.

81 Član 25 Povelja o ljudskim i manjinskim pravima državne zajednice Srbije i Crne Gore, Sl. list SCG, br. 6/03

82 Član 24 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

83 Član 25 Ustava Crne Gore, “Službeni list Crne Gore”, br. 1/2007

84 Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda “Službeni list SCG” - Međunarodni ugovori, br. 9/2003

DJELOTVORNOST PRAVNIH LIJEKOVA ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA U PRAVNOM SISTEMU CRNE GORE

Opšte napomene

Bitan uslov za suštinsko uživanje ljudskih prava je postojanje djelotvornih pravnih lijekova. Član 2, st. 3 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, član 13 Evropske konvencije i odredbe drugih međunarodnih ugovora koje je Crna Gora ratifikovala, nameću obavezu državi da obezbijedi pravne lijekove na osnovu kojih je moguće razmatrati žalbe zbog kršenja prava koja međunarodni ugovori garantuju, ali i obavezu da žrtva takvog kršenja ima pravo na odgovarajuće zadovoljenje.

Ustav Crne Gore propisuje da svako ima pravo na pravni lijek protiv odluke kojom se odlučuje o njegovom pravu ili pravno zasnovanom interesu⁸⁵, kao i da svako ima pravo obraćanja međunarodnim organizacijama radi zaštite svojih prava i sloboda⁸⁶. Prema međunarodnim standardima, država se obavezuje da za povrede ljudskih prava, pored djelotvornog pravnog lijeka, predvidi i pravo na obeštećenje ili neke specifične pravne lijekove. Na primjer, Konvencija UN o pravima djeteta⁸⁷ obavezuje državu da obezbijedi odgovarajuću podršku djetetu koje je bilo žrtva zlostavljanja, zanemarivanja i oružanih sukoba u cilju oporavka i društvene reintegracije.

Određivanje pojedinog pravnog sredstva kao redovnog ili vanrednog pravnog lijeka za potrebe unutrašnjeg prava potpuno je irelevantno za ocjenu tih sredstava sa aspekta međunarodnog prava. Pravna sredstva se mogu smatrati djelotvornim u načelu, ali se djelotvornost pravnih lijekova cijeni u zavisnosti od okolnosti svakog pojedinačnog slučaja. Dakle, teorijski, bilo koja procesna radnja propisana zakonom, koja može dovesti do ostvarenja određenog prava ili pružanja zadovoljenja za kršenje tog prava, mogla bi se smatrati pravnim lijekom. Takve procesne radnje mogu biti preduzete u parničnom, vanparničnom, prekršajnom, krivičnom, upravnom i stečajnom postupku i postupcima za zaštitu ustavnosti. Bitno je razlikovati pravo na djelotvoran pravni lijek od prava na pristup sudu.

Ustavna žalba

Ustavom Crne Gore, neposredna ustavno-sudska zaštita prava i sloboda čovjeka i građanina/ke data je u nadležnost Ustavnom sudu Crne Gore kroz institut *ustavne žalbe* zbog povrede ljudskih prava i sloboda, zajamčenih Ustavom, nakon iscrpljivanja svih djelotvornih pravnih sredstava.

Postupak po ustavnoj žalbi uređen je Zakonom o Ustavnom sudu⁸⁸, koji propisuje da ustavnu žalbu može

⁸⁵ Član 20 Ustava Crne Gore, "Službeni list Crne Gore", br. 1/2007

⁸⁶ Član 56 Ustava Crne Gore, "Službeni list Crne Gore", br. 1/2007

⁸⁷ Član 39 Konvencije o pravima djeteta, http://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima%281%29.pdf

⁸⁸ Član 68, Zakon o Ustavnom sudu Crne Gore, "Službeni list Crne Gore", br. 11/2015

podnijeti svako fizičko i pravno lice, organizacija, naselje, grupa lica i drugi oblici organizovanja koji nemaju svojstvo pravnog lica, ako smatraju da im je povrijeđeno ljudsko pravo ili sloboda zajemčeni Ustavom, pojedinačnim aktom, radnjom ili nepostupanjem državnog organa, organa državne uprave, organa lokalne samouprave, odnosno lokalne uprave, pravnog lica i drugog subjekta koji vrši javna ovlaštenja. Ustavna žalba se može podnijeti nakon iscrpljivanja djelotvornih pravnih sredstava, što podrazumijeva da je podnosilac ustavne žalbe prethodno iskoristio sva pravna sredstva na koja je imao pravo u skladu sa zakonom. Ali, ustavna žalba se može podnijeti i prije iscrpljivanja pravnih sredstava ako podnosilac ustavne žalbe dokaže da pravno sredstvo na koje ima pravo u konkretnom predmetu nije ili ne bi bilo djelotvorno.

Postupak Ustavnog suda po ustavnim žalbama, u praksi, bi trebalo da predstavlja, nacionalni pravni mehanizam prevencije međunarodnih pravnih postupaka protiv Crne Gore po predstavkama koje pojedinci, fizička i pravna lica i nevladine organizacije, shodno članu 34 EKLJP, podnose Evropskom sudu za ljudska prava. Ustavna žalba se podnosi u roku od 30 dana od: dana dostavljanja pojedinačnog akta protiv kojeg se može podnijeti ustavna žalba u skladu sa zakonom; dana prestanka trenutne radnje kojom je povrijeđeno ljudsko pravo ili sloboda zajemčeni Ustavom, ako protiv te radnje nema djelotvornog pravnog sredstva; posljednjeg dana u kojem se moglo izbjeći nepostupanje kojim je povrijeđeno ljudsko pravo ili sloboda zajemčeni Ustavom, ako protiv tog nepostupanja nema djelotvornog pravnog sredstva. Ako se radi o radnji ili nepostupanju koje neprekidno traje duže vrijeme, ustavna žalba može se podnijeti i dok ta radnja odnosno nepostupanje traje, ako podnosilac u ustavnoj žalbi obrazloži zbog čega ta radnja odnosno nepostupanje dovodi do trajne povrede nekog njegovog ljudskog prava ili slobode zajemčenih Ustavom, u čemu se trajna povreda tog prava ili slobode sastoji i dokazuje da protiv te radnje ili nepostupanja ne postoji djelotvorno pravno sredstvo. Ako se radi o nepostupanju suda u razumnom roku, ustavna žalba može se podnijeti samo ako su prethodno iscrpljena pravna sredstva za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku, odnosno ako podnosilac ustavne žalbe dokaže da ta sredstva nijesu ili ne bi bila djelotvorna.

Ustavna žalba sadrži ime i prezime, prebivalište ili boravište i adresu, tj. naziv i sjedište podnosioca ustavne žalbe, razloge ustavne žalbe sa obrazloženim navodima o povredi ljudskog prava ili slobode zajemčenih Ustavom, zahtjev o kojem Ustavni sud treba da odluči i potpis podnosioca ustavne žalbe, odnosno lica kome je izdato specijalno punomoćje za podnošenje ustavne žalbe. Pored ovih podataka, ustavna žalba koja se podnosi protiv pojedinačnog akta sadrži i broj i datum pojedinačnog akta protiv kojeg je izjavljena i naziv organa koji ga je donio, a ako se podnosi zbog nepostupanja, odnosno radnje, sadrži i naziv organa koji nije postupao ili je preduzeo radnju koja je predmet ustavne žalbe. Uz ustavnu žalbu podnosi se i prepis osporenog pojedinačnog akta, dokaz da su iscrpljena djelotvorna pravna sredstva, činjenice na kojima se zasniva tvrdnja o postojanju povrede prava i slobode, kao i drugi dokazi od značaja za odlučivanje⁸⁹.

Iako ustavna žalba, u principu, ne zadržava izvršenje pojedinačnog akta protiv kojeg je izjavljena, Ustavni sud može narediti da se obustavi izvršenje ovog akta, na zahtjev podnosioca žalbe, do donošenja konačne odluke, ukoliko podnosilac žalbe učini izvjesnim nastupanje neotklonjivih štetnih posljedica. Kad Ustavni sud utvrdi da je osporenim pojedinačnim aktom povrijeđeno ljudsko pravo ili sloboda zajemčeni Ustavom, usvojiće ustavnu žalbu i ukinuće taj akt, u cjelini ili djelimično, i predmet vratiti na ponovni postupak organu koji je donio ukinuti akt. Ako je u toku postupka odlučivanja po ustavnoj žalbi prestalo pravno dejstvo pojedinačnog akta koji je predmet ustavne žalbe, a Ustavni sud utvrdi da je tim aktom povrijeđeno ljudsko pravo ili sloboda zajemčeni Ustavom, donijeće odluku kojom se usvaja ustavna žalba i odrediti način pravičnog zadovoljenja podnosioca ustavne žalbe zbog pretrpljene povrede ljudskog prava slobode zajemčenih Ustavom⁹⁰.

Dakle, ustavna žalba je posljednje pravno sredstvo koje bi trebalo iscrpiti unutar pravnog sistema Crne Gore, kao procesnu pretpostavku za obraćanje Evropskom sudu za ljudska prava, ili uslov prihvatljivosti predstavke, ali samo ukoliko to pravno sredstvo jeste djelotvorno, u značenju koje ovom terminu daje praksa Suda.

89 Član 76, Zakon o Ustavnom sudu, "Službeni list Crne Gore", br. 11/2015

90 Član 72, Zakon o Ustavnom sudu, "Službeni list Crne Gore", br. 11/2015

Kako to izgleda u praksi?

Sud je, po Izvještaju o radu Ustavnog suda za 2013. godine⁹¹, imao u radu 1529 predmeta po ustavnim žalbama (770 prenijetih iz ranijih godina i 759 novoprimljenih predmeta). Na redovnim sjednicama, razmatrane su 362 ustavne žalbe u kojima je donešeno: 195 odluka (53,89% od ukupnog broja razmatranih predmeta), od kojih 16 odluka kojima je usvojena ustavna žalba (4,42% od ukupnog broja razmatranih predmeta) i 179 odluka kojima je odbijena ustavna žalba (49,45% od ukupnog broja razmatranih predmeta). Sud je donio 167 rješenja (45,58% od ukupnog broja razmatranih predmeta), od kojih su 165 rješenja o odbacivanju ustavne žalbe i 2 rješenja o obustavljanju postupka. Od ukupnog broja donijetih odluka po ustavnim žalbama, 159 odnose se na oblast građanskog prava (81,54%), 22 na oblast krivičnog prava (11,26%), 13 na oblast upravnog prava (6,67%) i 1 odluka iz prekršajnog postupka. Procenat usvojenih ustavnih žalbi je iznosio 4,42% u odnosu na ukupan broj razmatranih ustavnih žalbi u izvještajnom periodu.

Odluke kojima su usvojene ustavne žalbe odnose se na povrede sljedećih ustavnih prava i sloboda: pravo na jednaku zaštitu prava i sloboda iz čl. 19 Ustava (1 odluka); pravo na ličnu slobodu iz čl. 29 st. 1. i 2. i čl. 30 stav 1. Ustava, kojima se određuje dužina trajanja pritvora (1 odluka); prava na pravično i javno suđenje iz čl. 32 Ustava (12 odluka); pravo na slobodu izražavanja iz čl. 47 Ustava (1 odluka) i pravo na imovinu iz čl. 58 Ustava (1 odluka).

Osim povrede ustavnih prava utvrđene su i povrede prava garantovanih Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i to: čl 5. st. 1. i 3 (pravo na slobodu i bezbjednost ličnosti), čl. 6. st. 1 (pravo na pravično suđenje), čl. 10. (pravo na slobodu izražavanja) i čl. 1. Protokola br. 1. uz Konvenciju (zaštita imovine). Odluke kojima su usvojene ustavne žalbe odnose se na oblast građanskog prava (13 odluka) i oblast krivičnog prava (3 odluke).

Ustavni sud je donio 179 odluka kojima su odbijene ustavne žalbe, od kojih se 146 odluka odnose na oblast građanskog prava, 19 odluka na oblast krivičnog prava, 13 odluka na oblast upravnog prava i 1 odluku koja se odnosi na prekršajni postupak.

Primjetna je i selektivnost u uzimanju predmeta u razmatranje od strane Ustavnog suda. Na primjer, Centar za građansko obrazovanje (CGO) je još 19. septembra 2011. godine podnio Ustavnom sudu Inicijativu za ocjenu ustavnosti članova 71, 72 i 80 do 93 Zakona o prekršajima, sa zahtjevom da Ustavni sud stavi van snage odredbe Zakona o prekršajima kojima su na nezakonit i neustavan način izvršni, a ne pravosudni, organi izricali zatvorske kazne počiniocima određenih prekršaja⁹². I pored brojnih urgencija koje je CGO podnio u više od tri godine, ova inicijativa nije razmatrana ni do prvog kvartala 2015. godine. U Rezoluciji Evropskog parlamenta iz 2015. godine izražava se zabrinutost zbog velikog broja neriješenih predmeta kod Ustavnog suda, posebno onih koji se odnose na moguća sistemska kršenja ljudskih prava, poput inicijative za ocjenu ustavnosti Zakon o prekršajima.⁹³ No, o Inicijativi za ocjenu ustavnosti Zakona o finansiranju političkih partija koju je podnijelo pet poslanika vladajuće koalicije 28. februara 2014. godine⁹⁴. Ustavni sud je donio odluku⁹⁵ već 30. maja 2014. godine, prihvatajući je u najvećem dijelu.

Evropski sud za ljudska prava, postupajući u predmetima protiv Crne Gore, *utvrdio je da ustavna žalba još uvijek ne predstavlja u pravnom poretku Crne Gore djelotvorno pravno sredstvo*, u značenju koje ovom terminu daje praksa Evropskog suda. Posljedično, prije podnošenja predavki protiv Crne Gore Evropskom sudu, u velikom broju slučajeva, građani/ke se ne obraćaju Ustavnom sudu Crne Gore, koji tako gubi ulogu filtera za smanjenje priliva predmeta Evropskom sudu protiv Crne Gore. Ovo predstavlja i veliki nedostatak pravnog uređenja Crne Gore.

91 Izvještaj o radu Ustavnog suda za 2013 iz aprila 2014, <http://www.ustavnisudcg.co.me/>

92 Tri godine od kršenja Ustava: ko je odgovoran?, CGO, Podgorica, 2014, <http://media.cgo-cce.org/2014/05/cgo-prekršaji.pdf>

93 <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B8-2015-0211&format=XML&language=EN>

94 Miodrag Vuković, Marta Šćepanović i Zorica Kovačević iz Demokratske partije socijalista (DPS) Almer Kalač iz Bošnjačke stranke (BS) i Ljerka Dragičević iz Hrvatske građanske inicijative (HGI) podnijeli su Inicijativu za ocjenu ustavnosti odredaba čl. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23. i 24. Zakona o finansiranju političkih partija

95 Odluka U-I br. 13-14, <http://www.ustavnisudcg.co.me/>

Redovni i vanredni pravni lijekovi u pravnom sistemu Crne Gore

Prema Zakonu o parničnom postupku (ZPP)⁹⁶, protiv presude donijete u prvom stepenu stranke mogu izjaviti žalbu u roku od 15 dana od dana donošenja, odnosno dostavljanja prepisa presude, ako u ovom zakonu nije određen drugi rok. U mjeničnim i čekovnim sporovima, ovaj rok je osam dana. Blagovremeno izjavljena žalba sprječava da presuda bude pravosnažna u dijelu koji se pobija žalbom. O žalbi protiv presude odlučuje drugostepeni sud.⁹⁷ Takođe, ZPP propisuje da je protiv rješenja prvostepenog suda dozvoljena žalba, ako u ovom zakonu nije određeno da žalba nije dozvoljena. Ako ovaj zakon izričito određuje da posebna žalba nije dozvoljena, rješenje prvostepenog suda može se pobijati samo u žalbi protiv konačne odluke⁹⁸.

Pored redovnih, ZPP propisuje i vanredne pravne lijekove i to: reviziju, zahtjev za zaštitu zakonitosti i ponavljanje postupka. Protiv pravosnažne presude donešene u drugom stepenu stranke mogu izjaviti reviziju u roku od 30 dana od dana dostavljanja prepisa presude. Revizija nije dozvoljena u imovinsko-pravnim sporovima u kojima se tužbeni zahtjev odnosi na potraživanje u novcu, na predaju stvari ili izvršenje neke druge činidbe, ako vrijednost predmeta spora pobijanog dijela pravosnažne presude ne prelazi 10.000 eura. Izuzetno, revizija je uvijek dozvoljena: 1) u sporovima o izdržavanju kada je izdržavanje prvi put određeno ili ukinuto; 2) u sporovima o naknadi štete za izgubljeno izdržavanje usljed smrti davaoca izdržavanja i zbog izgubljene zarade ili drugih prihoda po osnovu rada kada su te odštete prvi put određene ili ukinute; 3) u imovinskim sporovima koji nastanu iz protivustavnih i protivzakonitih pojedinačnih akata i radnji kojim se pravna ili fizika lica, zavisno od sjedišta, odnosno prebivališta stavljaju u neravnopravan položaj na tržištu ili na drugi način narušava tržište, uključujući i sporove o naknadi štete koja se tim prouzrokuje. Revizija se, za potrebe međunarodnih tijela za zaštitu ljudskih prava, smatra djelotvornim pravnim lijekom.

ZPP propisuje da protiv pravosnažne sudske odluke državni tužilac može podnijeti zahtjev za zaštitu zakonitosti samo zbog bitne povrede odredaba parničnog postupka iz čl 367 st. 2 tačka 7 ovog zakona u roku od tri mjeseca. Rok za podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti računa se: 1) protiv odluke donešene u prvom stepenu protiv koje nije izjavljena žalba od dana kad seta odluka više nije mogla pobijati žalbom; 2) protiv odluke donešene u drugom stepenu od dana kad je ta odluka dostavljena onojstranci kojoj je kasnije dostavljena. Zahtjev za zaštitu zakonitosti nije dozvoljen protiv odluke koju je povodom revizije donio sud nadležan da odlučuje o tom pravnom lijeku.

Postupak koji je odlukom suda pravosnažno završen može se ponoviti, ako ⁹⁹:

- 1) kojoj stranci nezakonitim postupanjem, a naročito propuštanjem dostavljanja, nije pružena mogućnost da raspravlja pred sudom;
- 2) je bilo izvršeno lično dostavljanje prvog pismena, u skladu sa članom 141 ovog Zakona, a stranka je bila odsutna duže od tri mjeseca neprekidno;
- 3) je u postupku kao tužilac ili tuženi učestvovalo lice koje ne može biti stranka u postupku ili ako stranku koja je pravno lice nije zastupalo ovlašćeno lice ili ako parnično nesposobnu stranku nije zastupao zakonski zastupnik ili ako zakonski zastupnik, odnosno punomoćnik stranke nije imao potrebno ovlašćenje za vođenje parnice ili za pojedine radnje u postupku, ukoliko vođenje parnice, odnosno vršenje pojedinih radnji u postupku nije bilo naknadno odobreno;
- 4) se odluka suda zasniva na lažnom iskazu svjedoka ili vještaka;
- 5) se odluka suda zasniva na ispravi koja je falsifikovana ili u kojoj je ovjeren neistinit sadržaj;
- 6) je do odluke suda došlo usljed krivičnog djela sudije, zakonskog zastupnika ili punomoćnika stranke, protivne stranke ili kog trećeg lica;
- 7) stranka stekne mogućnost da upotrijebi pravosnažnu odluku suda koja je ranije među istim strankama donijeta o istom zahtjevu;
- 8) se odluka suda zasniva na drugoj odluci suda ili na odluci nekog drugog organa, a ta odluka bude pravosnažno preinačena, ukinuta, odnosno poništena;
- 9) stranka sazna za nove činjenice ili nađe ili stekne mogućnost da upotrijebi nove dokaze na osnovu kojih je za stranku mogla biti donijeta povoljnija odluka da su te činjenice ili dokazi bili upotrijebljeni u ranijem postupku.

⁹⁶ "Službeni list RCG", br. 22/2004 i 76/2006, i Odluka Ustavnog suda Crne Gore br. 78/04 i 102/04 - 28/2005-31

⁹⁷ Član 361 ZPP, "Službeni list RCG", br. 22/2004 i 76/2006, i Odluka Ustavnog suda Crne Gore br. 78/04 i 102/04 - 28/2005-31

⁹⁸ Član 393 ZPP, "Službeni list RCG", br. 22/2004 i 76/2006, i Odluka Ustavnog suda Crne Gore br. 78/04 i 102/04 - 28/2005-31

⁹⁹ Član 421 ZPP, "Službeni list RCG", br. 22/2004 i 76/2006, i Odluka Ustavnog suda Crne Gore br. 78/04 i 102/04 - 28/2005-31

Zakonik o krivičnom postupku, takođe, propisuje pravo na žalbu protiv presude donešene u prvom stepenu u roku od 15 dana od dana dostavljanja prepisa presude, kao i da blagovremeno izjavljena žalba odlaže izvršenje presude¹⁰⁰. Tako žalbu mogu izjaviti: stranke, branilac, zakonski zastupnik optuženog i oštećeni. Dalje, u korist optuženog, žalbu mogu izjaviti i njegov bračni drug, srodnik po krvi u pravoj liniji, usvojilac, usvojenik, brat, sestra, hranilac i lice sa kojim živi u vanbračnoj zajednici, a rok za žalbu, i u tom slučaju, teče od dana kada je optuženom, odnosno njegovom braniocu, dostavljen prepis presude. Državni tužilac može izjaviti žalbu na štetu ili u korist optuženog. Oštećeni može pobijati presudu samo zbog odluke suda o troškovima krivičnog postupka, osim kad je državni tužilac preuzeo gonjenje od oštećenog kao tužioca ili je donešena oslobađajuća presuda, kad oštećeni može izjaviti žalbu zbog svih osnova. Žalbu može izjaviti i lice kome je izrečena mjera bezbjednosti oduzimanje predmeta ili od koga je oduzeta imovinska korist pribavljena krivičnim djelom. Konačno, branilac, bračni drug, srodnik po krvi u pravoj liniji, usvojilac, usvojenik, brat, sestra, hranilac i lice sa kojim živi u vanbračnoj zajednici, mogu izjaviti žalbu i bez posebnog ovlašćenja optuženog ali ne i protiv njegove volje, osim kada je optuženom izrečena najduža kazna zatvora.

Protiv presude drugostepenog suda dozvoljena je žalba sudu koji odlučuje u trećem stepenu, ako je: drugostepeni sud izrekao najdužu kaznu zatvora ili ako je potvrdio presudu prvostepenog suda kojom je izrečena takva kazna; drugostepeni sud na osnovu održanog pretresa, utvrdio činjenično stanje drugačije nego prvostepeni sud i na tako utvrđenom činjeničnom stanju zasnovao svoju presudu; drugostepeni sud preinačio presudu prvostepenog suda kojom je optuženi oslobođen od optužbe i izrekao presudu kojom se optuženi oglašava krivim; o žalbi protiv drugostepene presude rješava sud trećeg stepena shodno odredbama ovog zakonika koje vaze za postupak u drugom stepenu.

Članom 414 Zakonika propisano je da protiv rješenja sudije za istragu i protiv drugih rješenja suda donešenih u prvom stepenu stranke i lica čija su prava povrijeđena mogu izjaviti žalbu, izuzev u slučajevima propisanim ovim Zakonikom kada žalba nije dozvoljena. Protiv rješenja vijeća donešenog prije i u toku istrage nije dozvoljena žalba, ako Zakonikom nije drugačije određeno. Takođe i protiv rješenja državnog tužioca odlučuje sudija za istragu, osim kada je Zakonikom drugačije određeno. Rješenja koja se donose radi pripremanja glavnog pretresa i presude mogu se pobijati samo u žalbi na presudu. Protiv rješenja Vrhovnog suda žalba nije dozvoljena.

Vanredni pravni lijekovi po Zakonu o krivičnom postupku su: zahtjev za zaštitu zakonitosti, zahtjev za vanredno ublažavanje kazne i zahtjev za ponavljanje postupka.

Slične odredbe o pravu na žalbu mogu se naći i u Zakonu o opštem upravnom postupku i Zakonu o vanparničnom postupku. Protiv presude donijete u upravnom sporu ne može se izjavljivati žalba, što je u skladu sa zahtjevom višestepenosti postupka, s obzirom da se upravni spor uvek pokreće protiv odluka o kojima se prethodno odlučivalo u upravnom postupku.

Djelotvornost pravnih lijekova prvenstveno zavisi od kvaliteta primjene propisa, ujednačenosti i izvjesnosti sudske prakse. U Crnoj Gori postoji problem ujednačenosti sudske prakse, kao i kašnjenje u poimanju i tumačenju pojedinih pravnih instituta preuzetih u procesu usklađivanja propisa na nacionalnom nivou sa pravnom tekovinom EU. Opšti stavovi Vrhovnog suda, vezano za pojedine specifične slučajeve, nijesu dovoljno sredstvo za potrebno ujednačavanje i pravnu izvjesnost sudske prakse. Rješavanje ovog pitanja predstavlja temeljni preduslov za potrebno jačanje povjerenja građana/ki u pravosudni sistem Crne Gore.

¹⁰⁰ Član 381 Zakonika o krivičnom postupku, "Službeni list RCG", br. 57/2009, 49/2010, 47/2014 i Odluka Ustavnog suda Crne Gore, U-I br. 34/11

INSTITUCIJE I TIJELA ZA OSTVARIVANJE, PROMOCIJU I ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA U PRAVNOM SISTEMU CRNE GORE

Institucije i tijela za ostvarivanje, promociju i zaštitu ljudskih prava u pravnom sistemu Crne Gore mogu biti nezavisne ili mogu činiti segmente nekog od oblika vlasti: zakonodavne, izvršne ili sudske.

U *nezavisne institucije*, koje su u fokusu ove publikacije, svrstavaju se: Ustavni sud, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore i Agencija za zaštitu podataka o ličnosti i slobodan pristup informacijama. Pored njih, osvrst je dat i na: Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava i manjinske savjete, kao i na Savjet za građansku kontrolu rada policije.

Ustavni sud Crne Gore - izbor sudija, nadležnosti i ovlaštenja

Tokom 2014.godine, izabran je novi sastav Ustavnog suda u skladu sa članom 5 stav 2 Ustavnog zakona za sprovođenje Amandmana I do XVI na Ustav Crne Gore¹⁰¹.

Predsjednik Crne Gore i Ustavni odbor Skupštine Crne Gore, raspisali su Javni poziv (Predsjednik za dvoje, a Ustavni Odbor za pet sudija Ustavnog suda), a potom i predložili Skupštini sedam kandidata za te funkcije. Skupština Crne Gore je na sjednici održanoj 27. decembra 2013.godine izabrala svih sedam predloženih kandidata dvotrećinskom većinom. Dotadašnjem predsjedniku i sudijama Ustavnog suda time je prestao mandat. Stručna javnost je imala podijeljeno mišljenje vezano za legitimitet izabranih sudija, odnosno prestanak funkcije sudijama i predsjedniku Suda koji su ranije vršili te funkcije. Naime, odredbom člana 93a Zakona o Ustavnom sudu i člana 5 stav 2 Ustavnog zakona za sprovođenje Amandmana I do XVI na Ustav Crne Gore predsjedniku i sudijama Ustavnog suda Crne Gore, koji su ranije obavljali tu funkciju, skraćuje se mandat i određuje prestanak funkcije mimo propisanih uslova i procedure određene u članu 154 Ustava Crne Gore. U stavu 1 ovog člana propisano je da predsjedniku i sudiji Ustavnog suda prestaje funkcija prije isteka vremena na koje je izabran ako to sam zatraži, kad ispuni uslove za starosnu penziju ili ako je osuđen na bezuslovnu kaznu zatvora, dok je u stavu 2 propisano da se predsjednik i sudija Ustavnog suda razrješava dužnosti ako je osuđen za djelo koje ga čini nedostojnim za vršenje funkcije, ako trajno izgubi sposobnost za vršenje funkcije ili javno ispoljava svoja politička uvjerenja. U stavu 3 istog člana propisano je da nastupanje razloga za prestanak funkcije ili razrješenje utvrđuje Ustavni sud na sjednici i o tome obavještava Skupštinu. Postupak za prestanak funkcije predsjednika i sudije Ustavnog suda propisan je odredbama člana 7, 8, 9 i 10 Zakona o ustavnom sudu Crne Gore.

Ustavni sud odlučuje o:

- saglasnosti zakona sa Ustavom i potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima;
- saglasnosti drugih propisa i opštih akata sa Ustavom i zakonom;
- ustavnoj žalbi zbog povrede ljudskih prava i sloboda zajamčenih Ustavom, nakon iscrpljivanja svih djelotvornih pravnih sredstava;
- da li je je predsjednik Crne Gore povrijedio Ustav;
- sukobu nadležnosti između sudova i drugih državnih organa, između državnih organa i organa jedinica lokalne samouprave i između organa jedinica lokalne samouprave;
- zabrani rada političke partije ili nevladine organizacije;
- izbornim sporovima i sporovima u vezi sa referendumom koji nijesu u nadležnosti drugih sudova;
- saglasnosti sa Ustavom mjera i radnji državnih organa preduzetih za vrijeme ratnog i vanrednog stanja;
- vrši i druge poslove utvrđene Ustavom.

¹⁰¹ „Službeni list Crne Gore“ br. 38/13

Ako je u toku postupka za ocjenu ustavnosti i zakonitosti propis prestao da važi, a nijesu otklonjene posljedice njegove primjene, Ustavni sud utvrđuje da li je taj propis bio saglasan sa Ustavom, odnosno sa zakonom za vrijeme njegovog važenja.

Nadalje, Ustavni sud prati ostvarivanje ustavnosti i zakonitosti i o uočenim pojavama neustavnosti i nezakonitosti obaviještava Skupštinu Crne Gore¹⁰².

U 2013. godini, Ustavni sud je primio ukupno 860 predmeta, od čega 101 predmet iz oblasti normativne kontrole, tri predloga za rješavanje sukoba nadležnosti i šest izbornih žalbi, odnosno 11,74% i 759 ustavnih žalbi, odnosno 88,26%. Iz ranijih godina, prenijeto je 917 predmeta (iz 2008, 2009, 2010, 2011. i 2012. godine) tako da je Ustavni sud u prethodnoj godini imao u radu ukupno 1777 predmeta. Pored toga, u 2013. godini primljena su 24 podneska građana/ki, koja se odnose na pitanja o kojima Sud ne vodi postupak. Broj novoprimljenih predmeta u 2013. povećan je za 15,13%, u odnosu na broj primljenih predmeta u 2012. godini (747). S obzirom na procenat podnešenih ustavnih žalbi u odnosu na ukupan broj primljenih predmeta, kao i na značaj ovog mehanizma u pogledu prevencije međunarodno pravnih postupaka protiv Crne Gore po predstavkama kojima se fizička i pravna lica obraćaju Evropskom sudu za ljudska prava, ostaje zabrinutost za efikasnost i efektivnost rada Ustavnog suda, što je detaljnije elaborirano u dijelu o djelotvornosti pravnih lijekova za zaštitu ljudskih prava u pravnom sistemu Crne Gore.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Skupština Republike Crne Gore donijela je 8. jula 2003. godine Zakon o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda. Prvi Zaštitnik izabran je oktobra 2003. godine, a institucija je zvanično počela sa radom na Dan ljudskih prava 10. decembra 2003. godine Ustavom Crne Gore, koji je donešen 2007. godine, Zaštitnik je postao ustavna kategorija čime je dobio i institucionalnu trajnost. Zaštitnika, po Ustavu, predlaže predsjednik Crne Gore Skupštini Crne Gore, koja ga imenuje većinom od ukupnog broja poslanika/ca. Ovo je otvorilo pitanje usklađivanja zakonodavstva sa Ustavom i sa međunarodnim dokumentima, tako da je avgusta 2011. godine donijet novi Zakon o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore, koji je 2014. godine izmijenjen i dopunjen¹⁰³, čime je ova institucija postala nacionalni preventivni mehanizam za zaštitu lica lišenih slobode od mučenja i drugih oblika surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja u skladu sa Opcionim protokolom uz Konvenciju UN za zabranu mučenja i drugih oblika nečovječnog postupanja ili kažnjavanja. Dodatno, Zakonom o zabrani diskriminacije¹⁰⁴ postao je i institucionalni mehanizam za zaštitu od diskriminacije. To je nametnulo i potrebu jačanja administrativnih kapaciteta ove institucije. Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Stručne službe predviđena su 33 službenička i namještenička mjesta. Takođe, istim je određeno da istraživački poslovi u Stručnoj službi budu podijeljeni u četiri grupe, kojima rukovode zamjenici/e Zaštitnika, kako bi se obezbijedila specijalizacija za određene poslove. Trenutno je u Stručnoj službi zapošljeno 20 službenika/ca i namještenika/ca, od kojih osam rade na administrativnim i tehničkim poslovima. Više od godinu dana institucija (od decembra 2013. godine do decembra 2014. godine) nije imala dva zamjenika Zaštitnika¹⁰⁵, nakon isteka mandata jednoj zamjenici i odlaska na drugo radno mjesto jednog zamjenika Zaštitnika, jer od tada Zaštitnik nije predlagao Skupštini Crne Gore nove kandidate, što je imalo uticaja na ukupni učinak institucije. Dodatno, rokovi koji su predviđeni Akcionim planom za Poglavlje 23, a koji se odnose na dinamiku zapošljavanja u instituciji Zaštitnika, su značajno prekoračeni. Naime, Akcioni plan je predviđao da se u 2013. godini zaposli jedan službenik/ca (nije realizovano), u 2014. godini tri službenika/ce (primljen je jedan savjetnik), u 2015. godini četiri službenika/ce (nije raspisan oglas za popunu radnih mjesta) i u 2016. godini tri službenika/ce. Akcioni plan je, u međuvremenu revidiran, i nova dinamika predviđa: za 2015. godinu prijem četiri nova službenika/ce, za 2016. godinu četiri nova službenika/ce, i za 2017. godinu tri službenika/ce.

Evropska komisija je u Izvještaju o napretku za 2014¹⁰⁶ ukazala na problem ograničenosti broja onih koji se bave pitanjima ljudskih prava i borbe protiv diskriminacije u ukupnoj strukturi zapošljenih, i iskazala zabrinutost što

102 Član 149 Ustav Crne Gore „Službeni list Crne Gore“ br 1/2007, Amandmani I do XVI

103 Zakon o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore, "Službeni list Crne Gore", br. 42/2011 i 32/2014

104 "Službeni list Crne Gore", br. 46/2010

105 Skupština Crne Gore je imenovala dva zamjenika Zaštitnika na sjednici 27. decembra 2014, a nekoliko dana prije Zaštitnik je uputio prijedlog Skupštini Crne Gore za njihovo imenovanje

106 <http://www.gov.me/naslovna/vijesti-iz-ministarstava/142896/Ministarstvo-vanjskih-poslova-i-evropskih-integracija-objavilo-prevod-Izvjestaja-o-napretku-Crne-Gore-za-2014-godinu.html>

Zaštitnik nije predložio Skupštini Crne Gore duži vremenski period dva nedostajuća zamjenika Zaštitnika, ali ni popunio upražnjena radna mjesta. Nedostatak jednog zamjenika/ce koji se bavio, između ostalog i manjinskim pravima, se direktno odrazilo na izostanak promocije zakonodavstva i standarda zaštite od diskriminacije, u čemu je institucija ranije bila aktivna. Nakon objavljivanja tog Izvještaja, 13. oktobra 2014. godine, raspisan je Javni oglas za pet savjetničkih mjesta u instituciji¹⁰⁷. Primljen je, kako je i ranije navedno, samo jedan savjetnik.

Zaštitnik, kao nacionalni preventivni mehanizam za borbu protiv torture (NPM), je tek u decembru 2013. godine donio četvorogodišnji plan redovnih posjeta prostorijama za zadržavanje lica lišenih slobode iako je tu nadležnost institucija dobila još avgusta 2011. godine. Prvi godišnji izvještaj o radu institucije kao NPM-a je podnešen Skupštini Crne Gore juna 2014. godine za 2013. godinu, a nadležni Odbor za ljudska prava je taj izvještaj razmatrao tek u prvom kvartalu 2015. godine, i nema podataka o tome kad će se naći u razmatranju Skupštine tokom plenarnog zasijedanja. Nadalje, NPM još uvijek ne funkcioniše u skladu sa Opcionim protokolom uz Konvenciju UN za borbu protiv torture.

Izmjene i dopune Zakona o zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore, koje su stupile na snagu avgusta 2014, donijele su neke pozitivne pomake, ali i određene velike korake nazad u odnosu na prethodna rješenja. Primjera radi, postupak koji se odnosi na NPM nije u skladu sa Opcionim protokolom uz Konvenciju UN protiv mučenja i drugih oblika nečovječnog postupanja ili kažnjavanja. Naime, odredbom člana 43a propisano je da se, nakon obilaska prostorija za zadržavanje i razgovorima sa licima lišenim slobode, sačinjava zapisnik koga potpisuju lica koja su učestvovala u obilasku i predstavnik organa, ustanove ili organizacije u kojem je obilazak izvršen. Time se Zaštitnik stavlja u ulogu inspekcijskog organa, a ne NPM u skladu sa Opcionim protokolom uz Konvenciju UN. Potpunije ostvarivanje nezavisne funkcije Zaštitnika kao NPM-a u skladu sa Opcionim Protokolom, nije zakonom obezbijedeno i zbog činjenice da Zakonom nije realizovana mjera iz Akcionog plana za poglavlje 23 koja se odnosi na uspostavljanje tzv modela "Ombudsman plus", što podrazumijeva učešće predstavnika NVO u Savjetodavnom tijelu sastavljenom od stručnjaka iz raznih oblasti (psihologije, kriminologije, sudske medicine, socijanog rada...), koje sa Zaštitnikom vrši sagledavanje stanja u ustanovama u kojima se nalaze lica lišena slobode ili lica kojima je ograničeno kretanje.

Kada je riječ o *transparentnosti rada i dostupnosti informacija građanima/kama*, internet stranica institucije se neredovno ažurira, i na njoj nema podzakonskih akata institucije (npr. Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Stručne službe), niti onih koji se odnose na funkcionisanje institucije kao NPM-a (Odluka o obrazovanju Savjetodavnog tijela, četvorogodišnji plan posjeta prostorijama za zadržavanje lica lišenih slobode, kao i lica kojima je ograničena sloboda kretanja, itd). Rijetka su i saopštenja ili komentari Zaštitnika povodom kršenja ljudskih prava. Zaštitnik nema dežurni telefon, koji bi građani/ke mogli da pozovu u slučaju hitnosti, kao što je slučaj sa ombudsmanima iz regiona. Nepostojanje kancelarija van sjedišta institucije, građanima/kama van Podgorice otežava direktan pristup i pored činjenice da Zaštitnik u okviru "Dana Zaštitnika" obilazi gradove, što je nedovoljno da se građani/ke informišu o nadležnostima institucije i eventualno podnesu pritužbe.

Statistika iz Izvještaja o radu Zaštitnika za 2013. godinu¹⁰⁸ navodi da je tokom te godine institucija imala 705 pritužbi, od kojih je 611 primljeno u 2013. godini, a 94 prenešeno iz 2012. godine, pri čemu je postupak okončan u 594 predmeta (84,26%) i to 512 iz 2013. godine i 82 predmeta iz prethodne godine. U 2014. godini prenešeno je 111 predmeta (15,74%), od kojih je većina formirana u drugoj polovini decembra 2013. godine. Međutim, od ovih prenešenih predmeta, u 31 predmetu (28%) postupak nije okončan u 2013. godini zbog nedostavljanja pisanih izjašnjenja od strane organa i drugih subjekata, na koje su se pritužbe odnosile i ignorisanja zahtjeva i urgencija Zaštitnika. Gotovo svi ovi predmeti se odnose na pravo na slobodan pristup informacijama. U 165 slučajeva je utvrđeno da postoji povreda prava, od kojih je u 143 slučaja povreda otklonjena u toku ispitnog postupka, pa je, iz tog razloga, postupak obustavljen. U preostalim predmetima povrede nijesu otklonjene u toku ispitnog postupka pa je Zaštitnik u 22 predmeta dao mišljenja sa preporukom nadležnim organima za otklanjanje utvrđenih povreda prava, ostavljajući za to odgovarajuće rokove. U 23 slučaja postupak je obustavljen. Pritužbe su se odnosile: 91 na prava djeteta, 71 na suđenje u razumnom roku, 78 na pravo na slobodan pristup informacijama, 51 na zabranu diskriminacije, 28 na pravo iz radnog odnosa, i td.

Tokom 2014. godine institucija je imala u radu 687 pritužbi, od čega je primljeno 576 pritužbi a iz 2013. godine prenešeno 113 pritužbi.¹⁰⁹ Postupak je okončan u 649 predmeta (94,46%), od čega u 547 predmeta iz 2014. godine, i u 102 predmeta iz 2013. godine, dok je u 2015. godini prenešeno 35 predmeta (5,53%). Podnosioci pritužbi su ukazivali:

¹⁰⁷ Dostupno na sajtu Uprave za kadrove: http://uzk.co.me/index.php?option=com_wrapper&view=wrapper&Itemid=209&lang=sr

¹⁰⁸ http://www.ombudsman.co.me/docs/izvjestaji/Final_Izvjestaj_za_2013_05042014.pdf

¹⁰⁹ http://www.ombudsman.co.me/docs/izvjestaji/Izvjestaj_za_2014.pdf

na povredu prava na suđenje u razumnom roku (69), na ostala građanska prava (270), na ekonomska, socijalna i kulturna prava (179) i na prava djeteta (131). U 198 pritužbi Zaštitnik je utvrdio da nema povrede prava (30,51%), u 56 slučajeva se oglasio nenadležnim (8,63), dok u 45 slučajeva nije postupao zbog nedostatka procesnih pretpostavki (6,93%), a u 192 slučaja (25,58%) je obustavio postupak i u 84 predmeta uputio na druga pravna sredstva (12,94%). U svega 60 slučajeva (9,24%) je nakon sprovedenog ispitivanja utvrdio da je došlo do povrede određenih ljudskih prava i sloboda i dao je nadležnim organima preporuke, od čega su 32 ispoštovane, u 16 slučajeva nije istekao rok za realizaciju preporuka, a u 12 slučaja nijesu ispoštovane preporuke Zaštitnika. Na drugi način i spajanjem je riješeno 14 slučajeva (2,16%).

Pojedine grupe su javno demonstrirale nepovjerenje prema Zaštitniku, poput NVO LGBT Forum Progres, na niz načina a uključujući i povlačenje svih podnijetih pritužbi uz obrazloženje da Zaštitnik mjesecima nije postupao po istima.¹¹⁰

Zaštitnik nema sistemski pristup kada su u pitanju kršenja ljudskih prava već dominantno postupa po pojedinačnim pritužbama. Takođe, veoma rijetko pokreće postupke po sopstvenoj inicijativi, a rijetko koristi i svoja ovlašćenja za inicijative za izmjene i dopune zakona i drugih propisa u cilju njihovog usklađivanja sa međunarodnim standardima u oblasti ljudskih prava, prijedlozi Ustavnom sudu za ocjenu ustavnosti i zakonitosti propisa i davanje mišljenja na nacрте zakona. Zaštitnik je u 2013. godini podnio dvije zakonodavne inicijative i dva predloga za ocjenu ustavnosti i zakonitosti, dok je u 2014. godini samo ponovio prijedlog Skupštini Crne Gore za donošenje jednog zakona, već podnešen u 2010. godini, i dao je šest mišljenja na prijedloge zakona. Dodatno, u 2014. godini, Zaštitnik nije primjenjivao član 21 Zakona o zabrani diskriminacije¹¹¹, u dijelu nadležnosti u pogledu promocije jednakosti. Naime, izvještaji o radu Zaštitnika iz 2011, 2012 i 2013, jasno navode aktivnosti tadašnje Zamjenice Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore u vezi sa pitanjem promocije jednakosti, i pored činjenice da je ta obaveza Zaštitniku nametnuta tek izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije 2014, a upravo u toj godini nema aktivnosti u ovoj oblasti. Zaštitnik, nadalje po istom Zakonu, sprovodi postupak mirenja lica koje smatra da je diskriminisano, uz njegov pristanak, i organa, privrednog društva, drugog pravnog lica, preduzetnika i fizičkog lica na koje se odnosi pritužba zbog diskriminacije. U 2014. ni u jednom slučaju ova zakonska norma nije primijenjena. Takođe, odredbom istog člana Zakona, Zaštitnik je nadležan da pokrene postupak za zaštitu od diskriminacije pred sudom, ukoliko procijeni da je postupanjem tuženog izvršena diskriminacija prema grupi lica sa istim ličnim svojstvima. Konačni, isti Zakon obavezuje Zaštitnika da upozorava javnost na pojavu težih oblika diskriminacije. Nijedna od tih nadležnosti u 2014. nije iskorišćena.

Analiza podataka o dobijenim i utrošenim finansijskim sredstvima Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, ukazuje da je Institucija, od imenovanja aktuelnog Zaštitnika odnosno od 2010 do 2014. godine, vraćala u Budžet Crne Gore svake godine znatan dio odobrenih finansijskih sredstava za svoj rad.

Godina	Odobreno Budžetom	Potrošeno od strane Zaštitnika	Vraćeno u Budžet	% utrošenog odobrenog Budžeta
2010.	374.103€	333.694€	40.409€	89,20%
2011.	485.945€	417.087€	68.859€	85,83%
2012.	544.210,44€, (rebalans 531.324, 32€)	429.711,14 €	101.613.18€	78,30% (odnosno 80,20% u odnosu na rebalans)
2013.	528.924,32€	458.103,66 €	70.820,66€	86,61%
2014.	526.160,26 €	423 192.26 €	102.968 €	80,43%

Istovremeno je, u godišnjim izvještajima o radu institucije konstatovano da nema dovoljno finansijskih sredstava za rad što je kontradiktorno. Takođe, nepovjerenje prema načinu trošenja sredstava iskazao je Predsjednik Odbora za ljudska prava i slobode¹¹² navodeći da je trošenje sredstava u 2013. nepregledno.

110 Saopštenja NVO LGBT Forum Progres: <http://lgbtprogres.me/2014/11/ombudsman-nastavlja-sa-manipulacijama-gradana/> i <http://lgbtprogres.me/2014/06/podrzan-nerad-ombudsmana/>

111 "Službeni list Crne Gore", br. 46/10, 40/11, 18/14

112 32. sjednica Odbora za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore, <http://www.skupstina.me/index.php/me/odbor-za-ljudska-prava-i-slobode/aktuelnosti/item/2426-32-sednica-odbor-za-ljudska-prava-i-slobode-16-6-2014>

Agencija za zaštitu podataka o ličnosti i slobodan pristup informacijama

O značaju zaštite ličnih podataka govori i činjenica da je jedan od bitnih uslova za uspostavljanje vizne liberalizacije u Crnoj Gori bio usvajanje ovog zakonskog teksta. Zakon o zaštiti podataka o ličnosti¹¹³ obezbjeđuje poštovanje prava na privatnost u pogledu obrade ličnih podataka. Zakonom su uspostavljeni osnovni principi zaštite ličnih podataka, kao što je pravo na obradu, cilj obrade, prenos podataka u inostranstvo, bezbjednost podataka kao i formiranje nezavisnog nadzornog organa, odnosno Agencije za zaštitu ličnih podataka.

Skupština Crne Gore 10. decembra 2009. godine donijela je Odluku o izboru predsjednika i dva člana Savjeta Agencije za zaštitu ličnih podataka. Savjet Agencije je, na osnovu raspisanog javnog oglasa za izbor direktora, na sjednici održanoj 21. aprila 2010. godine, imenovao direktora Agencije. Nakon isteka četvorogodišnjeg mandata isti direktor je ponovo imenovan od strane Savjeta, a Skupština je izabrala novog predsjednika Savjeta i reizabrala iste članove Savjeta 27. decembra 2014. godine.

Zakon o slobodnom pristupu informacijama¹¹⁴ donešen je 2005. godine, a izmjene i dopune tog zakona usvojene su 2011. godine. Novi Zakon¹¹⁵ donešen je jula 2012. godine, a stupio je na snagu 17. februara 2013. godine. Po ovom zakonu, protiv akta prvostepenog organa vlasti o zahtjevu za pristup informaciji mogla se izjaviti žalba organu vlasti koji vrši nadzor nad radom prvostepenog organa. Ukoliko takvog organa nema, protiv navedenog akta mogao se pokrenuti upravni spor. Takođe, građani/ke su se mogli obratiti i pritužbom Zaštitniku, u skladu sa Zakonom o zaštitniku ljudskih prava i sloboda. Dakle, ključna novina Zakona je povjeravanje Agenciji nadležnosti da kao nezavisni i samostalni nadzorni organ odlučuje u drugom stepenu za slobodan pristup informacijama, tako da je promijenila naziv u Agenciju za zaštitu podataka o ličnosti i slobodan pristup informacijama. Povjeravanje dvije veoma važne nadležnosti jednom organu nije posebnost Crne Gore. Ovakvu praksu primjenjuju mnoge evropske države, pa i zemlje iz neposrednog okruženja poput Srbije i Slovenije.

Rokovi za odlučivanje po novom Zakonu su veoma kratki, što je poseban kvalitet tog zakonskog teksta, jer pravo javnosti da zna zahtijeva efikasnu reakciju svih subjekata, a posebno nadzornih mehanizama. Agencija ima elektronsku bazu podataka o stanju na polju slobodnog pristupa informacijama. Ova baza podataka o podnesenim žalbama na odluke po zahtjevima za pristup informacijama nije usklađena sa Zakonom i Akcionim planom pripremljenim u skladu sa principima Partnerstva otvorenih vlada, tj. ne postoji kategorizacija po različitim kriterijumima, već postoje samo objavljene odluke Agencije, a bez naziva i kategorizacije. Na taj način je veoma teško, gotovo nemoguće, pronaći relevantne informacije, već se informacije, koje su možda već dostavljene nekom drugom podnosiocu zahtjeva, ponovo moraju zahtijevati od institucija.

Agencija ima i nadzornu ulogu i moćnost podnošenja zahtjeva za pokretanje prekršajnih postupaka protiv organa koji nijesu donijeli i objavili vodiče za pristup informacijama i ne ažuriraju ga, kao i protiv organa koji ne objavljuju kao proaktivne one informacije propisane zakonom, te i svih koji ne poštuju obavezu dostavljanja podataka u informacioni sistem Agencije.

Međutim, Agencija ne odlučuje u slučajevima kada institucije ne daju nikakav odgovor na zahtjev za slobodan pristup informacijama, odnosno u slučajevima ćutanja administracije, tako da bi u ovom dijelu Zakon morao biti unaprijeđen jer je ovo u praksi prilično čest slučaj izbjegavanja primjene Zakona od strane organa javnog sektora.

Prema mišljenju Evropske Komisije, istaknutom u Izvještaju o napretku Crne Gore za 2014¹¹⁶, u pogledu zaštite ličnih podataka, pravi balans treba da bude uspostavljen između prava na slobodni pristup informacijama i pravila o zaštiti ličnih podataka, uzimajući u obzir potrebu da se osigura odgovornost i transparentnost rada javnih ustanova i zvaničnika. U tom smislu je potrebno nastaviti sa obukama zaposlenih u Agenciji.

113 "Službeni list Crne Gore", br. 79/2008, 70/2009 i 44/2012

114 "Službeni list RCG", br. 68/2005

115 "Službeni list Crne Gore", br. 44/2012

116 <http://www.gov.me/naslovna/vijesti-iz-ministarstava/142896/Ministarstvo-vanjskih-poslova-i-evropskih-integracija-objavilo-prevod-Izvjestaja-o-napretku-Crne-Gore-za-2014-godinu.html>

Agencija je, u Izvještaju za 2013. godinu¹¹⁷, ocijenila da se norme Zakona o zaštiti podataka o ličnosti uglavnom poštuju i da se primjenjuju međunarodni standardi iz ove oblasti, a da su pojedinačna kršenja ovog prava posljedica neodovoljnog poznavanja odredbi pomenutog Zakona, kao i primjene pojedinih zakona koji su donešeni ranije, a još uvijek neusaglašeni sa Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti. Naime, Zakon o slobodnom pristupu informacijama još uvijek nije usklađen sa Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti, a Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o tajnosti podataka¹¹⁸ je stupio na snagu 19. aprila 2014. godine.

Administrativni Odbor Skupštine Crne Gore je, neposredno pred početak primjene Zakona o slobodnom pristupu informacijama, dao saglasnost na Statut i Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta. Savjet Agencije je predložio odlaganje primjene Zakona, zbog nedostatka kapaciteta za obavljanje ove nadležnosti, međutim kako na njihov prijedlog za odlaganje primjene Zakona nije bilo odgovora, počeli su sa radom po predmetima. Zbog te činjenice, Agencija je počela prve predmete da rješava sredinom marta 2013. godine.

Statistički gledano, po Izvještaju o radu Agencije za 2013. godinu, od sredine marta do kraja godine, primljeno je 754 predmeta koji se odnose na nemogućnost pristupa informacijama građana. Savjet Agencije riješio je svaki, a razduženo je njih 721. Od tog broja usvojene su 552 žalbe, a odbijeno je 67, dok je djelimično usvojeno 10 žalbi. U 92 slučaja postupak je zaključkom obustavljen zbog odustanka podnosioca žalbe, jer im je prvostepeni organ u međuvremenu dostavio traženu informaciju.

U 2013. godini je zbog povrede prava na slobodan pristup informacijama i Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore podnijeto 111 pritužbi, a iz prethodne godine je prenešeno 14 pritužbi. Gotovo sve pritužbe je podnijela NVO Mreža za afirmaciju nevladinog sektora (MANS). Pritužbe su se kao i u prethodnoj godini uglavnom odnosile na državne organe, organe državne uprave i organe lokalne uprave. U pritužbama je ukazivano na dugo trajanje upravnih postupaka, na nepostupanje po zahtjevima za slobodan pristup informacijama ili žalbama u zakonskom roku, kao i presudama Upravnog suda Crne Gore i na nezadovoljstvo odlukama organa. U većini slučajeva pokazalo se da su pritužbe opravdane i da je nepostupanjem nadležnih organa po zahtjevima za slobodan pristup informacijama, žalbama i presudama, podnosiocu pritužbe povrijeđeno pravo na slobodan pristup informacijama. U tim slučajevima Zaštitnik je uputio preporuke za otklanjanje povrede prava na slobodan pristup informacijama (13). U 2013. nadležni organi su u najvećem broju slučajeva (63) u toku postupka po pritužbi uočili svoje nepravilnosti i otklonili povredu prava na koju je podnosilac u pritužbi ukazao. U jednom slučaju nije utvrđena povreda prava. Bilo je slučajeva da se saradnja sa organima ostvari tek nakon upućenih urgencija i telefonskih kontakata sa službenicima u tim organima. Neki organi (Ministarstvo finansija, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, Ministarstvo ekonomije) ni nakon više urgencija nijesu dostavili Zaštitniku izjašnjenja na navode sadržane u pritužbama, niti su obavijestili Zaštitnika o razlozima njihovog nepostupanja. Zbog nedostavljanja izjašnjenja i ignorisanja zahtjeva i urgencija Zaštitnika, postupak u 24 predmeta nije mogao biti okončan u 2013. godini. U prvih osam mjeseci 2014. godine, od ukupno 390 primljenih pritužbi, 26 pritužbi se odnosilo na povredu prava na slobodan pristup informacijama.

Kada je riječ o *transparentnosti rada i dostupnosti informacija građanima/kama*, primjetno je da se sajt Agencije ne ažurira redovno, te da ne sadrži sve informacije koje su građanima/kama potrebne kako bi se upoznali sa nadležnostima Agencije, a posebno mogućnostima obraćanja Agenciji u skladu sa Zakonom o slobodnom pristupu informacijama. S tim u vezi, potrebno je adekvatno osmisliti informativnu kampanju, kao bi se građani, po/kesebno sa sjevera i juga Crne Gore upoznali sa nadležnostima i ovlaštenjima Agencije, ali i značajno unaprijedi sajt ove institucije.

Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava i manjinski savjeti

Na osnovu Zakona o manjinskim pravima i slobodama¹¹⁹, Skupština Crne Gore je, februara 2008. godine, donijela Odluku o osnivanju *Fonda za manjine*. Fond je osnovan radi podrške aktivnostima značajnim za očuvanje i razvoj nacionalnih, odnosno etničkih posebnosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica (manjina) i njihovih pripadnika u oblasti nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog

117 Izvještaj Agencije o stanju zaštite ličnih podataka u Crnoj Gori za 2013, <http://azlp.me/images/stories/izvjestajoraduza2012g/IZVJESTAJ%20O%20RADU%20AGENCIJE%202013-8.pdf>

118 Zakon o tajnosti podataka, "Službeni list Crne Gore", br. 14/08, 76/09, 41/10, 40/11, 38/12, 44/12, 14/13, 18/14

119 Član 36, Zakon o manjinskim pravima i slobodama «Službeni list RCG», br. 31/06 i 38/07

i vjerskog identiteta¹²⁰. Jednom godišnje, Fond ima obavezu podnošenja izvještaja o radu i načinu raspodjele sredstava Skupštini Crne Gore.

Odbor za ljudska prava i slobode na 35. sjednici, razmotrio je Izvještaj o radu Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava za 2012. godinu i Izvještaj o radu Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava za 2013. godinu. Nakon dinamične diskusije, glasovima tri prema tri, nije predložio Skupštini usvajanje ovih izvještaja. Takođe, Upravni sud Crne Gore je poništio Odluku Fonda o raspodjeli sredstava za 2012. godinu, ali ta presuda nikada nije izvršena. Državna revizorska institucija je dala preporuke tokom 2011. godine, a tokom kontrolne revizije 2012. godine utvrđeno je da Fond još ne funkcioniše kako treba i da nijesu ispoštovane preporuke¹²¹ o čemu je izvještaj dostavljen na uvid nadležnom odboru Skupštine Crne Gore.

Na probleme u radu Fonda ukazuju kontinuirano nevladin sektor i mediji, kako u dijelu raspodjele sredstava, tako i kvaliteta i prirode podržanih projekata. Evropska komisija u Izvještaju o napretku za 2014. godinu konstatuje: "Fond za manjine nastavlja da djeluje sa značajnim nedostacima, naročito u pogledu dodjele sredstava i valjanog sprovođenja i upravljanja projektima u cjelini. Godišnji planovi aktivnosti nisu dostavljeni Skupštini tokom 2012. godine ni tokom 2013. godine Izvještaj Državne revizorske institucije doveo je u pitanje sposobnost Ministarstva za ljudska i manjinska prava da prati zakonitost rada savjeta za nacionalne manjine. Izgleda da većini od njih nedostaju programi rada i finansijski planovi..."¹²².

Rješavanju ovih problema treba pristupiti sistemski, u okviru najavljenih izmjena i dopuna Zakona o manjinskim pravima, i dalju razradu zakonskih rješenja podzakonskim aktom. Tako bi se regulisalo i pitanje nadzora nad obavljanjem poslova Fonda, od strane resornog ministarstva, kao i nadležnog skupštinskog radnog tijela. Nadalje, treba regulisati pitanje da po žalbi na pojedinačne upravne akte koje u prvom stepenu donosi Fond, odlučuje resorno ministarstvo. Ovo ni u kom slučaju ne bi značilo isključivanje unutrašnjeg nadzora nad poslovanjem Fonda od strane Nadzornog odbora, ukoliko se uopšte ocijeni opravdanim propisivanje njegovog ustanovljavanja. Takođe, važno je propisati podzakonskim aktom koja sve lica (pravna i fizička) mogu učestvovati na konkursu za raspodjelu sredstava Fonda, jasne kriterijume za raspodjelu sredstava, metodologiju procjenjivanja projekata i praćenja njihove realizacije.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama je omogućio i osnivanje *nacionalnih manjinskih savjeta* - ukupno šest (srpski, bošnjački, muslimanski, albanski, hrvatski, romski), koji su pokazali priličnu posvećenost očuvanju ukupnog nacionalnog identiteta i unaprijeđenja sloboda i prava svakog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice koju predstavljaju. Generalno, tok i ishod procesa osnivanja i konstituisanja savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, kao i sprovođenja njihovih aktivnosti nije izazivao veće kontraverze. Takođe, ovi savjeti su zajedno nastupali tokom javne rasprave o Nacrtu zakon o izmjenama i dopunama Zakona o manjinskim pravima i slobodama u julu 2014. U zajedničkom saopštenju Hrvatskog nacionalnog vijeća, Romskog savjeta, Nacionalnog savjeta Albanaca, Bošnjačkog i Srpskog nacionalnog savjeta navodi se da je zajedničko djelovanje u najboljem interesu Crne Gore i svih manjinskih naroda¹²³.

Kroz veći stepen učešća pripadnika manjina u javnom životu i povećano učešće nacionalnih savjeta, kroz različite oblike konsultovanja u procesu odlučivanja o pitanjima koja su od njihovog interesa, doprinosi se boljem kvalitetu odluka, njihovoj široj prihvaćenosti i legitimnosti kao i snaženju ukupnog povjerenja javnosti u institucije sistema. U tom kontekstu, manjinski savjeti imaju značajan prostor za djelovanje i doprinos ukupnoj socijalnoj koheziji, odgovornijem upravljanju i stvaranju preduslova za unapređenje prilika za usvajanje standarda u oblasti ljudskih i manjinskih prava, kao i daljoj političkoj i demokratskoj konsolidaciji crnogorskog društva.

No, proces konsultacija izvršne vlasti sa manjinskim savjetima je limitiran. Prosvjetne vlasti nemaju uspostavljenu praksu konsultovanja nacionalnih manjinskih savjeta prije usvajanja predmetnih programa koji izražavaju posebnost manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Predstavnici manjina su saopštili da u nijednom slučaju nije uvaženo zvanično mišljenje jednog od nacionalnog savjeta prilikom izbora direktora školskih ustanova koju osniva država sa nastavom na jeziku i pismu manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

120 Član 1, Zakon o manjinskim pravima i slobodama "Službeni list RCG", br. 31/06 i 38/07

121 <http://www.dri.co.me/1/doc/Izvjestaj-o-kontrolnoj-reviziji-Fonda-za-zastitu-i-ostvarivanje-manjinskih-prava.pdf>

122 <http://www.gov.me/naslovna/vijesti-iz-ministarstava/142896/Ministarstvo-vanjskih-poslova-i-evropskih-integracija-objavilo-prevod-Izvjestaja-o-napretku-Crne-Gore-za-2014-godinu.html>

123 <http://skalaradio.com/2014/07/31/predstavnici-nacionalnih-manjina-u-cg-zajedno-za-unaprjeđenje-svog-statusa/>

Prijedlogom Zakona o javnom isticanju nacionalnih simbola, propisano je da je nadležnost manjinskih nacionalnih savjeta da u svom statutu odrede koji su to datumi koji bi predstavljali nacionalni praznik srpskog, bošnjačkog, albanskog, muslimanskog, hrvatskog ili romskog naroda. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava prethodno daje saglasnost na statute savjeta. Prema istom zakonu, nacionalni simboli manjina u Crnoj Gori se ne mogu upotrebljavati na zgradama i u prostorijama Skupštine Crne Gore, predsjednika, Vlade i Ustavnog suda Crne Gore, sudova, Državnog tužilaštva, Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, Vojske Crne Gore, Centralne banke Crne Gore i Državne revizorske institucije. Takođe, Zakonom je precizirano da se nacionalni simboli ne mogu upotrebljavati ni prilikom međunarodnih susreta, političkih, naučnih, kulturno-umjetničkih i sportskih skupova.

Konačno, važno je da zakonski okvir bude praćen dosljednom primjenom i efikasnim monitoringom. U procesima praćenja realizacije manjinske politike nevladin sektor je vidljiv i aktivan, ali još uvijek nije razvijena dovoljno kvalitetna i održiva saradnja i komunikacija između državnih organa, nacionalnih savjeta manjina i nevladinih organizacija.

Savjet za građansku kontrolu rada policije

U skladu Zakonom o unutrašnjim poslovima¹²⁴, poslove građanske kontrole rada policije vrši Savjet za građansku kontrolu policije, kao stručno nadzorno tijelo koje, u ime građana/ki Crne Gore, prati i poboljšava praksu poštovanja ljudskih prava u slučaju primjene policijskih ovlašćenja. Savjet ocjenjuje primjenu policijskih ovlašćenja i postupaka po predstavkama građana/ki, policijskih službenika, ali i po sopstvenoj inicijativi. Postupak pred Savjetom može se pokrenuti i po predstavkama drugih subjekata ukoliko se odnose na povredu ljudskih prava i sloboda u vršenju policijskih ovlašćenja. Ovu mogućnost posebno koriste nevladine organizacije za zaštitu ljudskih prava, sindikati i političke partije.

Policija je dužna da, na zahtjev Savjeta, pruži potrebne informacije i obavještenja dok stručne poslove za rad Savjeta obavlja Služba Skupštine Crne Gore. Ovlašćeno službeno lice u vršenju poslova unutrašnje kontrole policije postupka i na osnovu analize, ocjena i preporuka Savjeta za građansku kontrolu rada policije¹²⁵. Savjet, konačno, daje ocjene i preporuke koje se dostavljaju ministru unutrašnjih poslova, koji je dužan da o preduzetim mjerama obavijesti Savjet.

Savjet ostvaruje prvenstveno kontrolnu, ali obrazovnu i preventivnu, funkciju kako bi policija učila iz minulog rada, postala demokratski javni servis koji profesionalno služi i štiti sve građane/ke Crne Gore.

Savjet je u periodu 2009. - 2013. godine¹²⁶ radio na ukupno 176 predmeta, pri čemu je 41% pritužbi inicirano od strane članova Savjeta, a 8% od strane građana/ki preko članova Savjeta. Civilni sektor je inicirao 20% pritužbi, poslanici 2%, Savjet kolektivno 4%, dok su građani/ke direktno podnijeli 23% pritužbi. Ovo ukazuje na često proaktivan pristup članova Savjeta, što nije slučaj sa mnogim drugim institucijama i tijelima koji se bave zaštitom ljudskih prava i sloboda.

Individualne ili grupne pritužbe i inicijative, obuhvataju, za ukupno posmatrani period od 2009. - 2013. godine, ukupno 211 građana/ki i odnose se na preko 190 policijskih službenika/ca ili u, preko 60 pritužbi, generalno na Upravu policije. Dodatno, jedna inicijativa odnosila se na oštećenje imovine više stotina građana/ki.

Pristigle pritužbe ili inicijative, u periodu 2009. - 2013. godine, odnosile su se na: neetičko i nesavjesno postupanje policijskih službenika (16 pritužbi/inicijativa ili 8,9%); korupciju, različitog oblika i nivoa, u policijskoj organizaciji (4 pritužbe/inicijative ili 2,2%); zlostavljanje i mučenje od strane policijskih službenika (44 pritužbe/inicijative ili 24,5%); prekoračenje policijskih ovlašćenja (46 pritužbi/inicijativa ili 26%); diskriminaciju (5 pritužbi/inicijativa ili 2,7%); provjeru blagovremene i efikasne primjene policijskih ovlašćenja odnosno nepreduzimanje policijskih ovlašćenja i poslova (40 pritužbi/inicijativa ili 22,2%); udaljavanje iz policijske organizacije službenika koji nijesu dostojni policijskog posla (11 pritužbi/inicijativa ili 6%); unapređenje primjene policijskih ovlašćenja, poboljšanje komunikacije i saradnje policije sa zajednicom i na njen rad u zajednici i na komunikaciju s drugim državnim organima (14 pritužbi/inicijativa ili 7,5%).

124 Član 112, Zakon o unutrašnjim poslovima, "Službeni list Crne Gore", br. 44/12, 36/13, 01/15

125 Član 117, Zakon o unutrašnjim poslovima "Službeni list Crne Gore", br. 44/12, 36/13, 01/15

126 Policija i ljudska prava: građanska kontrola rada policije, Aleksandar Saša Zeković i Zorana Bačović, Savjet za građansku kontrolu rada policije, Podgorica, 2014.

U okvirima **zakonodavne vlasti**, veoma je važna uloga Odbora za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore.

Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore

Odbor za ljudska prava i slobode je stalno radno tijelo Skupštine Crne Gore koje je nadležno da, shodno članu 44 Poslovnika Skupštine:

- razmatra predloge zakona, drugih propisa i opštih akata i druga pitanja koja se odnose na: slobode i prava čovjeka i građanina, sa posebnim osvrtom na manjinska prava, primjenu potvrđenih međunarodnih akata koji se odnose na ostvarivanje, zaštitu i unapređivanje ovih prava;
- prati ostvarivanje dokumenata, mjera i aktivnosti za unapređivanje nacionalne, etničke i druge ravnopravnosti, posebno u oblasti obrazovanja, zdravstva, informisanja, socijalne politike, zapošljavanja, preduzetništva, procesa odlučivanja i sl.;
- učestvuje u pripremi i izradi dokumenata i usaglašavanju zakonodavstva u ovoj oblasti sa standardima evropskog zakonodavstva;
- saraduje sa odgovarajućim radnim tijelima drugih parlamenata i nevladinim organizacijama iz ove oblasti.

Odbor ima devet članova iz različitih poslaničkih klubova, od kojih pet iz redova opozicionih struktura a četvero (uključujući i predsjednika) iz vladajuće koalicije. Tokom 2014. godine oni su neravnomjerno bili posvećeni radu Odbora, tako da se bilježi priličan broj izostanaka određenih poslanika (koji je išao i do preko 40%) a samo je predsjednik Odbora bio na svima sjednicama, dok je ekstremno slučaj jednog člana Odbora koji nije učestvovao ni na jednoj sjednici.

Planom rada Odbora za 2014. godinu bilo je utvrđeno 35 aktivnosti, sa fokusom na pitanja zaštite od diskriminacije, prevencije torture, prava djeteta i zaštitu ličnih podataka. Tokom 2014. godine, Odbor je održao 20 sjednica (jedna je imala nastavak), na kojima su razmatrano 56 tačaka dnevnog reda, realizovao 26 planiranih aktivnosti, ali i niz onih koje nijesu bile inicijalno planirane. To je uključilo: razmatranje osam predloga zakona¹²⁷; osam izvještaja¹²⁸; tri informacije¹²⁹; jedno kontrolno saslušanje; jedan regionalni sastanak parlamentarnih radnih tijela nadležnih za ljudska prava i prava djeteta i ombudsmana za djecu zemalja regiona; jedna javna tribina; jedna okrugli sto na temu "Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore"; tri sastanka (sa NVO Savez udruženja roditelja djece i omladine sa teškoćama u razvoju „Naša inicijativa“, šefom Predstavništva UNICEF-a u Crnoj Gori i šeficom Misije OEBS-a u Crnoj Gori); šest posjeta (Domu starih u Bijelom Polju, Zatvoru u Bijelom Polju, Pritvorskoj jedinici Uprave policije za smještaj lica lišenih slobode u Podgorici, Zatvoru u Njemačkoj, Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija u Spuzi i Grupnoj kući u Bijelom Polju); međunarodne aktivnosti (12), ali i brojna učešća na seminarima, okruglim stolovima, konferencijama organizovanim od strane međunarodnih i lokalnih nevladinih organizacija koje se bave pitanjima ljudskih prava i sloboda, itd. Tri aktivnosti koje su bile utvrđene Planom (razmatranje Predloga zakona o slobodi vjeroispovijesti, Predloga zakona o izmjenama i dopunama Zakona o manjinskim pravima i slobodama i Predloga zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom) nijesu realizovane jer prijedlozi zakona nijesu utvrđeni od strane Vlade Crne niti dostavljeni Skupštini i Odboru u planiranom roku. U 2015. godinu su prenešene nerealizovane aktivnosti iz 2014. godine, a već u prvim mjesecima 2015. godine neke od njih realizovane.

127 Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o ličnoj karti, Predlog zakona o uzimanju i presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja, Predlog zakona o izvršenju uslovne osude i kazne rada u javnom interesu, Predlog zakona o elektronskoj upravi, Predlog zakona o izboru, upotrebi i javnom korišćenju nacionalnih simbola, Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o javnim okupljanjima, Predlog zakona o Budžetu Crne Gore za 2015.

128 Izvještaj o stanju zaštite ličnih podataka u Crnoj Gori za 2013, Izvještaj o stanju u oblasti pristupa informacijama u Crnoj Gori za 2013, Izvještaj o radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore za 2013, Izvještaj o radu Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava za 2012, Izvještaj o radu Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava za 2013, Izvještaj o razvoju i zaštiti prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u 2013, Izvještaj o radu Centra za razvoj i očuvanje kulture manjina u 2013, Izvještaj o radu Centra za razvoj i očuvanje kulture manjina u prvih 10 mjeseci 2014. i Godišnji izvještaj Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture za 2013.

129 Informacija o utrošku sredstava Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom, Informacija o međunarodno-pravnim postupcima protiv Crne Gore pred Evropskim sudom za ljudska prava u 2013. i Informacija o zastupljenosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u državnim organima i organima državne uprave

Odlukom o izmjenama i dopunama Poslovnika Skupštine Crne Gore¹³⁰, nadležnost Odbora za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore proširena je odredbom da Odbor: “razmatra i zauzima stavove po predstavkama građana i pravnih lica koje se odnose na ostvarivanje prava građana”. Od polovine 2012. do kraja 2014. godine, Odboru je dostavljeno devet predstavlki, a Odbor je iste, u skladu sopstvenim Zaključkom o postupanju po predstavkama, dostavio Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore na dalje postupanje. U dva slučaja Zaštitnik je utvrdio da nije povrijeđeno nijedno pravo podnosioca predstavke, u dva slučaja se oglasio nenadležnim za postupanje, u tri slučaja je obustavio postupak zbog, u međuvremenu, okončanog postupka ili zbog nedostavljanja dopunske dokumentacije od strane podnosioca predstavke, a u dva slučaja Odbor nije dobio nikakvu povratnu informaciju od Zaštitnika. Postavlja se pitanje što je svrha ove nadležnosti Odbora ako Odbor samo prosljeđuje predstavke Zaštitniku i za dvije godine nijedna nije riješena u korist podnosilaca predstavki.

Rad Odbora za ljudska prava i slobode je transparentan. Na sajtu Skupštine, u odjeljku koji se odnosi na Odbor, se uredno objavljuju najave sjednica, zapisnici, izvještaji o radu, i druge informacije o aktivnostima ovog tijela. Sjednice Odbora su otvorene za javnost i često im prisustvuju predstavnici zainteresovanih nevladinih organizacija i međunarodnih predstavništava u Crnoj Gori. Takođe, rad Odbora ima priličnu medijsku pokrivenost. U Izvještaju o napretku Crne Gore za 2014. godinu¹³¹ se konstatuje da je Odbor nastavio da promoviše ljudska prava u skladu sa svojim nadležnostima. Ipak, u 2014. godini Odbor je organizujući konferenciju povodom obilježavanja Međunarodnog dana ljudskih prava 10. decembra na temu “Pristupačnost lica sa invaliditetom” pokazao nedovoljan senzibilitet upravo prema licima sa invaliditetom organizujući ovaj skup u nepristupačnom prostoru.

U **izvršnoj vlasti**, primarnu ulogu ima Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Vlade Crne Gore, ali je važno tijelo i Savjet za zaštitu od diskriminacije.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava vrši poslove uprave koji se odnose na: zaštitu ljudskih prava i sloboda, ako ta zaštita nije u nadležnosti drugih ministarstava; zaštitu od diskriminacije; praćenje ostvarivanja i zaštitu prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u dijelu nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta; unapređivanje međusobnih odnosa pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica; unapređenje međuetničke tolerancije u Crnoj Gori, kao i uspostavljanje i održavanje nesmetanih kontakata pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica sa građanima i udruženjima van Crne Gore sa kojima imaju zajedničko nacionalno i etničko porijeklo, kulturno - istorijsko nasljeđe kao i vjerska ubjeđenja; odnose države sa vjerskim zajednicama u Crnoj Gori; rodnu ravnopravnost; unapređenje položaja Roma i Egipćana i njihovu integraciju u sve tokove društvenog života; kao i druge poslove koji su mu određeni u nadležnost¹³².

Ministarstvo ima osam organizacionih jedinica: Direktorata za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i sloboda; Direktorata za unapređenje i zaštitu prava manjinskih naroda i drugih manjinskih zajednica; Direktorata za odnose sa vjerskim zajednicama; Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti; Odjeljenje za unapređenje i zaštitu prava Roma i Egipćana; Odjeljenje za evropske integracije, programiranje i implementaciju EU fondova; Kabinet ministra; i Služba za opšte poslove i finansije. U Ministarstvu bi trebalo da radi 37 osoba¹³³, ali taj broj nikad nije ispunjen, pa je tako u prosjeku tokom 2013. i 2014. godine radilo 15 lica (ministar i 14 službenika/ca i namještenika/ca), što u značajnoj mjeri ograničava kapacitete ovog organa.

Pored toga, primjetan je negativan trend u pogledu razvoja kapaciteta institucije, a posebno Odjeljenja za rodnu ravnopravnost, kao i Direktorata za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i sloboda. Tako je suprotno Akcionom planu za poglavlje 23, koji predviđa zapošljavanje još jednog lica do marta 2014. godine, Odjeljenje za poslove rodne

130 “Službeni list Crne Gore”, broj 25/12

131 <http://www.gov.me/naslovna/vijesti-iz-ministarstava/142896/Ministarstvo-vanjskih-poslova-i-evropskih-integracija-objavilo-prevod-Izvjestaja-o-napretku-Crne-Gore-za-2014-godinu.html>

132 Član 24 Uredbe o organizaciji i načinu rada državne uprave, “Službeni list Crne Gore”, br. 5/12, 25/12 i 61/12

133 Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva ljudskih i manjinskih prava

ravnopravnosti ostalo bez dva zaposlena koji su bili nosioci aktivnosti vezano za primjenu nacionalnog Plana akcije za postizanje rodne ravnopravnosti, čiju primjenu koordinira ovo Ministarstvo. Nakon njihovog odlaska, primljeni su službenici kojima su potrebne dodatne obuke iz ove oblasti. Da bi odgovorio na sve izazove koje donosi članstvo u Evropskoj uniji, Direktorat za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i sloboda mora imati više obučenog kadra, što zahtijeva i dodatnu edukaciju zaposlenih u ovom odjeljenju. Slična je situacija i sa Direktoratom za unapređenje i zaštitu prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Primjetan je neadekvatan monitoring realizacije mjera iz Strategije za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori za period 2012 - 2016. godine, za koji je zadužen upravo taj Direktorat.

Takođe, primijećena su kašnjenja kada su u pitanju izrade nacrti, odnosno prijedloga izmjena i dopuna zakonskih tekstova, u odnosu na mjere predviđene Akcionim planom kao što su: Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, Zakon o manjinskim pravima i slobodama, Zakon o izboru, upotrebi i javnom isticanju nacionalnih simbola i dr.

Ovo ministarstvo ima načelno problem odabira stručnog kadra koji bi mogao izaći u susret obavezama propisanim u programima rada Vlade, svojim programima rada, ali i drugim dokumentima. Ministarstvo nije odgovorilo ni značajnoj obavezi nametnutoj od strane Savjeta za zaštitu od diskriminacije za izradu analize antidiskriminatornog zakonodavstva sa aspekta njegove usklađenosti sa međunarodnim dokumentima koja tretiraju ovu oblast, kao ni analize usklađenosti nacionalnih propisa, odnosno njihovu usklađenost.

Nadalje, još uvijek nije realizovana mjera iz Akcionog plana koja se odnosi na uspostavljanje SOS linije za prijave slučajeva nasilja u porodici sa 24h dežurstvom, a rok za to, po Akcionom planu, bio je septembar 2014. godine. Znatno se kasnilo i sa početkom realizacije mjere koja se odnosi na izradu i realizaciju programa obuke nastavnika/ca građanskog vaspitanja o nasilju u porodici.

Ministarstvo saraduje sa nevladinim organizacijama, ali bi ta saradnja mogla biti značajnije unaprijeđena i zasnovana na programskim osnovama, uz punu transparentnost Ministarstva kad je riječ o dostupnosti podataka i kriterijuma po kojima se saradnja ostvaruje.

Savjet za zaštitu od diskriminacije Vlade Crne Gore

Savjet je osnovan, 28. jula 2011. godine, Odlukom o obrazovanju Savjeta za zaštitu od diskriminacije Vlade Crne Gore¹³⁴. Zadatak Savjeta je da:

- prati i koordinira aktivnosti državnih organa, organa državne uprave i drugih nadležnih institucija u primjeni zakonom propisanih mehanizama za zaštitu od svih oblika diskriminacije;
- analizira važeće propise sa aspekta njihove usklađenosti sa međunarodnim standardima u oblasti zaštite od svih oblika diskriminacije, i po potrebi, inicira njihove izmjene ili dopune;
- analizira administrativne mjere koje nadležni organi primjenjuju u vezi sa pružanjem zaštite od svih oblika diskriminacije, probleme koji se u praksi javljaju u postupku zaštite od svih oblika diskriminacije i predlaže mjere za njihovo otklanjanje;
- predlaže i preduzima odgovarajuće mjere radi promocije zabrane diskriminacije, kao jednog od osnovnih i opštih principa zaštite ljudskih prava;
- ostvaruje neophodnu saradnju sa domaćim i međunarodnim organima i organizacijama koje se bave zaštitom ljudskih prava i sloboda;
- predlaže preduzimanje drugih mjera od značaja za zaštitu ljudskih prava i sloboda.

Savjet čine predsjednik i 11 članova/ica¹³⁵, koje imenuje Vlada na mandat od četiri godine. Predsjednik Savjeta, do juna 2014. godine,¹³⁶ bio je predsjednik Vlade Crne Gore, kada je izmijenjena Odluka o obrazovanju Savjeta u tom dijelu i

134 Odluka o obrazovanju Savjeta za zaštitu od diskriminacije, "Službeni list Crne Gore", br. 50/11, 53/11, 32/13, 31/14

135 Ministri pravde, ljudskih i manjinskih prava, rada i socijalnog staranja, zdravlja, ministar prosvjete i sporta, zatim savjetnik predsjednika Vlade Crne Gore za ljudska i manjinska prava i zaštitu od diskriminacije, četiri predstavnike NVO sektora (NVO čiji je područje djelovanja zaštita i promocija ljudskih prava; NVO čiji je područje djelovanja zaštita od diskriminacije u oblasti vaspitanja, obrazovanja i stručnog usavršavanja; NVO čije je područje djelovanja zaštita od diskriminacije po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije; NVO organizacija koje se bave zaštitom i promocijom ženskih prava) i jedan predstavnik/ca sindikata

136 Vlada Crne Gore je 19. juna 2014. godine donijela Odluku o izmjeni odluke o obrazovanju Savjeta za zaštitu od diskriminacije

Vlada je imenovala za predsjednika Savjeta potpredsjednika Vlade za evropske integracije. Poslove sekretara Savjeta obavlja savjetnik predsjednika Vlade Crne Gore za ljudska i manjinska prava i zaštitu od diskriminacije, a dio administrativne podrške pruža i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. Savjet nema svoj budžet niti članovi/ce Savjeta za svoj rad primaju nadoknadu. Od osnivanja do prvog kvartala 2015.godine, održano je deset sjednica (jedna je imala nastavak), pri čemu je konstitutivna sjednica održana u martu 2012.godine, a od tada je bilo predviđeno da će se Savjet redovno sastajati kvartalno odnosno četiri puta godišnje obavezno, a po potrebi i više. Međutim, ta dinamika nije poštovana, tako da je ukupni broj sjednica manji. Savjet je usvojio dva izvještaja o radu (za 2013. i 2014.godinu), za koje jedan dio članova/ca iz NVO sektora nije glasao cijeneći da su isti urađeni bez jasne metodologije, da ne održavaju vjerno tok sjednica, niti da nude ocjenu stanja u oblasti ljudskih prava u Crnoj Gori uz preporuke za unaprijeđenje.

I pored kontinuiranih napora predstavnika/ca NVO sektora da se rad ovog savjetodavnog tijela učini djelotvornim, mali su pomaci napravljeni i stiče se utisak da je pristup Vlade krajnje formalistički i bez suštinske želje da se valorizuje mandat Savjeta. Tematski, Savjet se u svom radu do sada najviše bavio LGBT pravima, usvojivši i Strategiju unaprijeđenja kvaliteta života LGBT osoba za period 2013-2018, uz prateće godišnje akcione planove za 2013, 2014. i 2015.godinu. Na žalost, prava i slobode drugih marginalizovanih grupa su nedovoljno obrađivane, a prijedlozi od strane predstavnika/ca NVO sektora uglavnom odbacivani većinom glasova od strane predstavnika/ca Vlade i sindikata.¹³⁷ Posebno se u periodu rukovođenja Savjetom premijera Mila Đukanovića otišlo nekoliko koraka unazad, u smislu narušavanja uspostavljenog dijaloga sa NVO sektorom, a inicijative koje su dolazile od kritički orijentisanih članova/ca Savjeta iz civilnog društva su gotovo po automatizmu odbacivane. Rad Savjeta je praktično ostao bez pravila kada je premijer ukinuo i njegov Poslovnik o radu.¹³⁸ Dodatno, nedovoljan stepen konsultacija sa članovima iz NVO sektora je kulminirao tokom organizacije jedinog javnog skupa Savjeta pod nazivom «Ljudska prava i zaštita od diskriminacije u Izvještaju EK o napretku CG za 2013.godinu» u januaru 2014.godine, a što je navelo dvoje članova Savjeta i da javno reaguju¹³⁹.

Kad je riječ o transparentnosti rada Savjeta, ovo tijelo bilježi izrazito loš rezultat. Iako je propisano da su sjednice javne, medijima je dozvoljeno da snime samo početak a novinari, kao ni zainteresovana javnost, ne mogu pratiti rad Savjeta ili učestvovati u njegovom radu bez prethodnog poziva samog predsjednika Savjeta, koji o tome praktično diskreciono odlučuje. Takođe, na sajtu Vlade, u dijelu koji je opredijeljen za izvještavanje o radu Savjeta¹⁴⁰, od 66 vijesti koje su objavljene od početka rada Savjeta do prvog kvartala 2015.godine, 22 vijesti se odnosi na štire najave održavanja sjednica i saopštenja za istih, čak 30 na aktivnosti savjetnika predsjednika Vlade Crne Gore za ljudska i manjinska prava i zaštitu od diskriminacije, osam na događaje koji su tematski vezani za rad Savjeta (ali bez kriterijuma odabira i takođe sa učešćem savjetnika predsjednika Vlade Crne Gore za ljudska i manjinska prava i zaštitu od diskriminacije), dok su samo tri dokumenta Savjeta data za preuzimanje¹⁴¹ i jedna publikacija¹⁴², i dva poziva na mišljenje predstavnika civilnog društva¹⁴³. Osim što je dio sajta Vlade Crne Gore koji je opredijeljen za Savjet za zaštitu od diskriminacije praktično stavljen u svrhu promocije savjetnika Predsjednika Vlade, među 30 vijesti koje se direktno odnose na njega zabilježeno je i njegovo reagovanje na zajedničku izjavu nekoliko NVO, a među kojima i dva člana/ce Savjeta iz NVO sektora ali ne i njihov odgovor iako su to tražili. Formalno-pravno svi članovi Savjeta imaju ista prava i obaveze¹⁴⁴. Drugi dokumenti iz rada Savjeta, kao ni zapisnici i programi rada, nisu dostupni na zvaničnoj stranici Savjeta, već samo na sajtu Centra za građansko obrazovanje (CGO)¹⁴⁵, koji ima u Savjetu predstavnicu i na taj način, između ostalog, doprinosi javnosti rada Savjeta.

137 Za više informacija vidjeti zapisnika sa sjednica Savjet za zaštitu od diskriminacije <http://cgo-ccc.org/programi/ljudska-prava/ljudska-prava-relevantni-dokumenti/#.VSutR2TLeCI>

138 http://www.monitor.co.me/index.php?option=com_content&view=article&id=4767:po-vladinom-poslovniku-&catid=3270:broj-1203&Itemid=4530

139 <http://www.vijesti.me/vijesti/propaganda-nece-sakriti-probleme-u-radu-savjeta-174320>, <http://www.vijesti.me/vijesti/cgo-i-ekvista-organizovati-novi-okrugli-sto-savjeta-za-zastitu-od-diskriminacije-175330>, <http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Povodi&datum=2014-01-23&clanak=416841&naslov=Jaukovi%E6%20kao%20da%20radi%20za%20Vladu>

140 http://www.gov.me/naslovna/Savjetodavna_tijela/Savjet_za_zastitu_od_diskriminacije/

141 Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013.-2018, Akcioni plan za 2014.godinu za implementaciju Strategije unapređenja kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori 2013-2018.godine i Vodič za pristup informacijama Savjeta za zaštitu od diskriminacije

142 Praktični uvod u evropske standarde diskriminacije, IRZ (Deutsche Stiftung für internationale rechtliche Zusammenarbeit e.V.) - Nemačka fondacija za međunarodnu pravnu saradnju, Beograd, 2013.

143 Poziv za predlaganje aktivnosti za implementaciju Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori u 2014.godini, i Poziv za davanje mišljenja i komentara na Nacrt Akcionog plana za 2014.godinu za realizaciju Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba u Crnoj Gori

144 http://www.gov.me/naslovna/Savjetodavna_tijela/Savjet_za_zastitu_od_diskriminacije/134728/Reagovanje-dr-Jovana-Kojicica-sekretara-Savjeta-za-zastitu-od-diskriminacije-na-Zajednicku-izjavu-nekoliko-nevladinih-organizaci.html

145 <http://cgo-ccc.org/programi/ljudska-prava/ljudska-prava-relevantni-dokumenti/#.VSu6pGTLeCI>

Generalno, iako je intencija formiranja ovog Savjeta tokom Vlade prethodnog premijera Igora Lukšića bila usmjerena na slanje poruke da se Vlada pitanjima diskriminacije bavi na najvišem nivou, sadržajno i sistematski, u praksi ovo tijelo nije odgovorilo na očekivanja mnogih zainteresovanih strana. Njegovom anesteziiranju je značajno doprinijelo rukovođenje od strane Đukanovića, a ostaje da se vidi da li će u nastupajućem periodu uspjeti da se iz jedne marginalizovane pozicije u koju je gurnut voljom većine u Savjetu vrati u zonu iz koje će uticati na oblikovanje javnih politika koje će djelovati podsticajno za unaprijeđenje zakonodavnog i institucionalnog okvira, ali i prakse u oblasti borbe protiv diskriminacije. U tom kontekstu, neophodno je učiniti rad Savjeta transparentnijim, uvažavati u većem obimu inicijative članova/ca iz NVO sektora i insistirati da se zaključci Savjeta dosljedno primjenjuju od strane organa javnog sektora.

Pravosudne institucije, u kontekstu ove publikacije, čine sudovi i državno tužilaštvo.

Sudovi u Crnoj Gori

Sudstvo kao segment vlasti čini okosnicu razvoja sistema zaštite ljudskih prava u jednoj zemlji, a povjerenje u ovu granu vlasti nerijetko odražava ukupno povjerenje *u državu*, jer bi sudstvo trebalo biti najefikasnije sredstvo za zaštitu ljudskih prava. Ukoliko kvalitet sudstva nije na zadovoljavajućem nivou onda se dovodi u pitanje ukupan državni mehanizam kao poluga društvenog razvoja. Da bi se ovaj kvalitet ostvario, potrebno je obezbijediti nezavisno, nepristrasno i profesionalno sudstvo, koje ima odgovarajući društveni i materijalni položaj.

U okviru ove grane vlasti se odlučuje o najvažnijim pitanjima iz oblasti ljudskih prava. U postupku zaštite građana od različitih oblika uzurpacije, sud posebno ima obavezu da ispoštuje pravo na žalbu i pravo na zakonito i pravično suđenje uz razuman rok suđenja. Dakle, sudovi u Crnoj Gori trebalo bi da predstavljaju primarni mehanizam zaštite prava građana/ki i najširi stub institucionalnog sistema za zaštitu prava građana/ki. Shodno tome, *država je dužna u dijelu uslova koje stvara da* garantuje i u praksi primijeni načelo nezavisnosti sudova; da obezbijedi da sudije odlučuju nepristrasno, na osnovu činjenica i u skladu sa Zakonom, slobodno od bilo kakvog uticaja, političke represije, prijetnje ili intervencije od bilo koga ili iz bilo kog razloga; da obezbijedi neophodna materijalna sredstva za normalno funkcionisanje sudova; da obezbijedi da se pravda sprovodi bez neopravdanog miješanja ili revizije sudskih odluka van sudskog sistema, osim po pitanju revizije kazne za osuđenog; i da predvidi garancije protiv neopravdanih imenovanja i obezbijedi pristup funkciji bez bilo kog vida diskriminacije.

Funkcionisanje sistema sudstva na ovim principima zahtijeva ispunjenje sljedećih pretpostavki:

- postojanje faktičke podjele vlasti u čijoj materijalnoj osnovi je ravnoteža političkih snaga i faktora;
- odsustvo samovolje, arbiternosti, političkog uticaja, nepotizma, protekcionalizma, odnosno istinska opredijeljenoist svih političkih činilaca da prihvate ovaj koncept sudstva i sudsku kontrolu nad svim ostalim vršiocima vlasti i akterima javne politike, kao i spremnost da se sve odluke sudova postuju i primjenjuju;
- postojanje odgovarajućih materijalno finansijskih pretpostavki za nesmetano funkcionisanje ove grane vlasti.

U minulom periodu, brojne objektivne i subjektivne slabosti su uticale na rad sudstva iz čega su proizašle loše ocjene učinka ove grane vlasti i identifikovana potreba za unaprijeđenjem. Tako je donesena nova Startegija za reformu pravosuđa od 2014. do 2018. godine, koja postavlja sljedeća osnovna načela:

- Jačanje nezavisnosti, nepristrasnosti i odgovornosti pravosuđa;
- Unapređenje krivičnog i građanskog zakonodavstva;
- Realizovanje procesa racionalizacije pravosudne mreže;
- Smanjenje broja zaostalih predmeta;
- Unapređenje sistema pravosudnog menadžmenta i administracije;
- Unapređenje alternativnih načina rješavanja sporova;
- Dalji razvoj pravosudnog informacionog sistema (PRIS);
- Dalji razvoj međunarodne i regionalne pravosudne saradnje;
- Dalji razvoj institucionalne saradnje na međunarodnom i regionalnom planu;
- Unapređenje kapaciteta nosilaca pravosudnih funkcija i zaposlenih u pravosudnim institucijama u oblasti

- primjene pravne tekovine Evropske unije;
- Jačanje dostupnosti, transparentnosti i javnog povjerenja u pravosuđe;
- Dalji razvoj ujednačavanja i objavljivanja sudske prakse;
- Razvijanje i unapređenje sistema besplatne pravne pomoći;
- Jačanje dostupnosti pravosudnih organa, odnosno ostvarenja pristupa pravdi;
- Unapređenje transparentnosti rada pravosudnih institucija;
- Unapređenje sistema infrastrukture i sigurnosti pravosudnih objekata i fizičkog pristupa pravosudnim institucijama za posebne kategorije lica;
- Razvijanje pravila i prakse koja će se primjenjivati prema osjetljivim kategorijama lica;
- Jačanje Centra za edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija.

Izbor predsjednika Vrhovnog suda, sproveden je u skladu sa Ustavnim amandmanima, Zakonom o sudovima i Sudskom savjetu, po kojem predsjednika Vrhovnog suda, po prvi put dvotrećinskom većinom, bira Sudski savjet Crne Gore. Predsjednik Vrhovnog suda u skladu sa Ustavnim amandmanima se bira na pet godina uz mogućnost reizbora. Ipak same ustavne promjene nisu donijele i personalne promjene, pa je ponovo izabrana ista osoba (koja ovu funkciju obavlja od 2007), što je izazvalo i različite ocjene u javnosti. Ustavnim amandmanima su se eliminisale dileme, jer je Zakon o sudovima bio nedorečen, ali još nema vidljivih suštinskih promjena u praksi.

U periodu od januara 2013. do juna 2014. godine, Komisiji za etički kodeks sudija, podnijeto je 7 inicijativa za povredu Etičkog kodeksa sudija. Od tog broja samo je u jednom slučaju donijeta odluka o povredi Kodeksa od strane jednog sudije Privrednog suda u Podgorici. U pet slučajeva Komisija nije utvrdila povredu Kodeksa, dok se u jednom slučaju se inicijativa odnosila na preispitivanje odluke Vijeća Osnovnog suda u Podgorici, za što Komisija nije nadležna.

Statistički podaci Sudskog savjeta u Izvještaju za 2013. godinu pokazuju da su sudovi imali u radu ukupno 149.674 predmeta, a riješili su 112.549 predmeta ili 75,20% dok je ostalo neriješenih 37.125 predmeta ili 24,80%. U cjelini, u 2013. godini, sudovi su uspjeli da riješe znatno veći broj slučajeva (povećanje od 17%) nego u 2012. godini. Dana 31. decembra 2013. godine, u svim sudovima u toku je bilo 4.089 slučajeva starijih od tri godine. Upravni sud je smanjio broj slučajeva u toku za 17%, dok je broj slučajeva koji su u toku pred privrednim sudovima ostao manje ili više nepromijenjen. Broj zaostalih predmeta je u 2013. godini smanjen.

Izvještaj iz 2014. godine konstatuje određene pomake u ažurnosti sudova koji su u 2014. godini radili na 134, 241 predmetu, pri čemu je ukupno riješeno 97, 247 predmeta (72,44%), odnosno ostalo je neriješeno 36, 994 (27,56%) predmeta, pri čemu od tog broja 1, 297 tzv. delegiranih predmeta, tako da se računa u neriješene predmete 35, 697 (26,58% %). Takođe, od ukupnog broja žalbi potvrđeno je 66,13%, dok je 22,68% ukinuto, 6,15% djelimično potvrđeno, a 4,66% preinačeno. Broj neriješenih predmeta starijih od tri godine, u odnosu na 2013. godinu, smanjen je za 21,65%. Ova tendencija smanjenja zaostalih (starih) predmeta treba da bude nastavljena. Dakle, pored povećanja ažurnosti redovnih sudova u 2013. godini, u njihovom radu još uvijek ima predmeta u kojima postupci traju više godina, što nije u skladu sa stavovima Evropskog suda za ljudska prava. Tim predmetima treba posvećivati posebnu pažnju i preduzimati sve neophodne mjere da se postupci u što kraćem roku pravosnažno okončaju.

Kancelariji za pritužbe pri Vrhovnom sudu Crne Gore obraća se sve manji broj građana/ki. U 2013. godini podnijete su 293 pritužbe, a u 2014. godini podnijeto je 69 pritužbi, koje se uglavnom odnose na nezadovoljstvo stranaka prvostepenim i drugostepenim sudskim odlukama, dok se jedan dio odnosi na neažurnost postupanja pojedinih sudija u predmetima i dugo trajanje postupka.

Od ukupno 576 pritužbi koje su podnešene Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore u 2014. godini, na rad Ustavnog suda odnosile su se četiri (4) pritužbe, a na rad redovnih sudova 90 pritužbi (15,62 %). Primljene pritužbe na redovne sudove odnosile su se na: Vrhovni sud Crne Gore (6), Apelacioni sud (4), Privredni sud u Podgorici (4), Upravni sud (1), više sudove (16) i osnovne sudove (59). Postupak je završen u 95 predmeta, i to u 93 slučaja iz 2014. godine i dva iz prethodne godine.

Zakonom o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku¹⁴⁶ u crnogorski pravni sistem uvedena su dva pravna sredstva za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku: zahtjev za ubrzanje postupka (kontrolni zahtjev) i tužba za pravično

¹⁴⁶ "Službeni list Crne Gore", br. 11/07

zadovoljenje. Prema podacima Sudskog savjeta Crne Gore, u 2013. godini podnešeno je 56 kontrolnih zahtjeva. Usvojena su dva zahtjeva, odbijeno 20 kao neosnovani, a ostalo je 32 neriješena zahtjeva. Dodatno, Vrhovni sud Crne Gore je u 2013. godini primio 45 tužbi za pravično zadovoljenje. Tužbe su odbačene u 11 predmeta, odbijene u sedam, u 24 predmeta su tužbe su usvojene i dosuđene su naknade, a u tri predmeta je odlučeno na drugi način. Usporedni podaci za 2012. i 2011. godinu ukazuju na pad broja kontrolnih zahtjeva i tužbi za pravično zadovoljenje u 2013. godini, ali i da je uspjeh stranaka koje su koristile ova pravna sredstva mali, naročito po kontrolnim zahtjevima.

Statistički podaci pravosudnog informacionog sistema (PRIS) se još uvijek ne koriste za analiziranje nedostataka u radu pravosudnog sistema i pronalazjenje odgovarajućih rješenja. U 2014. godini nije bilo opredijeljenih budžetskih sredstava za unapređenje PRIS-a, već su se koristila sredstva iz donacija. Ostaje da se usvoji regulativa koja se odnosi na procedure, metodologiju i vremenske okvire za prikupljanje statističkih podataka u skladu sa smjernicama Evropske komisije za efikasnost pravosuđa.

Centar za edukaciju nosilaca pravosudne funkcije nastavlja kontinuirano da sprovodi obuke nosilaca pravosudnih funkcija, u saradnji sa državnim organima, međunarodnim institucijama i nevladinim organizacijama, obuhvatajući teme i aktivnosti koji se odnose na prioritete rada sudova, primjenu domaćih i međunarodnih standarda, a posebno stavova i prakse Evropskog suda za ljudska prava. Uбудuće se planira omogućavanje sudijama da, putem video linka, prate obuke i predavanja domaćih i međunarodnih eksperata. Postoji potreba za jačanjem administrativnih kapaciteta, kao i nabavkom odgovarajuće tehničke opreme za Centar.

U pogledu ostvarivanja prava na pristup sudu, u svim sudovima funkcionišu službe za pružanje besplatne pravne pomoći, shodno Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći¹⁴⁷, a usvojeni su i potrebni podzakonski akti. Prema podacima Sudskog savjeta, u 2013. godini je podnijeto 564 zahtjeva za odobravanje besplatne pravne pomoći, od čega je usvojeno 464 zahtjeva, odbijeno 58, odbačeno devet, postupak je obustavljen po 11 zahtjeva, a u odnosu na 11 zahtjeva postupak je u toku. U 2014. godini je podnijeto 700 zahtjeva za besplatnu pravnu pomoć, od čega je 570 usvojenih, pri čemu su advokatima, za pruženu pravnu pomoć podnosiocima zahtjeva isplaćena sredstva u iznosu od 64.860,33 eura, od evidentiranih 84.390,82 eura¹⁴⁸.

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći treba unaprijediti, naročito po pitanju vrste postupaka za koje se može odobriti besplatna pravna pomoć. Naime, ovim Zakonom nije obuhvaćeno zastupanje u upravnim stvarima, a što je veoma važno, posebno za lica slabog imovnog stanja koja ne mogu koristiti institute besplatne pravne pomoći u postupcima u kojima se utvrđuju prava na ostvarivanje socijalne pomoći, prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja, prava po osnovu rada, sve dok se eventualno ne stigne do faze upravnog spora, kad već može biti prekasno za efikasnu zaštitu. Zakonom nijesu predviđeni ni kriterijumi po kojima advokat može uskratiti pružanje besplatne pravne pomoći. Besplatnu pravnu pomoć osim advokata, trebalo bi da pružaju i sindikati, nevladine organizacije, koje i inače u praksi ovu vrstu pomoći i pružaju. Takođe, ovaj Zakon ne prepoznaje djecu kojoj roditelji ne plaćaju izdržavanje, žrtve mučenja ili zlostavljanja, kao ni žrtve diskriminacije. Ovakvo zakonsko rješenje nije u skladu sa stavovima i praksom Evropskog suda za ljudska prava. Za razliku od ovog zakona, Zakon o unutrašnjim poslovima predviđa pružanje besplatne pravne pomoći policijskom službeniku protiv koga se vodi postupak zbog "upotrebe sredstava prinude"¹⁴⁹ Imovinski census propisan Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći je visok. Konačno, nije izvršena dovoljna promocija Zakona među potencijalnim korisnicima, naročito među žrtvama nasilja u porodici, potencijalnim žrtvama diskriminacije i siromašnim djelovima stanovništva. Posredovanje se rijetko primjenjuje u praksi, a i kada se primjenjuje, uglavnom, ne donosi rezultate i treba ga promovisati kako među pripadnicima sudske vlasti, tako i među građanima/kama. Treba nastaviti i sa kampanjama za promociju ovog veoma značajnog instituta u kojem stranke aktivno učestvuju i dogovorom dolaze na kraći i ekonomičniji način do zadovoljavajućeg rješenja.

Kad je riječ o bavljenju ratnim zločinima na nivou države, prema mišljenju Evropske komisije istaknutom u Izvjestaju o napretku Crne Goreza 2014. i ranije u 2013.godini nijesu pokazani ozbiljni naponi u borbi protiv nekažnjivosti. Izvještaj zamjera crnogorskim pravosudnim organima na prilično formalističkom pristupu kad je riječ o ovim slučajevima. Do kraja 2014. godine, samo u jednom od slučajeva ratnih zločina koji su procesuirani pred crnogorskim sudovima donešena je pravosnažna osuđujuća presuda za državljane Crne Gore (slučaj "Morinj").¹⁵⁰

147 "Službeni list Crne Gore", br. 20/11

148 Godišnji izvještaj o radu sudova 2014.

149 Član 60, Zakon o unutrašnjim poslovima, "Službeni list Crne Gore", br. 44/12, 36/13, 01/15

150 Više o ovom slučaju u publikaciji «Suočavanje sa prošlošću u Crnoj Gori – slučaj Morinj», Centar za građansko obrazovanje, Podgorica, 2014. Dostupno na: <http://media.cgo-cce.org/2014/12/cgo-cce-proces-suocavanja-sa-prosloscu-u-cg-slucaj-morinj.pdf>

Državno tužilaštvo

Ustavnopravna definicija položaja državnog tužilaštva i njegove uloge u sistemu pravosuđa i dalje ne garantuje dovoljan stepen autonomije i samostalnosti. Izbor članova Tužilačkog savjeta i Vrhovnog državnog tužioca, pokazao je da je ovaj proces i dalje u velikoj mjeri opterećen političkim faktorima. Na osnovu ustavnih amandmana i izmijenjenog i dopunjenog Zakona o državnom tužilaštvu, Tužilački savjet je završio postupak za izbor rukovodilaca državnih tužilaštava. Izabrani su svi bivši nosioci funkcija koji se je prijavili za funkciju.

Ustavom iz 2007. godine bilo je propisano da je „državno tužilaštvo jedinstven i samostalan državni organ koji vrši poslove gonjenja učinilaca krivičnih djela i drugih kažnjivih djela koja se gone po službenoj dužnosti.“ Ustavom je, takođe, bilo određeno da poslove državnog tužilaštva vrši državni tužilac koji ima svoje zamjenike. Zakon o državnom tužilaštvu, koji je donijet i izmijenjen nakon Ustava iz 2007. godine, propisao je da zamjenici državnih tužilaca imaju sva ovlašćenja da u postupku pred sudom ili drugim državnim organom vrše sve radnje kao i državni tužilac. Tim zakonom obezbijedena je i stalnost funkcije zamjenika državnih tužilaca, što je u potpunosti bilo u skladu sa tada važećim ustavom. Amandmanima na Ustav Crne Gore, koji su usvojeni 31. jula 2013. godine, izmijenjene su, između ostalog, odredbe o državnom tužilaštvu u dijelu da poslove državnog tužilaštva obavljaju rukovodioci državnih tužilaštava i državni tužioci, a da je funkcija državnog tužioca stalna, a kako je to bilo uređeno i Zakonom o državnom tužilaštvu iz 2008. godine. Dakle, shodno novim amandmanima, poslove u tužilaštvu obavljaju rukovodioci državnih tužilaštava, umjesto dosadašnjih državnih tužilaca i državni tužioci, umjesto dosadašnjih zamjenika tužilaca.

Izmjenama i dopunama Zakona o državnom tužilaštvu propisan je opšti izbor svih državnih tužilaca i zamjenika (109 tužilaca), iz razloga što je ustavnim amandmanima promijenjen naziv onih koji obavljaju tužilačku funkciju. Državni tužioci su se, ovim povodom, obratili Ustavnom sudu Crne Gore inicijativom za ocjenu ustavnosti člana 135 stav 2 Zakona o državnom tužilaštvu smatrajući da se radi o neustavnoj odredbi Zakona. Tužilački savjet je na sjednici održanoj 30. jula 2014. godine donio odluku o odlaganju opšteg izbora državnih tužilaca do izbora Vrhovnog državnog tužioca (VDT), odnosno odluke Ustavnog suda Crne Gore. Sam izbor VDT-a je trajao prilično dugo, počev od decembra 2013. godine, kada je bio prvi neuspješan pokušaj Skupštine Crne Gore da izabere VDT-a dvotrećinskom većinom. Drugi krug neuspješnog glasanja bio je u martu 2014. godine, kada nije dobio tropetinsku većinu. Nije bilo uspjeha ni u trećem krugu glasanja u aprilu, na kom je bila neophodna tropetinska većina. Pravni osnov za treći krug glasanja predstavljale su odredbe koje su propisane Poslovníkom Skupštine Crne Gore iz oktobra 2013. godine. Ustavni sud je ove odredbe proglasio neustavnim u julu 2014. godine. Novi postupak za izbor VDT-a pokrenut je u maju 2014. godine, a u prvom krugu glasanja u julu, kandidat kojeg je predložio Tužilački savjet nije dobio potrebnu većinu. U oktobru 2014. godine Skupština Crne Gore je poslila više neuspjelih pokušaja izabrala VDT-a.

Transparentnost rada tužilaštva i dalje je na nezadovoljavajućem nivou, iako je sama internet prezentacija u posljednjem periodu (od početka 2015. godine) značajno unaprijeđena. Građani/ke nisu u dovoljnoj mjeri obaviješteni o radu Državnog tužilaštva, nevladine organizacije i mediji teško dobijaju informacije od Tužilaštva i po Zakonu o slobodnom pristupu informacijama, a rijetka su i medijska pojavljivanja predstavnika tužilaštva. Takođe, još uvijek ne postoji služba za odnose sa javnošću Vrhovnog državnog tužilaštva niti nadležne osobe za odnose sa javnošću na nižim nivoima tužilačke organizacije.

Iako je formirana Komisija za praćenje kodeksa tužilačke etike, prema dostupnim podacima, nije bilo novih postupakarazrješenja, mada su podnošene određene inicijative za preispitivanje profesionalnosti rada tužilaca, i u javnosti iznijeti navodi o zloupotrebi službenog položaja određenih tužilaca, među kojima i onih koji se odnose na obračun sa kritičarima vlasti¹⁵¹.

Koncept tužilačke istrage je u primjeni preko tri godine što je kratak period da bi se relativno veliki i inertni sistemi, kao što su policija, tužilaštvo i sudstvo, dovoljno adaptirali na promjene koje je taj koncept donio. Sa najviše promjena se suočilo Tužilaštvo preuzimajući veliki dio novih poslova. S druge strane, i policija se adaptira na novu ulogu, jer je izgubila određeni stepen samostalnosti u radu na račun tužilaštva s obzirom da tužioci, na osnovu novog Zakona o krivičnom postupku, predstavljaju subjekte određivanja, vođenja i usmjeravanja istrage. To iziskuje kvalitetne odgovore na dosta osjetljiv zahtjev održavanja komunikacije sa

151 Za više informacija o slučaju protiv CGO-a i postupanju tužioca Šoškića vidjeti na: <http://cgo-cce.org/2014/07/29/cgo-dokazao-zakornost-svog-rada/#.VSwpamTLeCI>, kao i o neblagovremenom prijavljivanju imovine istog tužioca <http://www.vijesti.me/vijesti/tuzilac-soskic-krsio-zakon-nije-prijavio-9550-eura-816427>

tužiocima kao centralnim subjektima istražnog postupka. Naravno, komunikacija je dvosmjernan proces, te takva obaveza stoji i tužiocima u odnosu na policiju. Koncept tužilačke istrage relaksirao je sudove dijela obaveza vezanih za istragu. Sve ove promjene su trebale biti praćene jačanjem kadrovske kapaciteta (broja izvršilaca i obuka), prostorno-tehničkih kapaciteta, kao i efikasnijom organizacijom Tužilaštva od kojeg se najviše i očekuje u ovom procesu, a koje se dosta sporo prilagođava novonastalim okolnostima. Konačno, pored svih ostalih izazova, Tužilaštvo je dugo bilo u VD stanju (više od godinu i šest mjeseci) što nije pretpostavka za dobru organizaciju.

Česti su primjeri nedostatka efikasne i blagovremene koordinacije sa Upravom policije, kao i nemogućnost blagovremenog pristupa tužilaca i policije odgovarajućim bazama podataka ostalih državnih organa, što dodatno utiče na efikasno sprovođenje Zakonika o krivičnom postupku. U tom pravcu, 9. aprila 2014. godine potpisan je Sporazum o saradnji Vrhovnog državnog tužilaštva i Uprave policije kojim je dodatno uređena saradnja u pretkrivičnom i krivičnom postupku. Sporazum posebno razrješava eventualne dileme, koje su bile izvor sporenja o nadležnostima ove dvije institucije, odnosno pitanja koja su bila zajednička odgovornost policije i tužilaštva. Međutim, nalazi NVO Institut Alternativa, koji je tokom maja i juna 2014. godine, sproveo istraživanje o saradnji između tužilaštva i policije u tri crnogorske opštine (Bar, Podgorica i Pljevlja) ukazuju da od 11 intervjuisanih državnih tužilaca i rukovodioca državnih tužilaštava, i 10 službenika policije, gotovo niko nije poznao sadržinu Sporazuma.

Dalje, primjetni su problemi u kvalifikaciji krivičnih djela sa elementima organizovanog kriminala od strane tužioca, kao i odustanak od krivičnog gonjenja neposredno pred iznošenje završnih riječi, što ukazuje na nedovoljan kvalitet i obim dokaza, koji bi trebalo da potkrepljuju optužnice. Ovo sa razloga što jasna kvalifikacija djela, koja mora biti razumljivo opredijeljena u optužnici i dokazi koji je prate, moraju biti osnov za njeno potvrđivanje od strane suda, što nerijetko nije slučaj. Specijalno tužilaštvo i dalje nema direktan pristup bazama podataka, kao ni ljudske i finansijske resurse, a posebno kada se radi o znanju u oblasti finansija. Izvještaj Evropske komisije o napretku Crne Gore za 2014. godinu ukazuje da su neophodne specijalizirane obuke na svim nivoima i unaprijeđenje kapacitet za sprovođenje sistematskih finansijskih istraga u slučajevima korupcije. Takođe, evidentan je nedostatak neophodnog bilansa rezultata proaktivnih istraga i pravosnažnih presuda u oblasti organizovanog kriminala. No, formiranje multidisciplinarnog tima u specijalnom tužilaštvu, uključujući finansijske i ekonomske stručnjake, odloženo je do uspostavljanja novog specijalnog tužilaštva. Kada je riječ o ratnim zločinima do sada nijesu podizane optužnice za komandnu odgovornost, saučesništvo ili pomaganje i podsticanje, a gotovo sve optužnice Tužilaštva za ratne zločine su pale na sudu. Nevladine organizacije koje se bave ovim pitanjem su često ukazivale na konstrukcione greške u tim optužnicama. U aprilu 2014. godine su državna tužilaštva Crne Gore i Bosne i Hercegovine potpisala Protokol o saradnji u gonjenju počinilaca krivičnih djela ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida, čija je svrha da se olakša razmjena dokaza i informacija vezanih za slučajeve ratnih zločina.

Akcija za ljudska prava (HRA) je oktobra 2014. godine obavijestila pismom Vrhovnog državnog tužioca o 12 slučajeva kršenja ljudskih prava koji, kako navode, nijesu ni istraženi ni kažnjeni zbog neprofesionalnog postupanja nadležnih državnih tužilaca¹⁵², a koji su izazvali prilično pažnju ne samo crnogorske, već i međunarodne zainteresovane javnosti.

152 1) Prebijanje pritvorenika u Istražnom zatvoru od strane specijalne jedinice MUP-a (2005); 2) kontinuirane prijetnje smrću Aleksandru Zekoviću, istraživaču kršenja ljudskih prava (2007); 3) navodi o mučenju pripadnika grupa SDA 1994. koje je jedan od pripadnika grupe Ibrahim Čikić objavio u knjizi 2008; 4) navodi o nezakonitoj primjeni mjera tajnog nadzora nad sudijama Višeg suda u Podgorici, koje je istraživao novinar Petar Komnenić; 5) ubistvo urednika Dana Duška Jovanovića; 6) napad na književnika Jevrema Brkovića i ubistvo njegovog pratioca Srđana Vojičića; 7) prebijanja novinara Tufika Softića; 8) navodi o djelovanju „fudbalske mafije” u Crnoj Gori poslije kojih je fizički napadnut novinar Mladen Stojović koji je o tome govorio; 9) navodi veterinarske inspektorke Mirjane Drašković o korupciji na visokom nivou u oblasti izdavanja dozvola za uvoz hrane u Crnu Goru, poslije kojih je suspendovana s radnog mjesta u trajanju od godinu dana; 10) prebijanje Aleksandra Pejanovića u pritvorskoj jedinici u CB Podgorica; 11) prijave zlostavljanja lica lišenih slobode u policijskoj akciji „Orlov let”; 12) nečovječno i ponižavajuće postupanje prema štćenima JU Komanski most.

THE WITNESS - NIKO BY

GRAĐANIN/KA I DRŽAVNA ADMINISTRACIJA

Država ne može biti pravna ako javna uprava ne poštuje principe zakonitosti, odgovornosti, efikasnosti i racionalnosti. Javna uprava mora razvijati profesionalne i upravljačke sposobnosti u skladu sa evropskim standardima, ali i nastojati da uspostavi visoke etičke standarde rada kako bi prevenirala ili oštro sankcionisala pojave poput mita ili drugih koruptivnih radnji, zatim nesavjesnog rada u službi i zloupotrebu službenog položaja. Dakle, uslovi za efikasnu, brzu i jeftinu upravu, koja je temelj savremene pravne države, su visoka profesionalnost, stručnost i individualizovana odgovornost, poboljšanje materijalnog statusa zaposlenih u javnoj upravi i lojalnost javnih službenika/ca poslu, a ne partiji ili interesnoj grupi.

Strategija reforme državne uprave za period 2011.-2016. godine odnosi se na reformu državnih službi, reformu prihoda iz javnog sektora, poboljšanje kvaliteta zakonodavnog i strategijskog planiranja, uključujući uvođenje redovnih studija uticaja, modernizaciju i administrativne procedure za bolje pružanje usluga, reformu sistema inspekcijskog nadzora, lokalne organizacije i upravu, uključujući upravljanje finansijama i javnim finansijama. Ojačan je mehanizam za koordinaciju i nadzor sprovođenja Strategije kroz uspostavljanje međuministarskog tijela pod rukovodstvom Ministarstva unutrašnjih poslova, dok potpredsjednik Vlade obavlja cjelokupnu koordinaciju. Revidirani akcioni plan za period 2014-2015. godine i izvještaji o realizaciji tokom prethodnog perioda i prve polovine 2014. godine su usvojeni u decembru 2013.godine odnosno u julu 2014.godine. Ipak, prava odnosno sistemska reforma državne uprave bi trebalo da bude intezivirana u narednom periodu. Ovakva kakva je, po ocjenama Evropske komisije, je glomazna, politizovana i sa ograničenim kadrovskim kapacitetima.

NVO Institut Alternativa je, u saradnji sa Ipsos Strateging Marketingom, 2012. godine sproveo istraživanje javnog mnjenja na reprezentativnom uzorku od 840 građana/ki starijih od 18 godina o stavovima o radu institucija državne uprave. Građani/ke su procjenjivali kvalitet rada državne uprave na skali od 1 do 10, gdje viša ocjena znači viši nivo kvaliteta. Prosječna ocjena kojom građani/ke ocjenjuju kvalitet rada državne uprave je 4.5, što je slabija ocjena u odnosu na dosadašnja istraživanja. Ovakav trend i percepcija građana/ki ukazuju na opadanje povjerenja u rad institucija državne uprave.

Ovo istraživanje, ali i direktna iskustva brojnih nevladinih organizacija sa organima javne uprave i institucijom Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore kao kontrolnom mehanizmu za povrede ljudskih prava od strane organa javne uprave, ukazuje da organi javne uprave, često ne odlučuju o zahtjevima građana/ki u propisanom roku ili neopravdano dugo vode postupak. U nekim slučajevima, organi donose više puta istu ili sličnu odluku o određenom zahtjevu građanina/ke iako je neposredno viši organ ili sud u postupku po žalbi, odnosno tužbi protiv tog akta utvrdio određene nepravilnosti i naložio njihovo otklanjanje. Za to su građani/ke prinuđeni da više puta osporavaju u upravnom postupku ili upravnom sporu konkretne upravne akte, da se izlažu materijalnim troškovima i dugo čekaju odluku zasnovanu na zakonu. Ovakvo stanje nameće zaključak da su službe organa javne uprave još uvijek nedovoljno organizovane i stručne da na zakonit način i u zakonskim rokovima odluče o zahtjevima građana/ki u pogledu ostvarivanja njihovih prava. Te slabosti u radu organa javne uprave nepovoljno utiču na ostvarivanje prava građana/ki.

Posebnu vrstu nezakonitog rada organa javne uprave, predstavlja tzv. "čutanje administracije", odnosno nepostupanje po zahtjevima građana/ke što utiče i na povredu njihovog dostojanstva.

Da se ne bi odugovlačio postupak, tj. da bi organ što prije donio zakonitu odluku, Zakonom o opštem upravnom postupku treba ograničiti višestruko ponavljanje postupka pred prvostepenim, odnosno drugostepenim upravnim organom, na način što bi se obavezao organ koji odlučuje o pravnom lijeku da meritorno riješi upravnu stvar, npr. nakon drugog vraćanja na ponovni postupak. Takođe, podjednako je važno uspostaviti sistem odgovornosti za eventualno nepoštovanje zakona i sloboda i prava građana/ki od strane službenika javne uprave.

Stoga, prilikom organizacije rada u organima državne uprave kao i lokalne samouprave, lica koja su na čelu moraju insistirati na poštovanju principa: preglednosti i razumljivosti postupka, dostupnosti, zakonitosti i razumljivosti odluka, poštovanja prava podnosioca u službi čovjeka, poštovanja čovjekovog dostojanstva i obaveza odgovornog ponašanja prema ljudima.

Preglednost i razumljivost postupka

Da bi postupak mogao biti okarakterisan kao pregledan i razumljiv, neophodno je:

- obrazložiti svaku odluku i razloge zbog kojih je tako odlučeno na način da građanin/ka razumije;
- uvjeriti se da je građanin/ka razumio/jela informaciju;
- učiniti dostupnim svakom građaninu/ki informaciju koja su njegova prava, mogućnosti i pravna sredstva, uključujući i neformalne oblike zaštite prava;
- kod pripreme i izvođenja projekata, koje izvode lokalni organi, potrebno je uključiti ljude kojih se taj projekat tiče, na način da oni stvarno iznesu svoja mišljenja i stavove;
- starati se za što veću javnost rada organa državne uprave i lokalnih organa;
- starati se da javnost ima svjež, potpune i dostupne informacije;
- sva obavještenja upućena javnosti trebaju biti jasna i lako razumljiva.

Dostupnost

Da bi bila zastupljena dostupnost, neophodno je:

- organi koji kontaktiraju sa strankama moraju imati prijemnu i informativnu službu koja će se odnositi sa poštovanjem prema svima, a posebno starijima, bolesnima i licima sa invaliditetom i moraju omogućiti informacije preko telefona;
- način odnosa sa strankama i odgovarajuće prostorije treba prilagoditi na način da diskrecija bude zagarantovana;
- obezbijediti da su prilazi prilagođeni licima sa invaliditetom;
- radno vrijeme prilagoditi potrebama stranaka;
- omogućiti formulisanje zahtjeva na jednom mjestu na pojednostavljen način.

Zakonitost i razumljivost odluka

Da bi odluke bile zakonite, neophodno je:

- dosljedno poštovati zakone i druge propise;
- svaku odluku provjeriti sa aspekta poštovanja ljudskih prava i sloboda;
- nedorađenost i nepotpunost propisa ne smije biti upotrijebljena na štetu stranke;
- u odlučivanju o jednostavnim pitanjima osloniti odluku na objektivno provjerljive uslove i pravila;
- odluke da ne budu samo u skladu sa propisima, već i razumljive i jednostavne;
- izbjeći usko tumačenje zakona i drugih propisa.

Poštovanje prava podnosioca

Smatra se da je poštovano pravo podnosioca ako su ispunjeni uslovi:

- odluka ne smije biti donijeta ako stranki nije data mogućnost da objasni svoje viđenje i da da korisna objašnjenja;
- kod predaje zahtjeva upozoriti stranku o svim manjkavostima dokumenata i informacija;
- pomoći stranki da zahtjev bude potpun, da bi odluka bila utemeljena uzimajući u obzir sve relevantne činjenice i okolnosti;
- pri odlučivanju izbjegavati svaku vrstu pristrasnosti, upotrebu nepravni sredstava i tretman stranaka na različit način.

U službi čovjeka

Da bi postupanje bilo u službi čovjeka, potrebno je:

- organizaciju i broj zaposlenih prilagoditi stvarnim potrebama;
- utvrditi potrebe i očekivanja stranaka;

- pružiti pravnu pomoć strankama u potrebnoj mjeri i na razumljiv način;
- ne zahtijevati od stranaka pismena koja organ već ima ili ih lako može pribaviti;
- ukinuti sve nepotrebne postupke, formalnosti i obrasce.

Poštovanje čovjekovog dostojanstva

Poštovanje dostojanstva stranke je jedan od osnovnih ciljeva. Tome treba prilagoditi postupanje:

- ne postupati s ljudima kao sa brojevima, pokušati saznati njihove posebnosti i teškoće;
- ako stranka traži svoje pravo ne treba je tretirati kao da traži privilegiju, ili nešto što mu ne pripada;
- ni jedan državni službenik ne treba da uradi ništa što ne bi želio da se dogodi njemu samom;
- ne slati stranku od vrata do vrata ako joj je moguće pružiti objašnjenje ili informacije.

Obaveza odgovornog ponašanja prema ljudima

Da bi se postupanje moglo smatrati odgovornim prema ljudima, potrebno je:

- uspostaviti takve mogućnosti podnošenja žalbe, da budu svima dostupne i učinjene od strane službe kojoj se podnose;
- uspostaviti mogućnost da se zaključi poravnanje kad god je to moguće;
- sva obećanja data strankama treba ispoštovati;
- nedopustivo je izbjegavanje odlučivanja i odgovornosti sa izgovorom na rukovodioce ili na druge službe;
- sve postupke završavati u razumnom roku;
- ažurno postupati i skratiti čekanje;
- utvrditi prave razloge za svaku grešku ili nemarnost;
- nezadovoljstva stranaka ne treba cijeniti kao kritikovanje, već kao konstruktivnu kritiku, koja treba da posluži unapređenju rada;
- sa strankama se odnositi sa poštovanjem i cijeniti dobar rad državnih službenika.

ZABRANA DISKRIMINACIJE

Prihvatanjem međunarodnih ugovora iz oblasti ljudskih prava Crna Gora se obavezala na njihovo poštovanje bez diskriminacije po bilo kojem osnovu za sve građane/ke u okviru njene nadležnosti. To su dokumenta koja obavezuju Crnu Goru kao članicu Ujedinjenih nacija i Savjeta Evrope.

Član 7 Ustava Crne Gore propisuje da je zabranjeno izazivanje ili podsticanje mržnje po bilo kom osnovu, dakle i prema ličnom svojstvu lica ili grupe, dok se u prvom stavu člana 8 eksplicitno zabranjuje svaka neposredna ili posredna diskriminacija, takođe, po bilo kom osnovu. Drugim i trećim stavom člana 8 Ustava Crne Gore propisuje se pravilo o izuzimanju iz pravnog pojma diskriminacije tzv. mjera afirmativne akcije. Granice uživanja pojedinih zajamčenih prava i sloboda određuju se imajući u vidu potrebu obezbjeđivanja efikasne primjene ustavnih garancija jednakosti. Najveći dio ustavnih garancija pojedinih prava i sloboda obezbjeđuje se svim licima, na nediskriminatorni način.

Garancije date najvećim pravnim aktom (Ustavom Crne Gore), razrađene su nizom zakona kojima je zabranjena diskriminacija u raznim oblastima društvenog života: radu, zaštiti na radu, obrazovanju, medijima, zdravstvu, zapošljavanju i drugim oblastima. To je, u prvom redu Zakon o zabrani diskriminacije, ali i: Zakon o zabrani diskriminacijelica sa invaliditetom, Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti, Zakon o radu, Zakon o državnim službenicima i namještenicima, Zakon o medijima, Zakon o elektronskim medijima, Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom, Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Zakon o kretanju lica sa invaliditetom uz pomoć psa pomagača, Zakon o izboru odbornika i poslanika, Zakon o manjinskim pravima i slobodama, Zakon o zdravstvenom osiguranju, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju, Zakon o nasilju u porodici, Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, Zakon o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda i dr.

Zakon o zabrani diskriminacije¹⁵³ smatra se krovnim jer oblast zaštite od diskriminacije uređuje na sistemski način. U njemu je razrađena i konkretizovana zaštita od diskriminacije, kao i definisani institucionalni mehanizmi zaštite: Zaštitnik/ca ljudskih prava i sloboda, kojem građani/ke mogu da se obrate pritužbom; sudovi, odnosno pravo na podnošenje tužbe sudu; organi za prekršaje; kao i inspekcije u smislu nadzora u oblastima: pružanja usluga, građevinarstva, zdravstva, prosvjete i sporta, rada i zapošljavanja, zaštite na radu, saobraćaja, turizma i druge oblasti. Izmjenama i dopunama ovog Zakona iz 2014. uvedena je promocija jednakosti kao značajne aktivnosti u cilju prevencije diskriminacije. Promociju jednakosti, po Zakonu, vrši Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore. Član 2 konsolidovanog teksta Ugovora o Evropskoj uniji 2012/C 326/01 govori u prilog ovom zakonskom rješenju. Obaveza promocije jednakosti proizilazi i iz odredbi direktiva EU o jednakosti koje su korišćene kao materijalno-pravni osnov za izmjene i dopune ovog zakona u dijelu koji se tiče ostvarivanja načela jednakosti i institucija zaduženih za njegovo sprovođenje. U skladu sa Direktivom Savjeta 2000/43/EZ izmijenjena je i definicija neposredne diskriminacije. Takođe, u smislu ovih izmjena, pod diskriminacijom se smatra i pomaganje, kao i najava diskriminatornog postupanja, a u smislu Direktiva Savjeta 2000/78/EC, 2004/113/EZ, 2006/54/EZ. Izvršena je i preformulacija načela zabrane uznemiravanja kao posebnog oblika diskriminacije, tako što je ovom načelu data karakteristika imperativne norme (zabrane). Brisani je mobing kao poseban oblik diskriminacije i na taj način je izbjegnuto definisanje istih pravnih pojmova na različit način. Redefinisani je institut segregacije, jer se konceptu dodaje termin »prisilno«, čime se definicija segregacije usaglašava sa standardima Evropske komisije protiv rasizma i netoleracije (Generalna preporuka broj 7), prema kojima dobrovoljan čin odvajanja od drugih lica po jednom od diskriminatornih osnova ne predstavlja segregaciju.

¹⁵³ "Službeni list Crne Gore", br. 46/10, 40/11, 18/14

Dalje, definisana je zabrana rasne diskriminacije i diskriminacije po osnovu vjere i uvjerenja, kao i pojmovi rodni identitet i seksualna orijentacija, radi boljeg razumijevanja i adekvatnije primjene zakona. Dopunjene su i unaprijeđene odredbe Zakona koje se odnose na sudsku zaštitu od diskriminacije, a date su i nadležnosti i ovlaštenja institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore. Takođe “testerima” se neposredno garantuje pravo na tužbu, tj. tužbu može podnijeti i lice u namjeri da neposredno provjeri primjenu pravila o zabrani diskriminacije. Pojašnjava se uloga inspekcija, koje vrše poslove inspeksijskog nadzora u skladu sa Zakonom o inspeksijskom nadzoru i ne mogu izlaziti iz svojeg okvira stvarne nadležnosti, a preciziranje pravne norme je suština ove zakonodavne intervencije. Daju se posebna ovlaštenja inspeksijskim organima, koja nijesu propisana Zakonom o inspeksijskom nadzoru, zbog specifičnosti postupka inspeksijskog nadzora, kada je u pitanju diskriminatorno postupanje.

Propisuje se vođenje evidencija od strane sudova, državnih tužilaštava, organa za prekršaje, organa nadležnog za policijske poslove i inspeksijskih organa, kao i rokovi u kojima su ti organi dužni da dostavljaju evidencije Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore. Obezbijedena je i odgovarajuća prekršajna zaštita na osnovu ustavnog i zakonskog principa jednake zaštite. Ovim Zakonom, prekršajna odgovornost je propisana samo za dva slučaja diskriminatornog ponašanja: za zabranu diskriminacije u pružanju javnih usluga i u korišćenju javnih objekata i površina. Pri tome, sankcioniše se diskriminatorno postupanje u korišćenju javnih objekata i površina samo u odnosu prema licima sa invaliditetom, a ne i drugim licima koja mogu biti žrtve diskriminacije po osnovu nekog drugog ličnog svojstva (npr. zabrana pristupa javnim objektima građanima/kama romske nacionalnosti), što nije u skladu sa gore navedenim principom. Konačno, ovim izmjenama i dopunama su u znatnoj mjeri unaprijeđene kaznene odredbe.

Praksa je pokazala da je Zakon o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom Crne Gore, Zakon o manjinskim pravima i slobodama, Zakon o rodnoj ravnopravnosti, bilo potrebno unaprijediti tako da se pristupilo izmjenama i dopunama i ova tri važna zakona. Tako je Zakon o Izmjenama i dopunama Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore je stupio na snagu jula 2014. godine. Njime nije propisan postupak Zaštitnika ljudskih prava i sloboda u slučajevima diskriminacije, kao ni mehanizmi koje Zaštitnik može koristiti, kada utvrdi diskriminaciju od strane pravnih lica, preduzetnika i fizičkih lica, što će u primjeni znatno otežati postupanje Zastitnika po pritužbama građana/ki.

Da bi se obezbijedilo strožije kažnjavanje, a time i pojačala krivičnopravna zaštita u odnosu na pojedine, posebno ranjive društvene grupe, čiji su pripadnici žrtve različitih krivičnih djela koja se vrše iz mržnje, upravo zbog te pripadnosti, 2013. godine usvojene su izmjene i dopune krivičnog zakonodavstva. Zaštita od diskriminacije zahtijeva efikasnu krivično-pravnu reakciju u svim slučajevima tzv. *“zločina mržnje”*. Krivični zakonik zločin čija je pobuda mržnja, kao kvalifikatorna okolnost, vezivalo je za krivično djelo povrede ravnopravnosti iz člana 159 Krivičnog zakonika, ali ova kvalifikacija nema opšti karakter. Zato se izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika, koji je Skupština Crne Gore usvojila jula 2013. godine, propisuje kao otežavajuća okolnost, *ako je krivično djelo učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti rasi, vjeroispovjesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica, tu okolnost sud će cijeniti kao otežavajuću, osim ako to nije propisano kao obilježje osnovnog ili težeg oblika krivičnog djela.*

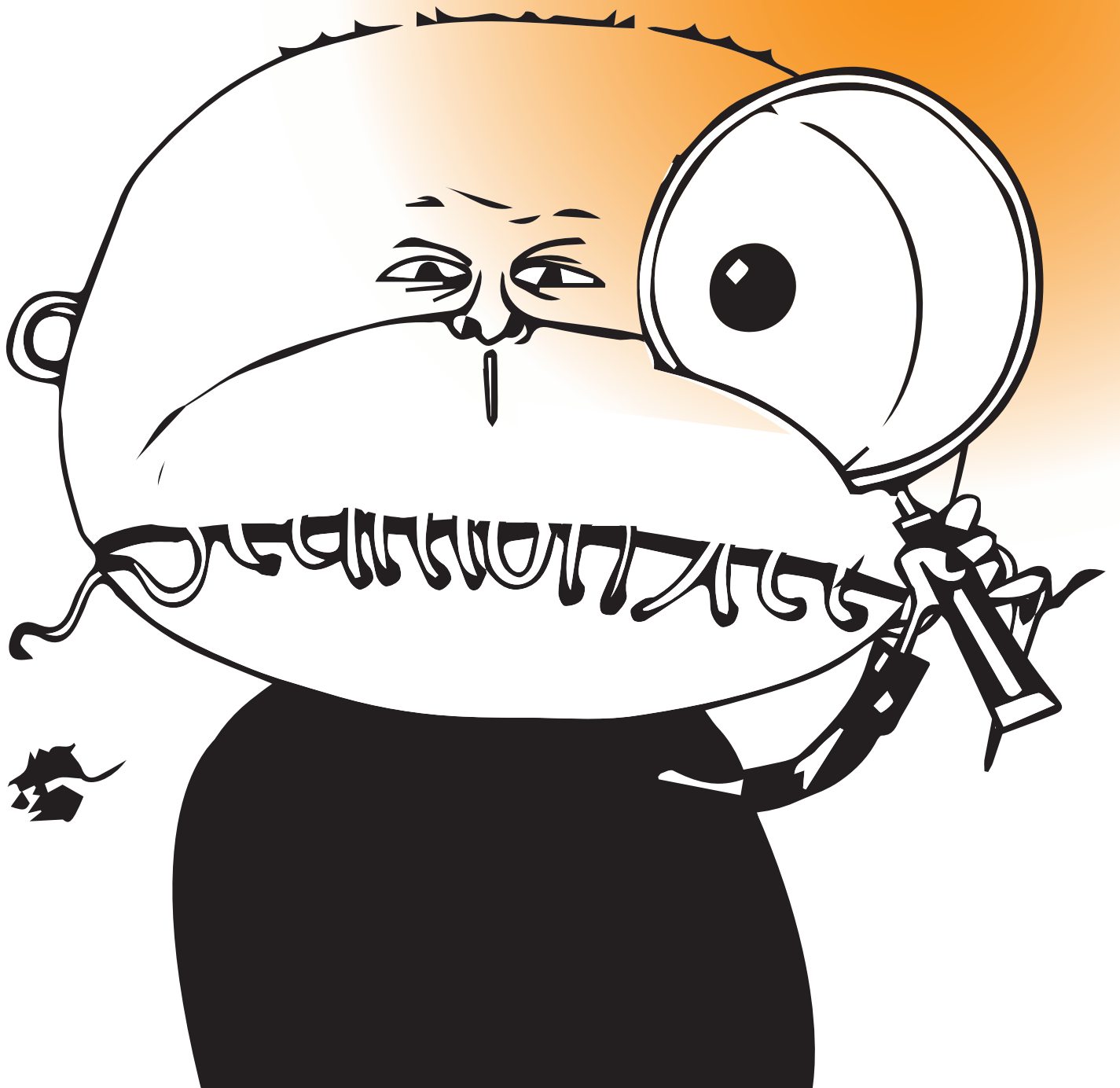
Dodatno, u okviru grupe krivičnih djela protiv sloboda i prava čovjeka i građanina usvojena je dopuna krivičnog djela povrede ravnopravnosti (član 159) proširivanjem na još dva osnova za diskriminaciju - po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Naime, i po ranijem rješenju, ova dva osnova se mogu podvesti pod formulaciju „*drugog ličnog svojstva*“, ali je na ovaj način ova norma preciznije definisana kako bi se izbjegla različita tumačenja „*drugog ličnog svojstva*“ i moguća sudska arbitrarnost i zloupotreba u primjeni otežavajućih okolnosti. Kada je riječ o krivičnom djelu ugrožavanje sigurnosti (član 168), pored ranije postojeće tri kvalifikatorne okolnosti, a to su da je djelo učinjeno prema više lica ili da je izvršenjem ovog krivičnog djela izazvana uznemirenost građana/ki ili teške posljedice, usvojena je i nova kvalifikatorna okolnost: „...ako je djelo učinjeno iz mržnje“, kao obilježje težeg oblika krivičnog djela. Djelo učinjeno iz mržnje treba tumačiti tako da je mržnja motivisana po bilo kojem osnovu.

U okviru grupe krivičnih djela protiv javnog reda i mira, uvedeno je i novo krivično djelo nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu (član 399a). Zakonom o sprječavanju nasija i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama iz 2007. predviđeno je niz mjera za sprječavanja ove vrste nasilja, a propisani su i određeni prekršaji. Imajući u vidu društvenu štetnost, kao i prisutnost ove pojave, i pored postojanja navedenih zakonskih

mjera, bilo je neophodno pribjeći i krivičnopravnoj zaštiti, tako da se predviđa novo krivično djelo koje ima veći broj radnji izvršenja.

Takođe, u okviru grupe krivičnih djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, predložena je, i usvijena, izmjena i dopuna krivičnog djela rasna i druga diskriminacija (član 443) tako što je preciziran oblik iz stava 3 sankcionišući širenje ideje o superiornosti jedne rase nad drugom ili propagiranja mržnje ili netrpeljivosti po osnovu rase, pola, invaliditeta, seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili drugog ličnog svojstva, ili podsticanje na rasnu ili drugu diskriminaciju. Osim ove izmjene, u okviru istog krivičnog djela uveden je i teži oblik (stav 4) u slučaju da se djelo vrši zloupotrebom položaja, ili ako je usljed tih djela došlo do nereda ili nasilja.

Posebno je važno u narednom periodu da se obezbijedi puna primjena zakonskih rješenja na svim nivoima i ojačaju institucionalni kapaciteti u smislu znanja i vještina da se prepoznaju incidenti i zločini iz mržnje. Očigledno je iz prethodnog, kao i iz izvještaja relevantnih domaćih i međunarodnih institucija, da Crna Gora radi na stvaranju povoljnog zakonodavnog okvira za suzbijanje diskriminacije i njegovog usklađivanja sa međunarodnim dokumentima. No, to je samo preduslov, dok je u praksi drugačije. Naime, građani/ke nijesu u dovoljnoj mjeri upoznati sa propisima koji uređuju oblast zaštite od diskriminacije i često ne prepoznaju diskriminaciju. Takođe, i dalje postoje teškoće u ostvarivanju ljudskih prava i sloboda i neadekvatan odnos nosilaca javnih funkcija, kao i pravnih i fizičkih lica prema građanima/kama u ostvarivanju njihovih prava i sloboda, bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Nije dovoljno razvijena svijest o potrebi obezbjeđenja jednakosti u ostvarivanju ljudskih prava i sloboda u najširem smislu, bez povlašćenih pojedinaca ili grupa i poimanju zabrane diskriminacije ne samo kao pravnog već i moralnog imperativa demokratskog društva. U tom smislu, kao prioritetan cilj, nameće se potreba za većim stepenom razvoja svijesti građana/ki, a posebno nosilaca javnih ovlašćenja o ciljevima i pravnim sredstvima za prevenciju i zabranu diskriminacije, kadrovskom i tehničkom osposobljenošću organa za ispunjavanje njihovih obaveza, planiranju i programiranju kratkoročnih i srednjoročnih ciljeva, dosljednoj i kontrolisanoj primjeni i daljem razvoju zakonodavstva u ovoj oblasti.

POSEBNA PITANJA U OBLASTI LJUDSKIH PRAVA U CRNOJ GORI

Sloboda izražavanja medija

U Crnoj Gori je Ustavom zajamčena sloboda štampe, kao i drugih vidova javnog obavještanja¹⁵⁴. Tako se jemči pravo da se, bez odobrenja, osnivaju novine i druga sredstva javnog informisanja, uz upis kod nadležnog organa. Zajamčeno je pravo na odgovor i pravo na ispravku neistinite, nepotpune ili netačno prenijete informacije kojom je povrijeđeno nečije pravo ili interes i pravo na naknadu štete prouzrokovanjem objavljivanjem netačnog podatka ili obavještenja, a zabranjuje se i cenzura. Nadležni sud može spriječiti širenje informacija i ideja putem sredstava javnog obavještanja samo ako je to neophodno radi: sprječavanja pozivanja na nasilno rušenje Ustavom utvrđenog poretka; očuvanja teritorijalnog integriteta Crne Gore; sprječavanja propagiranja rata ili podstrekavanja na nasilje ili vršenje krivičnog djela; sprječavanja propagiranja rasne, nacionalne i vjerske mržnje ili diskriminacije¹⁵⁵. Međutim, u trci za tiražima i gledanošću, kao i pod neposrednim uticajima ili pritiscima različitih centara moći, građanima/kama se, uporedo sa istinitim informacijama, plasiraju često nepotpune i selektivne informacije, a nekada a nekada i dezinformacije.

Veliki problem stvaraju dvije međusobno prožimajuće pojave: pritisci na medije i njihov slobodan rad, kao i curenje povjerljivih informacija i izmještanje institucionalnih procesa u privilegovane medije, a što je nerijetko služilo kao osnov napada na različite subjekte. Posljedično, to sve ima svoj negativan izraz i u ukupnom profesionalnom nivou izvještavanja.

U Crnoj Gori, posljednjih godina, dogodilo se više napada na fizički integritet novinara i imovinu medija, a i dalje ostaje u cjelosti nerazjašnjeno ubistvo jednog urednika medija, što sve ozbiljno ugrožava slobodu medija i slobodno i neometano bavljenje novinarstvom. Nekoliko slučajeva napada i prijetnji novinarima je procesuirano, ali značajan broj slučajeva nasilja nad novinarima i napada na imovinu medija ostaju nerasvijetljeni ili neadekvatno procesuirani. Policija je, nakon napada na dva novinara, u smislu daljeg preventivnog pristupa obezbijedila, zaštitu za iste kao i za imovinu jedne novinske kuće.

Krajem decembra 2013.godine Vlada Crne Gore je donijela Odluku o osnivanju Komisije za praćenje postupanja nadležnih organa u istragama slučajeva prijetnji i nasilja nad novinarima, ubistava novinara i napada na imovinu medija. Komisiju čine predstavnici Ministarstva unutrašnjih poslova, tužilaštva, policije, Agencije za nacionalnu bezbjednost, nevladinih organizacija, kao i predstavnici medija. Na čelu ove komisije je predstavnik medija. Članovi Komisije su, pored ostalih, dakle i rukovodioci i predstavnici državnih organa čiji rad Komisija treba da sagleda i prati, a u čijoj je nadležnosti od prvog momenta rasvetljavanje ubistva i privođenje počinitelaca i nalogodavaca pravdi, što ne garantuje nezavisnost i nepristrasnost same Komisije. Učinak Komisije je prilično skroman, i ostaje da se vidi u nastupajućem periodu da li će ovo tijelo uspjeti da opravda očekivanja, prije svega onih koji su napadima bili direktno pogođeni, ali i da utiče na uspostavljanje drugačije, povoljnije klime u kojoj novinari mogu nesmetano da rade.

Crnogorske vlasti se često prozivaju od strane domaćih i međunarodnih organizacija da inteziviraju rad i ulože napore u rasvjetljavanju slučajeva napada na novinare, kao i imovinu medija i aktere privedu pravdi. Ali, suštinski napredak u ovoj oblasti nije konstatovan.

Dodatno, posljednjih godina je dokumentovano da se tzv. *meka cenzura* pokušava sprovoditi i kroz finansiranje medija po različitim osnovama iz javnih fondova. Podaci ukazuju da nema nikakvih kriterijuma po kojima se taj vid finansiranja sprovodi, ali i da pojedini mediji imaju privilegovan položaj.¹⁵⁶

154 Član 49 Ustava Crne Gore, "Službeni list Crne Gore", br. 1/2007

155 Član 50 Ustava Crne Gore, "Službeni list Crne Gore", br. 1/2007

156 Za više informacije vidjeti «Jednake šanse za sve medije», Centar za građansko obrazovanje (CGO), Podgorica, 2014.

Po zakonu povjerljive informacije iz istraga u toku nerijetko procure u javnost, i to izvučene iz konteksta, selektivne, nepotpune i uperene protiv određenih lica ili subjekata čime se istima kroz medijske izvještaje u kojima se koriste nanosi šteta. Na primjer, dešava se da podaci iz predkrivičnih postupaka nađu put do određenih medija. Postupci u kojima bi se utvrdio izvor takvih informacija, a kojima raspoložu samo službena lica, pa ta lica i njihovi podstrekači sankcionisali za neovlašćeno odavanje službene tajne i druga krivična djela, prekršaje, ili disciplinske presteupe, ne vode se iako je bilo prijava po tom osnovu. Pored prava na privatnost, ovim je ugrožena i pretpostavka nevinosti ciljanih osoba i organizacija i njihov angažman. Posebno je to tokom 2013. i 2014.godine to bio slučaj sa braniteljima ljudskih prava i kritičarima vlasti kada su ovakve informacije široko zloupotrebjavane od strane provladinih medija kako bi se vodile prljave kampanje i praktično vršio pritisak na kritički orijentisane nevladine organizacije i medije, a što je kao takvo prepoznato i od strane zainteresovane međunarodne javnosti koja je to osudila. Jedna od takvih reakcija stigla je i od Ambasade SAD u Crnoj Gori februara 2014.godine, a u kojoj između ostalog stoji: "Bilo koji pokušaj klevetanja i nipodaštavanja predstavnika medija i civilnog društva zbog njihovog političkog mišljenja, i njihovog etiketiranja kao izdajnika i državnih neprijatelja, apsolutno je neprihvatljivo u demokratskom društvu"¹⁵⁷.

Medijska zajednica je i dalje podijeljena po pitanju uspostavljanja organa nadležnog za praćenje i pridržavanje profesionalnih i etičkih standarda u novinarstvu. Napredak je postignut u dijelu postavljanja pojedinačnih ombudsmena u nekim medijima, tako da sada gotovo svi ključni mediji imaju neki vid samoregulacije. Izvještaji Medijskog savjeta za samoregulaciju i NVO Akcije za ljudska prava koja je sprovodila projekat "Monitoring novinarskih samoregulatornih tijela u Crnoj Gori" (od septembra 2012. do septembra 2014.godine) ukazuju da su mediji u Crnoj Gori često kršili Zakon o medijima i Kodeks novinara, pri čemu je primjetna razlika u obimu kršenja zakonskih i etičkih normi koje su evidentirani.¹⁵⁸ U Izvještaju o napretku Crne Gore za 2014, Evropska komisija konstatuje sa zabrinutošću nedostatak profesionalnih i etičkih standarda među predstavnicima medija, cijeneći da to doprinosi i stvaranju dodatnih tenzija u medijskom okruženju.

Položaj manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica

Garancije koje se tiču pripadnosti manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama su široko zastupljene u Ustavu Crne Gore¹⁵⁹. Tako se, članom 79 garantuju prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, uključujući i ona vezana za očuvanje identiteta, upotrebu jezika i pisma, i školovanje na maternjem jeziku, korišćenje ličnog imena, organizovanje, političku participaciju, informisanje i sl. Članom 80 jemči se pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica sloboda od prisilne asimilacije. Izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije¹⁶⁰, kao poseban oblik diskriminacije propisana je rasna diskriminacija i diskriminacija po osnovu vjere ili uvjerenja.

Članom 1 Zakona o manjinskim pravima i slobodama navedeno je da se manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama, odnosno njihovim pripadnicima, obezbjeđuje zaštita ljudskih prava i sloboda kao i svim ostalim građanima. Ovo načelno opredjeljenje zakonodavca uobličava se posebnim pravilima, koja se odnose na cjelokupnost pravnog položaja manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori.

Usvojeni su i dokumenti Savjeta Evrope - Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina i Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima. Vlada Crne Gore usvojila je Strategiju manjinske politike.

Napredak u ovoj oblasti ne znači da su predstavnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica lišeni mnogih problema, kao što su: zapošljavanje u javnoj sferi, proporcionalna zastupljenost u institucijama pravno-političkog sistema, politička reprezentacija, kao i brojnih problema u oblastima: obrazovanja, kulture, informisanja i izdavačke djelatnosti. Ovo zahtijeva intenziviranje rada odgovarajućih organa, organizacija i ustanova kako bi što prije došlo do ublažavanja tih problema. Ovo zahtijeva i niz pretpostavki, kao što su: normativne i institucionalne pretpostavke, visok nivo političke volje, povoljno socio-ekonomsko i socio-demokratsko okruženje, stalna dogradnja demokratske građanske svijesti, kao i demokratske pravno-političke kulture. Naravno, to zahtijeva i vrijeme jer se radi o sporim procesima.

¹⁵⁷ http://podgorica.usembassy.gov/statement_regarding_vijesti_attack_pr.html

¹⁵⁸ Za više informacija vidjeti: <http://medijskisavjet.me/> i <http://www.hracion.org/>

¹⁵⁹ Ustav Crne Gore, "Službeni list Crne Gore", br. 1/2007

¹⁶⁰ "Službeni list Crne Gore", br. 46/10, 40/11, 18/14

Jedno od pitanja koje se često problematizuje, jeste zastupljenost manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u državnim organima i jedinicama lokalne samouprave. Preporuka Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore da prilikom prijema u rad novih službenika i namještenika državni organi vode računa o srazmjernoj zastupljenosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica nije dobila podršku na skupštinskom plenumu kad je prvi put predstavljena 2008.godine. Ipak, neophodnost ovakvog pristupa rješavanju ovog pitanja aktuelizovalo je kasnije Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. Nalazi Ministarstva i Uprave za kadrove ukazuju da među zaposlenima u javnom sektoru radi oko 60% Crnogoraca, 20% Srba, 26,06% Bošnjaka, zatim 3.85% Albanaca, 2,44% Muslimana, 0,86% Hrvata i 0,03% Roma. Stoga je u julu 2014.godine sklopljen Sporazum za uspostavljanje srazmjerne zastupljenosti pripadnika manjinskih naroda u javnim servisima, državnoj upravi i lokalnoj samoupravi između Ministarstva za ljudska i manjinska prava, Uprave za kadrove i nacionalnih savjeta manjinskih naroda.

Izbornim zakonodavstvom obezbijedena je autentična politička reprezentacija manjinskih naroda na državnom, a izmjenama i dopunama Zakona¹⁶¹, i na lokalnom nivou. Međutim, izbornim zakonodavstvom nije obezbijedeno učešće u raspodjeli mandata izbornih lista za izbor poslanika romske manjinske nacionalne zajednice, što treba normativno urediti.

Upravo je položaj pripadnika zajednice Roma, Aškalija i Egipćana veoma loš. Njihovi punoljetni pripadnici, odnosno „pravno nevidljivi“ Romi i Egipćani su, uglavnom, došli u Crnu Goru nakon oružanih sukoba 1999. godine, sa teritorije Kosova. Najveći dio ove populacije živi u veoma lošim uslovima, u tzv. „neformalnim“ naseljima. Među njima je najznačajnije naselje Konik (Podgorica), u kome je smještena najveća grupa ovih lica.

Proteklih godina su realizovani brojni programi pravne i neposredne praktične pomoći u kompletiranju dokumentacije neophodne za dobijanje ličnih dokumenata i regulisanje odgovarajućeg statusa izbjeglica u Crnoj Gori. Nakon izmjena Zakona o strancima, svim osobama sa regulisanim statusom stranca, sa stalnim nastanjenjem, po ubrzanom proceduri izdate su dozvole za rad i izvršena je njihova registracija u Zavodu za zapošljavanje Crne Gore. To je, prije svega, omogućilo nesmetan pristup ovih lica socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti. Shodno tom Zakonu, rok za dostavljanje dokumenata za odobravanje stalnog ili privremenog naseljenja je po treći put produžen do 31.decembra 2014. Novim nacrtom zakona se predviđa ukidanje statusa interno raseljenih lica od januara 2015. godine. Potrebno je nastaviti podizanje svijesti i informacione kampanje o registraciji, a posebno na romskom i albanskom jeziku, jer postoji još oko 1500 ljudi koji nijesu registrovani i to najvećim dijelom raseljeni sa Kosova.

U organizaciji Ministarstva rada i socijalnog staranja, UNHCR-a, Danskog savjeta i NVO HELP, 15.septembra 2014. godine, uručeni su ključevi od kuća porodicama koje su se tokom septembra 2014. godine vratile u zemlju porijekla iz kampa Konik i iz opštine Nikšić. Tokom septembra 2014.godine, podržan je povratak 12 interno raseljenih porodica, odnosno 54 osobe u Klinu i 1 interno raseljena porodica sa 10 osoba u Peć na Kosovu; 10 interno raseljenih porodica, sa ukupno 50 članova, u novembru 2014.godine vratile su se u selo Naklo, kod Peći na Kosovu. Ove osobe, kako je saopšteno iz UNHCR-a, koje su od 1999.godine, boravile u Konik 1 kampu u Podgorici, vratile su se u zemlju porijekla, gdje su ih čekale sagrađene kuće. Do maja 2016. godine planirana je podrška u transportu i povratničkim paketima za još 30 porodica koje će se vratiti na Kosovo. Ova aktivnost je nastavak saradnje vladinih, međunarodnih i nevladinih organizacija koje rade na ostvarivanju trajnih rješenja za raseljena lica. Ipak, potrebno je ubrzati sprovođenje mjera utvrđenih Strategijom za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica sa posebnim osvrtom na oblast Konik iz juna 2011, godine, a koja se odnosi na period avgust 2011-decembar 2015. godine.

Nacionalnom strategijom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period od 2012. do 2015. godine, kao jedan od prioriteta, istaknuto je promovisanje socijalne inkluzije i smanjenje siromaštva, kroz unaprijeđenje sistema socijalnih davanja i socijalnih usluga, sa jednim od ciljeva pružanja pomoći ovoj populaciji u zapošljavanju. Međutim, i dalje je vrlo mali broj pripadnika ove zajednice zaposlen.

Može se reći da sada ne postoje barijere administrativne prirode za pristup tržištu rada, osim za pravno nevidljiva lica, koje su postajale i ranije. Sada se kao barijere prepoznaju stručna osposobljenost i vještine koje predstavljaju ozbiljne prepreke za intenzivnije zapošljavanje, pa time i za pristup zaradama. Dugogodišnja

161 April 2014

zapostavljenost ove populacije odražava se na njihovu ukupnu socijalnu inkluziju. Značajan broj pripadnika romske i egipćanske raseljeničke populacije je funkcionalno i elementarno nepismen, bez stručnih kompetencija, što bitno ograničava mogućnost dobijanja posla. Redovni obrazovni sistem nije uspio da vrati i ponovno integriše veliki broj djece i mladih koji sada, a očekuje se da će i u budućnosti, predstavlja ozbiljan socijalni problem usljed njihove nepismenosti, nedovoljnog obrazovanja i neposjedovanja stručnih vještina. Stoga je neophodno raditi na programu elementarnog funkcionalnog opismenjavanja da bi se moglo prići obukama za jednostavna stručna zanimanja, koja potražuje crnogorsko tržište rada. Vlada Crne Gore je usvojila poseban "Nacionalni program funkcionalnog opismenjavanja stanovništva" koji omogućava da se, kroz odgovarajući fond časova, u okviru par mjeseci, završe četiri razreda osnovne škole, što dalje omogućava učešće u zanatskim obukama za jednostavna stručna zanimanja.

Požar u kojem su 24. jula 2012. godine izgorjele barake, gdje je bilo smješteno 800 lica pripadnika romske i egipćanske nacionalnosti, aktivirao je mnoge državne institucije, predstavnike međunarodnih organizacija i civilnog sektora da djeluju u smjeru saniranja posljedica. Privremeni smještaj ovih lica obezbijeđen je u okviru kampa "Konik I", tj. šatorskog naselja, koje je podignuto na toj lokaciji i koje treba da predstavlja privremeno rješenje smještaja ugroženih porodica. U 2012. godini povećana je vidljivost kvalitetnih i održivih inicijativa iz romske i egipćanske zajednice. Od 2012. zahvaljujući programu za stipendija za srednjoškolce i studente iz romske i egipćanske zajednice povećan je broj upisanih osoba iz ovih zajednica na Univerzitet Crne Gore. Broj romske djece koja pohađaju osnovnu školu se znatno povećao u poređenju s prethodnim godinama. Međutim, procenat onih koji odustaju od školovanja je visok, a mali je broj Romkinja među ukupnom romskom učeničkom populacijom. Takođe, Crna Gora bilježi pozitivne trendove u srednjoškolskom obrazovanju Roma i Egipćana, a njihovo napuštanje školovanja je dosta rjeđe.

I pored toga što postoje izvjesni pomaci u pravcu poboljšanja položaja ove zajednice, potrebno je preduzeti dalje mjere kako bi se došlo do suštinskih pozitivnih promjena. Neophodno je, između ostalog, posvetiti više pažnje podizanju svijesti javnosti, raditi na edukaciji i osnaživanju ove manjine, s obzirom da njeni pripadnici još uvijek nedovoljno poznaju svoja prava i, istovremeno, edukovati širu javnost u cilju boljeg prepoznavanja i suzbijanja diskriminacije ove populacije.

U septembru 2014. godine, u naselju Zverinjak u Nikšiću počela je izgradnja stanova za 10 romskih porodica, sa 60 članova, koje su usljed ratnih sukoba izbjelge u Crnu Goru. Četiri zgrade sa 10 stanova su namijenjene trajnom smještaju porodica koje trenutno žive u naselju Zverinjak u Nikšiću i koje su prije nekoliko godina dobile rješenja o iseljenju.¹⁶²

Vlada Crne Gore je aprila 2012. godine usvojila Strategiju za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2012.-2016. godine. U aprilu 2014. godine je usvojen novi akcioni plan za sprovođenje Strategije za unaprjeđenje položaja Roma, Aškalija i Egipćana.

Kada je riječ o upotrebi službenog jezika i pisma i upotrebe jezika i pisma u službenoj upotrebi, to je regulisano Ustavom, Opštim zakonom o obrazovanju i vaspitanju, Zakonom o putnim ispravama, Zakonom o ličnoj karti i Zakonom o manjinskim pravima i slobodama. Tako Ustav propisuje u članu 13: "Službeni jezik u Crnoj Gori je crnogorski jezik. Ćirilčno i latinično pismo su ravnopravni. U službenoj upotrebi su i srpski, bosanski, albanski i hrvatski jezik." Ustavna rješenja su u skladu sa Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima i Evropskom poveljom o regionalnim i manjinskim jezicima.

Pored osnovnih načela vezanih za upotrebu jezika i pisma datih u Ustavu Crne Gore, u Crnoj Gori je ova problematika regulisana sa više zakona, koji se odnose na pojedine oblasti, ali time nije dovoljno dobro uređeno ovo pitanje. Većina država regiona opredijelila se za donošenje posebnog Zakona o upotrebi službenog jezika i pisma, što bi bilo bolje rješenje i za Crnu Goru, jer je to sveobuhvatniji pristup. Naime, zakonom treba regulisati i pojasniti brojne aspekte, poput: što se smatra upotrebom službenog jezika i pisma i jezika i pisma u službenoj upotrebi (definisati); upotrebu službenog jezika i pisma i upotrebi, jezika i pisma u službenoj upotrebi u komunikaciji državnih organa, organa lokalne samouprave, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlašćenja sa građanima, kao i strankama u postupku koji se vodi pred tim organima (upravni, sudski...); ispisivanje naziva firmi i drugih javnih natpisa; ispisivanje saobraćajnih

162 Projekat, vrijednosti 290.000 eura, realizuju UNHCR, Help, opština Nikšić, Vlada Njemačke i Ministarstvo rada i socijalnog staranja

znaka i putnih pravaca (magistralnih i međunarodnih), naziva mjesta i drugih geografskih naziva; druga pitanja od značaja za cjelovito normativno uređivanje upotrebe službenog jezika i pisma i jezika i pisma u službenoj upotrebi.

Rodna ravnopravnost

Istraživanja ukazuju da je u Crnoj Gori i dalje prisutna diskriminacija po osnovu pola, da se ista vrši najčešće prema ženama, a njeni ključni uzroci su ukorijenjeni, tradicionalni i patrijarhalni stereotipi o rodnim ulogama žena i muškaraca u porodici i široj zajednici. Naročito je nepovoljan položaj žena pripadnica marginalizovanih grupa, kao što su: Romkinje, izbjegle i raseljene žene, migrantkinje, žene sa invaliditetom, žene korisnice droga, žene iz seoskih sredina, starije žene, siromašne žene, samohrane majke, itd.

Najčešći pojavnici diskriminacije žena su u oblasti rada i zapošljavanja. Uočava se da poslodavci krše prava zaposlenih žena tako što im ne nude nove ugovore o radu na određeno vrijeme kada saznaju za njihovu trudnoću, nezakonito otkazuju ugovore o radu na neodređeno vrijeme i, uopšte, diskriminatorski postupaju prema zaposlenim ženama, koje se često, poslije roditeljskog odsustva, vraćaju na posao tako što ih premještaju na druga radna mjesta. Žene sa invaliditetom su u još težoj situaciji. Prema izvještajima civilnog sektora, zlostavljanje na radu (mobing) zaposlenih, sve više se prepoznaje, a kao zlostavljač pojavljuje se najčešće pretpostavljeni.

Lokalni akcioni planovi vezani za rodnu ravnopravnost usvojeni su u 5 opština od ukupno 23, a uspostavljene su i dvije kancelarije. Institucionalni kapaciteti su i dalje slabi. Institucija Zastitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, aktom o organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta predviđa prijem jednog savjetnika, ali to mjesto nije popunjeno. Dodatno, institucija je godinu dana funkcionisala bez Zamjenika za oblast manjinskih prava, zaštite od diskriminacije i oblasti rodne ravnopravnosti. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava odnosno Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti je, takođe, suočeno sa problemom odliva kadrova. Neformalna mreža koordinatora za rodnu ravnopravnost, koju čine predstavnici deset opština, osnovana je u oktobru 2013. godine

U cilju dosljedne implementacije nacionalne legislativne i međunarodnog prava o rodnoj ravnopravnosti, neophodno je više i sistemski raditi u pravcu polne senzibilizacije i osvješćivanja javnosti.

Važnim pitanjem se smatra zastupljenost i učešće žena u odlučivanju i vršenju javne vlasti. Zakonom o izboru odbornika i poslanika¹⁶³ postojala je odredba prema kojoj se sve političke partije obavezuju da na izbornim listama imaju najmanje 30% kandidata manje zastupljenog pola. Prema Ustavu Crne Gore, Skupština Crne Gore ima 81 predstavnika/cu naroda. Međutim, u sadašnjem sazivu Skupštine Crne Gore, od 81 poslanika, 13 je žena ili 16,05%, što predstavlja smanjenje u odnosu na prošlu godinu (jedna poslanica je manje). Predsjednik i potpredsjednici Skupštine su muškarci. U Vladi Crne Gore, na čelu tri ministarstva su žene. Žene su značajno zastupljene na rukovodećim službeničkim mjestima u organima izvršne vlasti (direktorice organa uprave, državne sekretarke, sekretarke, direktorice direktorata u ministarstvima, pomoćnice u organima uprave i dr.) i to sa 38,60%, a u Skupštini Crne Gore, njenim radnim i drugim tijelima sa 25%. U sudovima, žene sudije su zastupljene sa 55%. U obrazovnim institucijama 38% su žene. Na Univerzitetu Crne Gore, od ukupnog broja 21 univerzitetske jedinice, 16 je dekana a 5 je dekanica ili 31,6%. Od 23 crnogorske opštine, samo u dvije su žene predsjednice opštine. Učešće žena među odbornicama je 14%. Participacija žena u vršenju sudskih funkcija i funkcija u izvršnoj vlasti na nižim nivoima od ministarskog je sve veća, odnosno adekvatnija rodnoj strukturi ukupne populacije. Ovi podaci su ukazivali da pomenuto zakonsko rješenje nije dosljedno primjenjivano i da bi, s tim u vezi, trebalo obezbijediti veće učešće žena na mjestima odlučivanja, u skladu sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti.

Izmjene i dopune Zakona o izboru odbornika i poslanika¹⁶⁴, idu korak dalje i propisuju da na izbornoj listi među svaka četiri kandidata prema redosledu na listi (prva četiri mjesta, druga četiri mjesta i tako do kraja liste) mora biti najmanje po jedan kandidat pripadnik manje zastupljenog pola. Nadalje, ako mandat prestane odborniku, odnosno poslaniku iz reda manje zastupljenog pola, umjesto njega izabraće se prvi sljedeći kandidat na izbornoj listi iz reda manje zastupljenog pola. Ako pak, na izbornoj listi sa koje je odbornik, odnosno poslanik izabran nema više kandidata manje zastupljenog pola, izabraće se onaj kandidat koji je sljedeći prema redosledu na listi. Adekvatnom primjenom zakonskih rješenja može se obezbijediti izbalansirana ravnopravnost žena i muškaraca u političkoj participaciji,

163 "Službeni list RCG", br. 4/98, 05/98, 17/98, 14/00, 18/00, 09/01, (SRJ) 09/01, 41/02, 46/02, 45/04, 48/06, 56/06, 46/11, 14/14, 47/14

164 Usvojene marta 2014.godine

odnosno kroz to učešće, društveno prihvatljiva i opravdana participacija žena u predstavničkim tijelima i organima u cilju postizanja njihove efektivne jednakosti i principa jednakih mogućnosti u odnosu na muškarce. Ima utemeljenja mišljenju da je efektivnije učešće žena na izborima (aktivno biračko pravo) faktor koji bi mogao znatno uticati da se iznijeta struktura učini adekvatnijom učešću žena u ukupnoj populaciji. No, to pitanje je nedovoljno proučeno, te, u tom smislu, treba: sistematski pratiti učešće žena na izborima i analizirati rezultate; pratiti odziv žena na izborima iz rodne perspektive i analizirati rezultate; organizovati kampanje za izlazak na izbore.

I pored toga što se ne može govoriti o povoljnom položaju žena romske i egipatske zajednice, ipak treba zapaziti da je uočljiv napredak na polju poboljšanja participacije žena iz ovih zajednica u ukupnom društvenom životu Crne Gore. Posebno su, u tom pogledu, za pohvalu napori nevladinih organizacija, "Centar za romske inicijative" i "Ženska RAE mreža - Prva", koje se bave, između ostalog, i ovim pitanjem.

Kada je riječ o nasilju nad ženama, važno je konstatovati da je Crna Gora marta 2013. godine ratifikovala Istambulsku konvenciju kojom se obvezala na preduzimanje konkretnih koraka u borbi protiv seksualnog nasilja i uznemiravanja, silovanja, nasilja u porodici, prisilnih brakova i genitalnog sakaćenja žena.

Prema podacima policije, sudstva, državnih tužilastava i organa za prekršaje objedinjenim u trećem Izvještaju Koalicije NVO za praćenje toka pregovaračkog procesa u okviru poglavlja 23 - Pravosudje i temeljna prava¹⁶⁵, u 2013. godini došlo je do porasta broja krivičnih djela nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Naime, registrovana su 183 krivična djela nasilje u porodici i porodičnoj zajednici u 2013. godini, što je za 18,8% više u poređenju sa prethodnom godinom. Državnim tužilstvima je podnijeto 179 krivičnih prijava kojima su obuhvaćena 184 lica, od kojih 94,5% muškaraca. Među procesuiranim licima je 20,3% lica koja su prethodno procesuirana kao počinioci ovih krivičnih djela. Podaci Vrhovnog suda ukazuju na značajan udio odbijajućih i oslobađajućih presuda, kao i uslovnih kazni u ukupnom broju presuda. Podaci organa za prekršaje pred kojima je vođen najveći broj postupaka za nasilje (1124) također ukazuju na blagu kaznenu politiku koja najčešće uključuje uslovne i novčane kazne, kao i veliki broj oslobađajućih odluka i izrečenih opomena. Mali je broj zaštitnih mjera koje se odnose na udaljenje nasilnika iz stana. Podaci centara za socijalni rad po broju registrovanih slučajeva nasilja značajno odudaraju od podataka kojima raspolažu policija i sudovi. Naime, na nivou centara je registrovano 280 slučajeva nasilja nad ženama, što je neuporedivo manje u odnosu na navedene institucije. S obzirom na to da su centri za socijalni rad nosioci aktivnosti za zaštitu od nasilja u porodici, ovo ukazuje na nedostatak kapaciteta za identifikaciju problema nasilja i njegovo efikasno prijavljivanje i procesuiranje.

Od 2010. godine u Crnoj Gori je na snazi Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, koji obavezuje sve institucije da prijave nasilje. Strategija za suzbijanje nasilja u porodici i Protokol o postupanju institucija u slučajevima nasilja u porodici usvojeni su 2011. godine, a u avgustu 2012. godine stupio je na snagu Pravilnik o bližem sadržaju i izgledu obrasca naređenja o udaljenju ili zabrani vraćanja u stan ili drugi prostor za stanovanje počinitelja nasilja. No, i pored usvajanja dobrog zakonodavnog okvira i preduzimanja mjera za njegovu implementaciju, zaštita žrtava nasilja nije na zadovoljavajućem nivou. Zbog toga je potrebno obezbijediti neophodne resurse za dosljednu primjenu Zakona i pratećih strateških dokumenata. U tom smislu, potrebno je: podržati rad servisa za žene žrtve nasilja, koji će osnažiti njihovu sposobnost da napuste nasilnu situaciju i, u nekim slučajevima, tako spasu živote; unaprijediti rad svih institucija, posebno pravosudnih organa, i obezbijediti ažurno i efikasno sprovođenje Protokola o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici; uspostaviti efikasan sistem nadzora nad sprovođenjem zaštitnih mjera, koje propisuje Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i hitno postupati u slučajevima njihovog kršenja; obezbijediti besplatnu pravnu pomoć za žrtve u svim postupcima koji slijede nakon prijavljivanja nasilja; obezbijediti adekvatne zaštitne mjere za žrtve nasilja; unaprijediti materijalnu podršku za žrtve nasilja osnivanjem Fonda za podršku žrtava nasilja. U Izvještaju o napretku Crne Gore za 2014. godinu, Evropska komisija je istakla da napredak u pogledu prava žena i rodne ravnopravnosti je i dalje ograničen.

Pored svoje prisutnosti u svim slojevima društva, nasilje nad ženama je naročito prisutno među najskrivnijim grupama žena kao što su seksualne radnice, injekcione korisnice droga i partnerke ovisnika o drogama i alkoholu. Među ovim grupama, seksualne radnice se nalaze na vrhu po izloženosti nasilju. Međutim, o ovom obliku diskriminacije se veoma malo govori. Nasilje nad njima je višestruko i višeslojno a dolazi iz radnog, privatnog, društvenog i institucionalnog okruženja. Ovaj problem ne postoji u nacionalnim strategijama i akcionim planovima, koji se tiču borbe protiv nasilja i ravnopravnosti polova u Crnoj Gori. Seksualne

165 Više informacija na www.crnvo.me

radnice su najčešće žene na najnižoj društvenoj ljestvici – one sa najmanjim društvenim uticajem. NVO Juventas je 2010. i 2012. godine sproveo anketna istraživanja koja su imala za cilj prikupljanje podataka o socio-ekonomskim karakteristikama bavljenja prostitucijom, te učestalosti nasilja nad njima. U istraživanju je učestvovalo 200 seksualnih radnica iz svih krajeva Crne Gore, a podaci predstavljeni javnosti govore da su osobe koje prodaju seksualne usluge u Crnoj Gori visoko diskriminirane i stigmatizirane i nalaze se na samoj društvenoj margini i kao takve su izložene stalnom i neprekidnom nasilju koje se vrši nad njima, te direktnom ugrožavanju njihovih života. To društveno izopštenje, koje proističe iz stigmatizacije seksualnih radnica/ka, dovodi do onemogućavanja pristupa zdravstvenoj zaštiti, obezbjeđivanju stambenog prostora, alternativnim vidovima rada i, istovremeno do izolacije i odvajanja njihove djece. U Crnoj Gori seksualni rad nije legalizovan i seksualne radnice su skrivena populacija. Posredovanje u vršenju prostitucije, trgovina ljudima, kao i zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu su krivična djela, dok je odavanje prostituciji prekršaj. O pojmu “dobrovoljni” seksualni rad raspravlja se i na polju ljudskih prava. Za neke, seksualni rad je izjednačen s eksploatacijom i trgovinom ljudima. Drugi priznaju da se mnogi odlučuju na prodaju seksualnih usluga da bi odgovorili pragmatično na ograničene mogućnosti života, ili možda zbog toga što su prisiljeni na taj rad jer su bili žrtve trgovine ljudima. Dio se zalaže da seksualne radnice imaju pravo na rad sa zakonskom zaštitom, koja će ih zaštititi od seksualnog ili fizičkog nasilja, uznemiravanja, ili bilo kojeg drugog vida kršenja ljudskih prava. Vlada Crne Gore se nedovoljno institucionalno bavi ovom problematikom.

Nadalje, u Crnoj Gori ne postoji mjesto u kome se žene zavisnice od droga mogu liječiti. Na taj način se direktno krši Ustav Crne Gore, kojim je svim građanima zagarantovao pravo na zdravstvenu i socijalnu zaštitu. Podaci NVO “4 Life” ukazuju da postoji veliki broj žena korisnica droga, a slični su podaci i Centra za mentalno zdravlje iz Podgorice. Usljed nemogućnosti ostvarivanja prava na liječenje u Crnoj Gori, mali procenat žena odlazi u neki od centara za liječenje u okruženju. Međutim, zbog teške materijalne situacije, djece i drugih razloga, mnogo veći procenat žena korisnica droga ostaje i nastavlja da koristiti droge, uništavajući, pri tome, sebe i svoje porodice. Neke od zavisnica imaju djecu ili su trudnice. Omogućavanje ostvarivanja prava na liječenje žena zavisnica od droga predviđeno je dokumentom „Nacionalni strateški odgovor na droge 2008. – 2012.“ i Akcionim planom za ovaj period, ali, ni do danas, u praksi ovo pravo nije realizovano. S tim u vezi, neophodno je osnovati Centar za liječenje žena korisnica droga.

Prava djeteta

Djecu treba prepoznati kao aktivne i punopravne članove društva i otvoriti im šire vidike za učestvovanje u svim oblastima života. Siromaštvo uzrokovano opstim stanjem u društvu ne samo kao lokalni, već i kao globalni, problem u mnogome utiče na ostavriavanje prava djeteta. Ova pojava se negativno odražava, ne samo na kvalitet života djece, već ugrožava i brojna njihova prava. Siromaštvo povećava rizike za djecu, ponajprije od zanemarivanja i zlostavljanja te otežava pristup zdravstvenim, socijalnim, obrazovnim i kulturnim uslugama važnim za razvoj djece. Djeca ne mogu čekati bolja vremena da bi ostvarila svoja prava na zdrav razvoj. Posebno to ne mogu čekati ranjive grupe, kao što su djeca bez odgovarajućeg roditeljskog staranja, djeca s poremećajima u ponašanju, žrtve nasilja, pripadnici nacionalnih manjina, djeca s teškoćama u razvoju, bolesna djeca i djeca čiji su roditelji na izdržavanju kazni zatvora. Zbog toga je nužno prepoznati njihove potrebe, uočiti teškoće i prepreke u ostvarivanju njihovih prava, povećati socijalnu osjetljivost lokalne zajednice i države, te iznaći rješenja i resurse koji su potrebni da bi im se pružili bolji uslovi i mogućnosti odrastanja.

S tim u vezi, potrebno je sprovesti kontinuirane edukacije svih osoba koje direktno rade sa djecom o zabrani, uznemiravanja, nasilja i zlostavljanja djece, kako bi im se obezbijedila adekvatna zaštita njihovih prava. Još uvijek nisu postignuti željeni rezultati i pored određenih radnji i mjera, koje je Vlada Crne Gore preduzimala po pitanju obezbjeđivanja adekvatnog učeničkog standarda. Naime, evidentan je nedostatak podsticajnih mjera koje bi omogućile svoj djeci, koja za to imaju kapaciteta, nastavak školovanja u skladu sa svojim mogućnostima i interesovanjima, a posebno djeci koja potiču iz materijalno i ekonomski neobezbijeđenih porodica. Vidljiv je i problem prosjačenja među romskom i egipćanskom djecom, ali i nedostatak institucionalne reakcije ovim povodom.

Januara 2014.godine, uspostavljen je Savjet za prava djeteta kojim predsjedava ministar rada i socijalnog staranja,

a čini ga još 12 članova. Jedan od ključnih zadataka Savjeta je da prati sprovođenje nacionalnog akcionog plana za djecu 2013-2017. Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti¹⁶⁶ još uvijek nije doživio adekvatnu primjenu, jer dugo vremena nakon donošenja Zakona nisu donijeti podzakonski akti kojima treba bliže urediti pristup uslugama iz domena socijalne i dječje zaštite.

Zamjenica zaštitnika za prava djeteta je sprovela analizu u cilju i preispitivanja kapaciteta i načina postupanja Centra za socijalni rad, a dio te analize je predstavljen u Godišnjem izvještaju Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore za 2013. godinu. U Izvještaju se, između ostalog navodi: *“Sprovodeći analizu Zaštitnik je konstatovao da ni jedan centar nema odgovarajuće prostorne kapacitete za rad, imajući u vidu broj zaposlenih, broj korisnika i dijapazon različitih usluga koje su u nadležnosti centara. Posebno je izražen problem nedostatka i neadekvatne opremljenosti prostorija za rad sa korisnicima, naročito djecom i porodicama. Takođe je konstatovano da ni jedan centar nema posebno i adekvatno opremljenu prostoriju za rad sa djetetom niti prostoriju prilagođenu djetetu, kako bi se osigurao djetetov prijatan boravak u centru. Ova činjenica dovodi u pitanje kvalitet rada i pružanja usluga različitih timova za rad sa djecom kao i mogućnost kvalitetnog rada sa djetetom ili porodicom koja ima problem... Kada je u pitanju održavanje kontrolisanih kontakata djece i roditelja u prostorijama centara, uz nadzor i pomoć službenika, prostorna ograničenost i neadekvatnost prostorija samo usložnjava problem. Porodice koje uz pomoć centra treba da normalizuju svoje odnose često nisu u mogućnosti da ispune svrhu svojih dolazaka u centar. Kontakti u prostorijama centra ne predstavljaju zadovoljstvo ni djetetu, ni roditelju niti stručnom licu, jer neadekvatni uslovi nerijetko obesmišljavaju razlog njihovog dolaska. Osim prostornih nedostataka, po izjavama zaposlenih, u svakom centru postoji izražen nedostatak materijalnih i tehničkih resursa... Upravo ovakvo stanje ograničava mnoga postupanja službenika centara i fizički ih sprečava da vrše obavezne kontrole korisnika, prate i kontrolišu porodice. Osim prostornih i materijalnih nedostataka, uočen je problem nedostatka kadrovskih kapaciteta... To nerijetko dovodi u pitanje kvalitet postupanja i pružanja adekvatne zaštite svakom korisniku...”*

Nevladine organizacije kontinuirano doprinose unaprijeđenju i ove oblasti. Tako je, između ostalog, u crnogorski obrazovni sistem uveden strip „Nevolje sa Rokijem i druge priče o dječjim pravima”, kao pomoćno nastavno sredstvo za predmet Građansko obrazovanje. Strip je izradila Akcija za ljudska prava u saradnji sa institucijom Zaštitnika ljudskih prava i sloboda¹⁶⁷, a odobren je za upotrebu od strane Nacionalnog savjeta za obrazovanje decembra 2013. godine, sa ciljem da pomogne obrazovanje djece o ljudskim pravima i motiviše djecu da se zalažu za zaštitu dječjih prava.

Položaj osoba sa invaliditetom

Ustav Crne Gore, između ostalog jemči posebnu zaštitu prava osobama sa invaliditetom. Pored Zakona o zabrani diskriminacije, ustavne odredbe su razrađene nizom posebnih zakona koji zabranjuju diskriminaciju ove kategorije osoba i to: Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom¹⁶⁸; Zakon o kretanju lica sa invaliditetom uz pomoć psa pomagača¹⁶⁹; Zakon o povlastici lica sa invaliditetom u unutrašnjem saobraćaju¹⁷⁰; Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama¹⁷¹; Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom¹⁷².

Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom ne pruža dovoljne garancije za zaštitu prava ovih osoba. Naime, taj Zakon ne sadrži kaznene odredbe, već upućuje na Zakon o zabrani diskriminacije. Stoga, odredbe ovih zakona, u ovom dijelu, treba unaprijediti i uzajamno ih usaglasiti. Vlada Crne Gore, svojim Planom aktivnosti za 2013. godinu, predvidjela je usvajanje Prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom i ovaj zakon je u toku izrade ove publikacije u fazi prijedloga.

166 Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, "Službeni list Crne Gore", br. 27/13, 01/15

167 Strip je izrađen u okviru projekta "Djeco pišite Ombudsmanu", uz podršku UNICEF-a Crna Gora, Ambasade Švajcarske u Beogradu i Britanske ambasade u Podgorici

168 Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom, "Službeni list Crne Gore", br. 49/08, 73/10, 39/11

169 Zakon o kretanju lica sa invaliditetom uz pomoć psa pomagača, "Službeni list Crne Gore", br. 76/09, 40/11

170 Zakon o povlastici lica sa invaliditetom u unutrašnjem saobraćaju, "Službeni list Crne Gore", br. 80/08, 40/11, 10/15

171 Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama, "Službeni list RCG", br. 80/04, 45/10

172 Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditeta, "Službeni list Crne Gore", br. 39/11

Osobe sa invaliditetom u Crnoj Gori se nalaze u veoma teškom položaju i pored toga što su državni organi, organi lokalnih samouprava, javne službe, civilni sektor i drugi subjekti na svim nivoima, preduzimali brojne aktivnosti. Osobe sa invaliditetom svakodnevno se suočavaju sa diskriminacijom. Tako na primjer, uprkos solidnom zakonodavnom okviru, u praksi još uvijek nije obezbijeđen pristup svim javnim objektima i ustanovama na koje su upućene u svakodnevnom životu. Kada se govori o pristupačnosti, ne misli se samo na arhitektonsku pristupačnost već i na pristupačnost: informacijama, komunikacijama i tehnologijama kao veoma važnim segmentima za ostvarivanje prava i ravnopravan tretman osoba sa invaliditetom u društvu. Određeni, ali još uvijek nedovoljni, pomaci se registruju u arhitektonskoj oblasti posljednjih godina, ali zabrinjava da suprotno zakonu ni u nekim novoizgrađenim objektima standardi nijesu ispoštovani, kako u pogledu pristupne rampe, tako i u pogledu pristupačnosti unutrašnjim dijelovima objekata. Osnovni razlog ovakvog stanja nalazi se u nedovoljno razvijenoj svijesti kod većeg dijela javnosti, kao i u nedovoljnoj koordinaciji institucija, organizacija i stručnjaka u prevazilaženju problema u ovoj oblasti, kao i sankcionisanje nepoštovanja zakona.

Takođe, osobe sa oštećenjem sluha ne mogu da ostvare svoja prava zato što u institucijama nema zaposlenih gestovnih tumača.

Kada je riječ o pristupačnosti tehnologijama, Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije u saradnji sa Udruženjem mladih sa hendikepom Crne Gore i Savezom slijepih Crne Gore, organizovalo je u oktobra 2014. godine konferenciju „E – pristupačnost za sve“, na temu web pristupačnosti sa posebnim osvrtom na crnogorske prilike. Na konferenciji su osobe s invaliditetom govorile o konkretnim primjerima koji njima ograničavaju ili onemogućavaju pristupačnost i pristup informacijama i komunikacijama. Takođe, s obzirom da osobe s invaliditetom pripadaju grupaciji siromašnog stanovništva, često im ni savremeni tehnološki uređaji nijesu dostupni. Iz Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije su najavili izradu smjernica za prilagođavanje sajtova.

Vlada Crne Gore je 2007. godine, u cilju unaprijeđenja položaja osoba sa invaliditetom, usvojila Strategiju za integraciju lica sa invaliditetom, za period od 2008. do 2016. godine. Ova Strategija obuhvata oblasti: zdravstvene zaštite; socijalne zaštite; penzijsko-invalidskog osiguranja; obrazovanja; profesionalnog osposobljavanja i zapošljavanja; kulture; sporta i rekreacije, itd.

Predviđeno je da se akcioni planovi donose svake dvije godine, pa je, u skladu sa tim, Vlada Crne Gore donijela i akcione planove kojima se određuju prioritetne aktivnosti za naredne dvije godine. Savjet za brigu o osobama sa invaliditetom više nije tijelo Vlade Crne Gore, već je formirano kao tijelo Ministarstva rada i socijalnog staranja, što je izazvalo burne reakcije od strane nevladinih organizacija koje se bave unaprijeđenjem prava osoba sa invaliditetom, ali nije spriječilo Vladu da spusti nivo sa kojeg se bavi ovim pitanjem.

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom uređuje način i postupak ostvarivanja prava na profesionalnu rehabilitaciju lica sa invaliditetom, mjere i podsticaje za njihovo zapošljavanje, način finansiranja i druga pitanja od značaja za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje ovih lica. Početkom 2013. godine, na evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore nalazilo se 1967 lica sa invaliditetom (invalidi rada 1380 i kategorisana lica 587). Sredstva Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom obezbjeđuju se iz posebnog doprinosa koji uplaćuju poslodavci na poseban račun Budžeta Crne Gore. Fond nije izdvojen kao posebna budžetska pozicija u prihodnoj i rashodnoj strani Budžeta Crne Gore, odnosno nema status posebnog pravnog lica, već je ustanovljen kao organizaciona jedinica u okviru Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, po prvi put tek 2014. godine i za te namjene, u 2014-oj godini je utrošeno 465.791,91 € od predviđenih 2.000.000,00 € koliko je Zakonom o budžetu za 2014. godinu bilo opredijeljeno. Po osnovu posebnih doprinosa u periodu od 23. maja 2009. godine, kada je ustanovljen Fond, do 31. decembra 2014. godine, uplaćeno je 33.160.05,59€, od čega je utrošeno manje od dva miliona za realizaciju programa profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja lica s invaliditetom (svoga oko 6.00%). Tokom ili na kraju svake kalendarske godine zbog neophodnosti svođenja salda na nulu, između 6 i 8.5 miliona se preusmjeri za druge namjene koje nisu u skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom.

Prema informacijama kojima raspolaže Udruženje mladih sa hendikepom, osim toga što ne funkcionišu, Komisije za utvrđivanje invaliditeta i procjenu preostale radne sposobnosti i mogućnosti zapošljavanja se i ne sastaju redovno i još uvijek nijesu formirane u svim gradovima. No, i tamo gdje postoje ove Komisije, prema njihovim informacijama, mnoge osobe sa invaliditetom još uvijek nemaju utvrđen procenat invaliditeta. Ovo je nerijetko jedan od razloga što licima sa invaliditetom nijesu dodijeljeni asistenti u radu jer opravdanost dodijeljivanja asistenta u radu procjenjuje, na osnovu zahtjeva lica sa invaliditetom, izvođač profesionalne rehabilitacije.

Važno je da su osobe sa invaliditetom upoznate sa svojim pravima, kao i sa institucijama kojima se mogu obratiti u ostvarivanju i zaštiti svojih prava. U ovom smislu, Centar za antidiskriminaciju - Ekvista izdala je dva praktikuma i to za potrebe građana za pristup institucijama sa osvrtom na inspeksijske službe i inspeksijskih službi u okviru proširivanja znanja iz oblasti antidiskriminacije. Takođe, značajne su i dodatne obuke za inspeksijske službe, kao i tribine organizovane u tri grada, putem kojih su građanima date informacije o prisutnosti ove pojave, kao i informacije o obraćanju institucijama. Dodatno, Savez udruženja roditelja djece i omladine sa teškoćama u razvoju "Naša inicijativa" Podgorica je tokom 2014. održao 15 radionica u 10 crnogorskih gradova putem kojih su roditelji djeca sa smetnjama u razvoju, ali i predstavnici lokalnih samouprava, informisani o načinima ostvarivanja prava koje ovi roditelji i djeca imaju. Brojne druge organizacije koje zastupaju prava lica sa invaliditetom u kontinuitetu rade na edukaciji građana o ljudskim pravima osoba s invaliditetom, kao i edukaciji samih osoba sa invaliditetom kako bi se mogli izboriti za prava koja im pripadaju.

Položaj osoba različite seksualne orijentacije i rodnog identiteta

Crna Gora je još uvijek pogodno tlo za stereotipe i predrasude, a posebno kada se radi o LGBT osobama. Još uvijek je veoma mali broj javno deklariranih pripadnika LGBT populacije, što govori u prilog negativne klime koja postoji prema ovoj marginalizovanoj grupi.

Centar za građansko obrazovanje (CGO) je, u saradnji sa LGBT Forumom Progres,¹⁷³ sproveo istraživanje javnog mnjenja o sklonosti građana Crne Gore diskriminativnom ponašanju, prije svega homofobiji. Istraživanje je trajalo tri dana, od 31. januara do 2. februara 2012. godine, a slučajnim uzorkom, telefonskim putem, obuhvaćena su 803 punoljetna ispitanika. Rezultati istraživanja pokazali su da najveću distancu i neprihvatljivost građani pokazuju prema HIV pozitivnim osobama i seksualnim manjinama. Više od četvrtine građana takve osobe ne želi u komšiliku, polovina ih ne bi za drugove i drugarice svoje djece, a gotovo devet od deset ispitanika bi se protivilo da takve osobe stupe u brak sa nekim iz njihove porodice. Prva asocijacija na homoseksualce bila je negativna kod 47,8% građana, neutralan stav ima 29,7%, a pozitivan 22,4% ispitanika. Nažalost, većina stanovništva ima negativan stav prema LGBT populaciji, pa tako 59,9% ispitanika vjeruje da je homoseksualnost bolest, a 31,9% ispitanika misli suprotno. Međutim, na pitanje da li bi im smetalo da njihovo dijete prisustvuje predavanjima na kojima se govori o homoseksualcima sa naučnog aspekta, 74% kazalo je da nema ništa protiv, a 23% bi imalo problem sa tim. Istraživanje je, dalje, pokazalo da građani smatraju da osobe sa drugačijom seksualnom orijentacijom imaju pravo da javno izražavaju svoju seksualnu orijentaciju i to 52%, dok se 40% protivi. Samo 17% stanovništva se uglavnom ili u potpunosti slaže sa tvrdnjom da homoseksualnost ne postoji u Crnoj Gori, dok 77% ispitanika ne dijeli to mišljenje.

Homoseksualnost i prava LGBT osoba i dalje su za jedan značajan dio populacije tabu tema, a tome svjedoči podatak da bi gotovo trećina populacije prestala da glasa za političku stranku koju trenutno podržava kada bi ona počela da govori o pravima homoseksualaca, iako nešto više od polovine građana, oko 52%, ne smatra da su homoseksualci ugrožena grupa kojoj treba pomoći da ostvari svoja prava, radikalniji metodi ponašanja prema LGBT osobama nemaju široku podršku javnosti. Oko 58 % građana ne opravdava verbalno, a 92% fizičko nasilje prema toj populaciji. LGBT osobe smatraju se drugom najugroženijom kategorijom, poslije osoba sa invaliditetom. Juventas je, u saradnji sa nevladinom Centrom za monitoring (CEMI), realizovao istraživanje u 18 opština Crne Gore na uzorku od 1.049 ispitanika, koje govori u prilog gore iznijetom stanju. Naime, prema rezultatima ovog istraživanja, u Crnoj Gori 68,5% građana smatra da je homoseksualnost bolest, dok oko 50% ispitanih smatraju da se homoseksualizam ne može izliječiti. Dalje, 75% roditelja bi se osjećali neuspješnim, kad bi saznali da im je dijete homoseksualac/ka, dok bi se oko 45% ispitanih građana/ki osjećali/le ugroženim kad bi vidjeli dva muškarca ili dvije žene da javno izražavaju homoseksualnost. Polovina ispitanika/ca smatraju da bi država trebala da radi na suzbijanju homoseksualnosti.

Istraživanje LGBT Forum Progres "Diskriminacija LGBT osoba na tržištu rada"¹⁷⁴ sprovedeno tokom 2014.godine ukazuje na učestalost diskriminacije LGBT osoba na radnom mjestu, kao i prilikom traženja zaposlenja.

Jedna od predrasuda, koja doprinosi izraženoj pojavi diskriminacije LGBT osoba, jeste da su sve osobe, koje

173 Istraživanje je sprovedeno u okviru projekta «U redu je biti drugačiji», koji je podržala Kanadska ambasada, a stručni dio je uradila agencija Ipsos Strategic Marketing

174 <http://lgbtprogres.me/2014/10/lgbt-zajednica-i-trziste-rada-istrzivanje/>

nijesu heteroseksualne, bolesne osobe. Ova predrasuda imala je uporište i u činjenici da su na listi mentalnih oboljenja, koju sačinjava Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) na osnovu međunarodne klasifikacije bolesti (MKB), bili zastupljeni homoseksualci, kao i transrodne osobe. Sa ove liste skinuti su 1990. godine homoseksualci. U vezi transrodnih osoba, od strane institucija Evropske unije, pokrenuta je inicijativa skidanja sa liste, i rješenje tog problema očekuje tokom 2015. godine. Prema stavovima Svjetske zdravstvene organizacije, ljudi se rađaju kao osobe određene seksualne orijentacije, te se kod osoba iz LGBT populacije, ne radi o bolesti, već o varijetetu pripadanja populaciji u odnosu na seksualnu orijentaciju. Isto tako, seksualna orijentacija nije svojstvo koje se stiče (izuzev rođenjem), ili prenosi. Ove osobe i same postaju svjesne svoje seksualne orijentacije u različitoj životnoj dobi i različitim prilikama. A kako homoseksualnost nije bolest, niti poremećaj, niti nešto što je samo po sebi loše, samim tim ona se ne može ni izliječiti niti popraviti, već treba da bude prihvaćena u svojoj datosti.

Zakon o zabrani diskriminacije eksplicitno zabranjuje diskriminaciju osoba po osnovu njihovog rodnoeg identiteta i seksualne orijentacije¹⁷⁵. Takođe, izmjenama i dopunama Zakona, ova dva pojma su definisana, zbog njihovog nerazumijevanja od strane profesionalaca koji primjenjuju Zakon, kao i samih građana.

Zamjenica Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore za oblast manjinskih prava, zaštite od diskriminacije i pitanja rodne ravnopravnosti je, početkom 2012.godine, Skupštini Crne Gore podnijela Inicijativu za donošenje Zakona o istopolnim zajednicama, kojim bi se na jedinstven način uredio položaj ovih osoba. Skupština Crne Gore ovu Inicijativu još uvijek nije razmatrala. Međutim, Strategijom za unaprijeđenje položaja LGBT osoba Vlade Crne Gore (usvojena u maju 2013. godine), predviđeno je usvajanje prijedloga ovog zakona. Donošenjem navedenog Zakona, prava vanbračne istopolne zajednice izjednačila bi se sa vanbračnom heteroseksualnom i na taj način se omogućio, u ovom smislu, nesmetan zajednički život svih građana i građanki koji žive u Crnoj Gori. Takvo zakonsko rješenje reflektovalo bi se dalje na čitav niz posebnih pravnih režima uživanja prava i sloboda, koji su trenutno rezervisani samo za članove heteroseksualnih zajednica. Među njima bi trebalo izdvojiti pravni režim imovinskih odnosa članova zajednice, a posebno prava u vezi sa sticanjem i raspolaganjem zajedničkom imovinom i uzajamnim izdržavanjem, zakonska nasljedna prava, uključujući i ona koja se odnose na prava iz socijalnog i penzionog osiguranja, zatim grupu prava iz radnog odnosa, pravo na zaštitu od porodičnog nasilja, prava koja se uživaju u posebnim slučajevima, kao što su prava člana zajednice u odnosu na drugog člana zajednice koji se nalazi na bolničkom liječenju, ili odsluženju kazne zatvora, i dr.

U poslednjih par godina, u odnosu na prethodni period, nije registrovan nijedan slučaj neprimjerenog kvalifikovanja LGBT osoba od strane visokih vladinih zvaničnika, što se može smatrati napretkom. Vrhovni sud Crne Gore, Vlada Crne Gore, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Savjet za zaštitu od diskriminacije, Savjet za građansku kontrolu rada policije, NVO i međunarodne agencije i organizacije koje djeluju u Crnoj Gori uložili su značajne i vidljive napore za uspostavljanje i razvijanje međusobne komunikacije i saradnje. Tako su identifikovane potrebe, izazovi, nedostaci, ali i slabe tačke u institucionalnoj zaštiti od diskriminacije svih osjetljivih grupa. To je dovelo do realizacije brojnih stručnih obuka i usavršavanja, kreiranja odgovarajuće naučne i praktične literature za predmetnu oblast, do izgradnje kapaciteta i kompetentnosti, institucionalizovanja međusobne saradnje i, konačno, do bolje interpretacije i primjene antidiskriminacionog zakonodavstva.

Kada je riječ o transrodnim osobama, vodi se dijalog organizacija civilnog društva sa zdravstvenim vlastima u Crnoj Gori u cilju prevencije diskriminacije i poboljšanja pristupa, liječenja i tretmana građana bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Posebno je značajan napredak postignut u vezi tretmana transrodnih osoba u zdravstvenom sistemu. U martu 2012. godine stupile su na snagu izmjene Zakona o zdravstvenom osiguranju, kojima se, između ostalog, omogućava trijadni proces rodne konfirmacije transrodnih osoba. Na taj način je obezbijedeno da osiguranim osobama, iz sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja, bude plaćeno 80% troškova trostepenog (trijadnog) procesa rodne konfirmacije, koji se sastoji iz psihoterapije, hormonskih tretmana estrogenom ili testosteronom, te operacije promjene pola, koja uključuje izmjenu genitalija. Ostvaren je i neposredan kontakt zdravstvenih vlasti sa transrodnim osobama koje su zainteresovane za prilagođavanje pola svom rodu.

Pravo na slobodu okupljanja LGBT osoba je još ograničeno ali se polako osvaja. Do sada su održana tri povorke ponosa (dvije u 2013.godini u organizaciji LGBT Forum progresa u Budvi i Queer Montenegro

¹⁷⁵ Član 19, Zakon o zabrani diskriminacije, "Službeni list Crne Gore", br. 46/10, 40/11, 18/

u Podgorici, i jedna u 2014.godini u organizaciji Queer Montenegro u Podgorici). Ova okupljanja su obezbijevala jake policijske snage, i bilo je vidljivo da postoji politička volja da se održe u najboljem mogućem redu. Ipak, to su bile prilike i da se izmjeri puls homofobije koji je još uvijek prilično jak, što podsjeća na potrebu da se još puno radi na podizanju svijesti i razvijanju tolerancije u crnogorskom društvu. Pri tome, treba naglasiti da je daleko veći stepen netrpeljivosti izražen tokom 2013.godine, nego 2014. godine. Ipak, broj prijavljenih slučajeva nasilja nad LGBT osobama zabrinjava, kao i veliki broj napada na LFBTIQ Socijalni centar, a još više sporo ili neadekvatno procesuiranje ovih slučajeva. Mržnju i nasilje prema LGBT osobama nije moguće spriječiti ignorisanjem problema, bez pokretanja krivičnih postupaka i bez adekvatnog sankcionisanja izvršilaca djela.

Dodatno, Strategija unaprijeđenja kvaliteta života LGBT osoba za period 2013 – 2018 se nedosljedno primjenjuje, a posebno su odsutne aktivnosti na polju obrazovanja, koje je ključno kako bi se preventivno i sistemski djelovalo na smanjenje homofobije i opšte neprihvaćenosti LGBT osoba u crnogorskom društvu. Tim povodom je više puta reagovao LGBT Forum progres. Takođe, potrebno je uložiti više napora za unaprijeđenje zakonodavnog okvira, a posebno donošenje Zakona o istopolnim zajednicama, na što je ukazivao i Queer Montenegro. Državni organi su ostvarili saradnju sa civilnim sektorom, posebno na planu unapređenja pozitivnog okruženja za LGBT zajednicu. Međutim, potrebno je da svi nadležni organi intenziviraju promovisanje tolerantnih stavova u društvu po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije. Dakle, diskriminacija osoba različite seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Crnoj Gori je evidentna i zabrinjavajuća. Bez promjene svijesti i kulturnog konteksta, ne može doći do kvalitativnih promjena i napretka u poštovanju ljudskih prava i posebno ljudskih prava i sloboda osoba različite seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Prava lica lišenih slobode, zabrana mučenja i drugih nečovječnih i ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja

Uprkos lišavanju slobode od strane državnog organa, građani koji su lišeni slobode raspolažu nizom prava i sloboda koja im nisu oduzeta i država je dužna da ta prava i slobode poštuje i štiti. Položaj lica lišenih slobode određen je Ustavom, potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, kao i zakonima i drugim propisima i opštim aktima. Tako se članom 28 Ustava Crne Gore jemči dostojanstvo i sigurnost čovjeka, nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta čovjeka, njegove privatnosti i ličnih prava. Niko ne smije biti podvrgnut mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju i ne smije se držati u ropstvu ili ropskom položaju. Članom 27 jemči se pravo čovjeka i dostojanstvo ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine, a članom 28 jemči se poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva u krivičnom ili drugom postupku, u slučaju lišenja ili ograničenja slobode i za vrijeme izvršavanja kazne. Zabranjeno je i postupanje nad licem koje je lišeno slobode ili mu je sloboda ograničena, kao i iznuđivanje priznanja i izjava. U Crnoj Gori je zabranjena smrtna kazna.

Crnu Gora je ratifikovala i brojne međunarodne ugovore kojima je propisana zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja i određeni mehanizmi zaštite i prevencije zlostavljanja, kako one usvojene pod okriljem Ujedinjenih nacija, kao što su Pakt o građanskim i političkim pravima i Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nečovječnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka sa Opcionim protokolom uz Konvenciju, tako i one usvojene pod okriljem Savjeta Evrope, kao što su Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Evropska konvencija o sprječavanju mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka. Kao članica Savjeta Evrope i potpisnica Evropske konvencije o ljudskim pravima, Crna Gora ima obavezu da uskladi svoje zakonodavstvo i pravnu praksu sa praksom Evropskog suda za ljudska prava, koji je dao ogroman doprinos definisanju i unapređivanju pravnih standarda vezanih za sprječavanje i kažnjavanje mučenja i drugih oblika zlostavljanja.

Krivični zakonik Crne Gore zabranjuje zlostavljanje i mučenje. Ukoliko krivično djelo mučenje izvrši službeno lice u vršenju službe ili je djelo izvršeno uz njegov izričiti ili prećutni pristanak ili ako je službeno lice podstrekavalo drugo lice na izvršenje djela mučenja kazniće se od jedne do osam godina. Iznuđivanje iskaza zabranjeno je, takođe, a ako djelo izvrši službeno lice na dužnosti, prijeti mu kazna od tri mjeseca do pet godina zatvora. Međutim, ako je iznuđivanje iskaza ili izjave praćeno teškim nasiljem ili ako su usljed njega nastupile naročito teške posljedice za okrivljenog u krivičnom postupku, kazna će biti od dvije do 10 godina zatvora.

U okviru reforme kaznenog sistema u Crnoj Gori, usvojen je Zakon o izvršenju uslovne osude i kazne rada u javnom interesu. Kako bi se omogućilo osuđenima da odsluže alternativne kazne kroz rad u javnom interesu, potpisan je i Sporazum o kazni rada u javnom interesu između Ministarstva pravde i pet opština. Do sada su donijete dvije presude u kojima je dosuđena kazna rada u javnom interesu.

U oblasti prevencije mučenja, kao što je ranije pomenuto, Crna Gora je ratifikovala Opcioni protokol uz Konvenciju UN o zabrani mučenja i drugih nečovječnih postupanja ili kažnjavanja, Zaštitnik za ljudska prava i slobode je određen kao nacionalni preventivni mehanizam za suzbijanje mučenja i drugih nečovječnih postupanja ili kažnjavanja, što podrazumijeva uspostavljanje redovnih i ad hoc posjeta prostorija u kojima se nalaze ili mogu naći lica lišena slobode ili lica kojima je odlukom nadležnog organa ograničena sloboda kretanja. Ipak, ovaj sistem nije još uvijek adekvatno profunkcionisao, što je detaljnije objašnjeno u dijelu publikacije o instituciji Zaštitnika, uz napomenu da Zaštitnik do sada po podnijetim pritužbama ni u jednom slučaju nije utvrdio da je došlo do mučenja. Dodatno, Zaštitnik u izvještajima za o radu za 2013. i 2014. godinu, nadalje, konstatuje da se slučajevi torture pojavljuju kao pojedinačni i izolovani i da uprava ZIKS-a u takvim slučajevima preduzima zakonske mjere, pokretanjem disciplinskih postupaka i dostavljanjem obavještenja i dokumantacije nadležnom tužilaštvu.

Nakon posjete Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT), sprovedene su hitne preporuke Komiteta i sačinjen je plan kako bi se propratile preostale preporuke. CPT je u svom Izvještaju¹⁷⁶ koji je objavio maja 2014 godine, između ostalog, istakao zabrinutost što pojedine njihove preporuke koje su dali nakon posjete 2008. godine još uvijek nijesu ispoštovane i što suzbijanje pojave torture ostaje veliki problem u Crnoj Gori. CPT je, našao ozbiljne navode o zlostavljanju. Ukazano je i na problem nasilja među zatvorenima kao i značaju prepoznavanja tog nasilja od strane službenika ZIKS-a i njegovog sprječavanja, kao i na lošu higijenu u paviljonu A. Nadalje navode problem prenatrpanosti ZIKS a, kao i neadekvatnih uslova za izdržavanje zatvorske kazne osoba sa invaliditetom. Takođe, konstatovano je da treba više raditi na infrastrukturi i programima rehabilitacije i resocijalizacije. Ni policijske prostorije za zadržavanje još uvijek ne zadovoljavaju standarde koje je CPT propisao, uključujući ni obezbjeđenje minimalne dnevne svjetlosti, ili uslove u pogledu kvadrature po pritvoreniku.

Saradnja Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija (ZIKS) sa civilnim sektorom je dobra, a zatvorska uprava je potpisala nekoliko memoranduma o saradnji sa nevladinim organizacijama u cilju njihovog olakšanog pristupa prostorijama za zadržavanje.

Restitucija

Zakon o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju¹⁷⁷ donešen je 2004. godine, a njegove izmjene i dopune 2007. Postupak po zahtjevima bivših vlasnika bio je u nadležnosti opštinskih komisija do dana stupanja na snagu Zakona iz 2007. godine, kada su formirane regionalne komisije za povraćaj i obeštećenje i to u Podgorici, Baru i Bijelom Polju.

Od ukupno primljenih 10.847 zahtjeva bivših vlasnika, riješeno je 5.780 predmeta ili 53%, od čega su do 01.01.2013. godine regionalne komisije riješile ukupno 3.360 zahtjeva, a u periodu od 01.01.2013. godine do 31.12.2013. godine, dodatnih 805 zahtjeva. Broj preostalih predmeta koji su u fazi rješavanja kod Komisije u Podgorici je 1.286, u Baru 905 i u Bijelom Polju 2.876.

Fondu za obeštećenje je do 31.01.2014. godine dostavljeno, od strane komisija za povraćaj i obeštećenje, 1.339 konačnih rješenja, čija ukupna vrijednost iznosi 211,2 miliona eura. Iznos koji je, u novcu i obeznicama, isplaćen od strane Fonda za obeštećenje prema bivšim vlasnicima je 120,9 miliona eura, tako da trenutna obaveza prema bivšim vlasnicima iznosi 90,3 miliona eura. Isplata godišnje rate bivšim vlasnicima vrši se preko Fonda za obeštećenje u skladu sa zakonom, a prema dinamici koju za svaku godinu utvrđuje Vlada Crne Gore.

Imajući u vidu statističke pokazatelje o broju neriješenih premeta, kao i neisplaćenim obavezama prema

¹⁷⁶ <http://www.cpt.coe.int/documents/mne/2014-16-inf-eng.htm>

¹⁷⁷ Zakon o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju, "Službeni list RCG", br. 21/04, 49/07, 60/07 i "Sl. list Crne Gore", br. 12/07, 73/10

bivšim vlasnicima, ali i činjenicu da je od početka primjene ovog Zakona prošlo više od 10 godina, neophodno je da komisije za povraćaj i obeštećenje ubrzaju svoj rad po preostalim predmetima, vodeći računa o kvalitetu odluka. U tom pravcu, potrebno je da Ministarstvo finansija obezbijedi odgovarajući stručni kadar za potrebe komisija, kao i da preduzme radnje i mjere kako bi komisije kontinuirano funkcionisale.

Naime, odugovlačenjem postupka za povraćaj imovinskih prava i obeštećenja građanima koji imaju pravo na povraćaj onemogućava sticanje prava svojine na nepokretnoj imovini koja je predmet povraćaja, korišćenje, ubiranje plodova i raspolaganje svojom imovinom. Takođe, građanima koji imaju pravo na obeštećenje onemogućava se ostvarivanje prava na obeštećenje u razumnom roku. Konačno, podnosioci zahtjeva za povraćaj i obeštećenje čiji zahtjevi će biti odbijeni ili odbačeni drže se u pravnoj neizvjesnosti, odnosno u nemogućnosti da koriste odgovarajuća pravna sredstva za zaštitu svojih prava.

I Evropska komisija u svom izvještaju o napretku Crne Gore za 2014. godinu primijećuje nedostatak administrativnih kapaciteta komisija, kao i veliki broj neriješenih predmeta, posebno u slučajevima raseljenih lica u Crnoj Gori.

Ostala pitanja

Korupcija

Borba protiv korupcije još uvijek nije dala rezultate izražene u vidu pravosnažnih sudskih presuda i pored brojnih aktivnosti u oblasti unaprijeđenja zakonodavnog i institucionalnog okvira. Nedovoljno jak impuls koji je dat sa političkog nivoa očito nije otvorio vrata za nadležne državne organe koji bi borbi protiv korupcije dala karakter institucionalnosti, sveobuhvatnosti i dugoročnosti.

Veliki broj institucija, njihova loša komunikacija u pogledu razmjene informacija, neusaglašenost zakonodavstva sa međunarodnim standardima, nedovoljan stepen međunarodne saradnje tužilstva u krivičnim stvarima i nedovoljna obučenosť kadra, ali i neprimjereni politički uticaji, ključne su prepreke za postizanje rezultata u ovoj oblasti.

U ovoj oblasti, kasni se sa ispunjavanjem mjera predviđenih Akcionim planom za poglavlje 23, kako u pogledu rada na zakonodavstvu, tako i u produkciji traženih konkretnih rezultata.

Značajan doprinos otvaranju brojnih pitanja u ovoj oblasti daje nevladin sektor.

Zaštita “zviždača”

Zaštita “zviždača” mora biti djelotvornija kako bi građani/ke nesmetano prijavljivali djela korupcije. “Zviždači” predstavljaju veoma značajan mehanizam borbe protiv korupcije, prevencije i suzbijanja prevarnih radnji, zaštite vladavine prava. U osnovi ove činjenice je poštovanje ljudskih prava, naročito prava na informaciju, privatnost i slobodu izražavanja. Ova lica su često izložena brojnim rizicima, viktimizaciji, otkazu, mobingu, a u ekstremnim slučajevima čak i fizičkoj opasnosti, zbog čega je neophodno obezbijediti adekvatan sistem njihove pravne zaštite. Skupština Savjeta Evrope Rezolucijom 1729 (2010.) u svojim preporukama pozvala je sve članice na preispitivanje svojih propisa o zaštiti “zviždača” pridržavajući se prije svega načela da odgovarajuće zakonodavstvo treba da bude sveobuhvatno.

Zakonska rješenja, koja u Crnoj Gori regulišu prijavljivanje ugrožavanja javnog interesa od strane zviždača, su: Zakon o sprečavanju korupcije, Zakon o radu, Zakon o državnim službenicima i namještenicima, Krivični zakon, ali i veliki broj drugih zakona, koji, na indirektnan način, sadrže mjere za zaštitu lica koja prijavljuju korupciju, i treba da omoguće njihovu efikasnu zaštitu. Ali, ovi zakoni sprovode zaštitu “zviždača” tek djelimično. Nijedan se navedeni zakon ne bavi problemima vezanim za ovu materiju na sveobuhvatan način, niti uključuje rješenja stvarnih teškoća na koje “zviždači” nailaze. Iako je, kao jedna od mjera definisanih u Akcionom planu za sprovođenje Strategije za borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala za period 2013.-2014. godine, bilo obavezno izvještavanje o polugodišnjoj analizi primjene regulative koja se odnosi na zaštitu lica koja prijavljuju korupciju, a koja je podrazumijevala informacije o broju prijavi koruptivnih

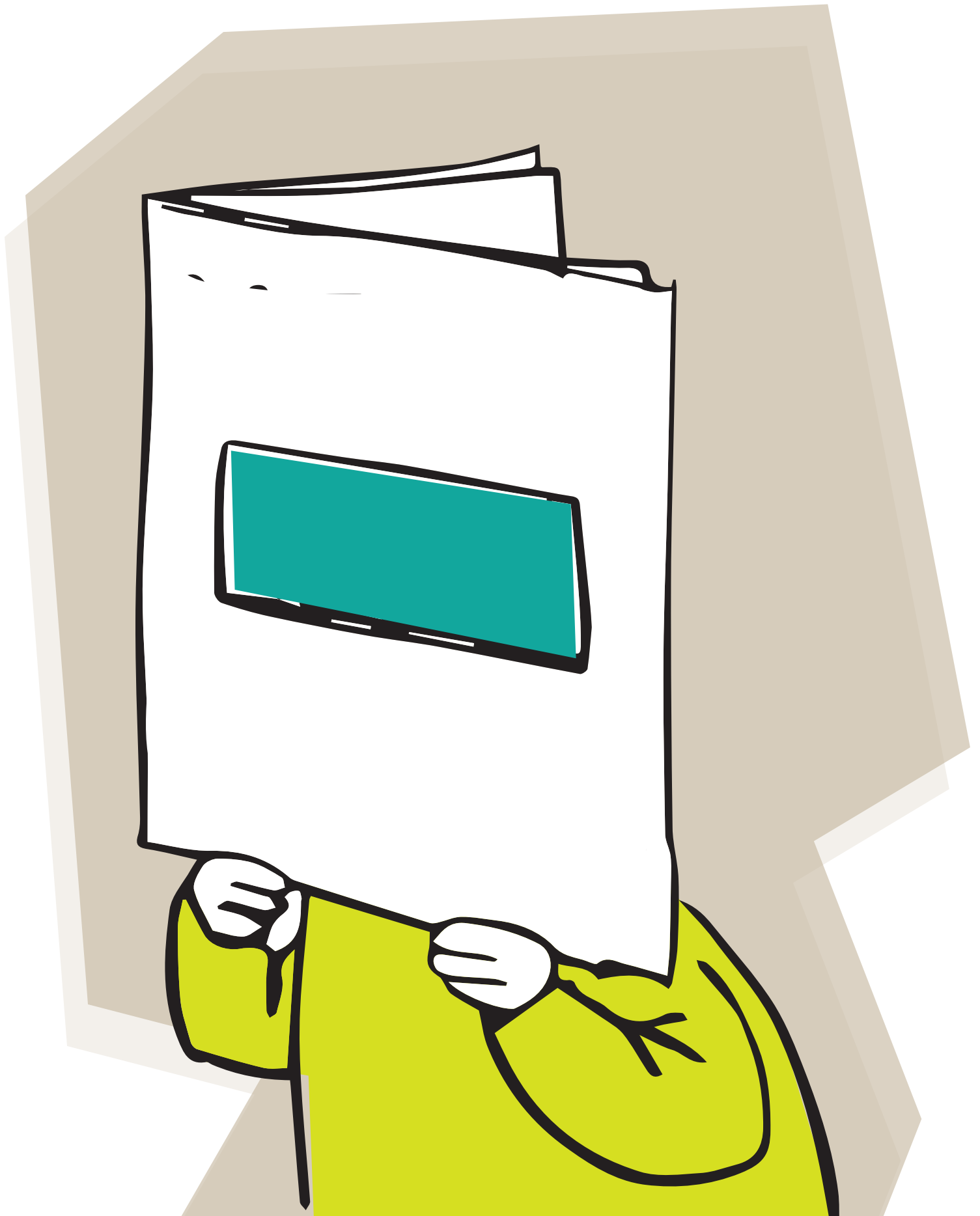
radnji iz privatnog i javnog sektora, broju pokrenutih istraga, broju podignutih optužnica, pravosnažnih sudskih presuda, kao i broju lica koja su zbog prijavljivanja korupcije snosila posljedice, nadležne institucije nijesu vršile ovakve ili slične analize.

Jačanje povjerenja u izborni proces

Skupština Crne Gore je krajem maja 2013. godine formirala Radnu grupu za izgrađivanje povjerenja u izborni proces, koja je radila na pripremi predloga za izmjenu i dopunu Zakona o biračkim spiskovima, Zakona o ličnoj karti, Zakona o registru prebivališta, Zakona o izboru odbornika i poslanika, Zakona o finansiranju političkih partija i Zakona o crnogorskom državljanstvu. Nakon 35 sjednica bez rezultata, krajem 2013.godine, Radna grupa je prekinula rad i rad je povjeren Kolegijumu predsjednika Skupštine Crne Gore. Uz pomoć eksperata iz Brisela, na nivou Kolegijuma su pripremali prijedlog izmjena i dopuna Zakona o finansiranju političkih partija, Zakona o jedinstvenom biračkom spisku, Zakon o ličnoj karti i Zakon o lokalnoj samoupravi koji su donijeti u februaru 2014. godine, a u martu Zakon o izboru odbornika i poslanika.

S obzirom da nije usvojen Zakon o finansiranju političkih subjekata već Zakon o finansiranju političkih partija, još uvijek postoji problem statusa i regulativa koje se tiču koalicija.

Osim neubičajene činjenice da same partije određuju pravila po kojima će se upravljati finansijama u ovoj oblasti, proces donošenja zakona o finansiranju političkih partija bio je značajno ispolitiziran i nije donio očekivane rezultate. Usvojena rješenja su većinom u suprotnosti sa preporukama međunarodne zajednice, GRECO i ODIHR. Značajan dio Zakona o finansiranju političkih partija je poništen od strane Ustavnog suda, a na inicijativu poslanika Demokratske partije socijalista, Bošnjačke stranke i Hrvatske građanske inicijative. Krajem septembra 2014 godine, Vlada Crne Gore je ponudila Radnoj grupi koja je zadužena za kontrolu primjene izbornih zakona Skupštine Crne Gore Nacrt zakona o finansiranju političkih subjekata i kampanja.

LJUDSKA PRAVA U CRNOJ GORI KROZ VIZURU MEĐUNARODNIH IZVJEŠTAJA

“Ljudska prava nisu privilegija pojedinih, ona su sloboda na koju svi imaju pravo, i ljudska prava, po definiciji, uključuju prava svih ljudi, onih koji su u svitanju života, sumraku života, ili sjenkama života.” Key Granger

Od obnove nezavisnosti 2006.godine, Crna Gora je uložila značajne napore da uskladi svoj pravni sistem sa regionalnim i međunarodnim standardima u svim oblastima. Iako je određeni napredak ostvaren i konstatovan, naročito od otvaranja pregovora o članstvu u Evropsku uniju 2012.godine, još uvijek postoje ozbiljni nedostaci kada je riječ o ostvarenju ljudskih prava i sloboda. Napredak, pogotovo u vezi sa pravima marginalizovanih grupa (poput LGBT osoba, zatim osoba za invaliditetom, Roma, itd.), ali i u pitanjima rodne ravnopravnosti i slobode izražavanja, ostaje ograničen i na njemu treba još dosta da se radi počev od pravne i društvene promjene i primjene, do jačanja svijesti o neohodnosti izgradnje društva kulture ljudskih prava. Ta, ali i druga pitanja, sa različitih aspekata identifikuju i relevantni međunarodni izvještaji¹⁷⁸.

Izveštaj State Department-a o stanju ljudskih prava u Crnoj Gori tokom 2013.godine¹⁷⁹

Ovaj Izveštaj za 2013.godinu¹⁸⁰ naglašava tri ključna problema sa kojima se crnogorsko društvo suočava. Kao glavni problem, navodi se sveprisutna korupcija, koju karakteriše nepotizam, političko favorizovanje i slaba kontrola konflikta interesa u svim granama vlasti. Zatim slijedi diskriminacija i nasilje nad manjinama, uključujući LGBT zajednicu, ali i Rome, Aškalije i Egipćane, kao nacionalne manjine, što sve vodi stigmatizaciji ovih grupa. I, konačno, izvještaj apostrofira zastrašujući efekat na slobodu izražavanja koji je kreiran kontinuiranim napadima na novinare i nesupjehom da se riješe raniji slučajevi nasilja i prijetnji nad novinarima i kritičarima vlasti.

Dodatno, Izveštaj konstatuje i brojna druga kršenja ljudskih prava poput: zloupotrebe ovlašćenja u pritvoru od strane policije; prenatrpanost i loše zatvorske i pritvorske uslove koji ugrožavaju zdravlje onih koji su u ovim institucijama; primjere dugih pritvora; nadzor vlasti bez naloga koji ugrožava pravo građana na privatnost; ograničenja u slobodi okupljanja; neriješen pravni status hiljada izbjeglica iz sukoba na Balkanu tokom 1990-ih; tenzije između religijskih zajednica oko pitanja vlasništva nad svojinom i statusom; nekoliko primjera vandalizma nad religijskim simbolima i imovinom; uskraćivanje dozvole za boravak i vize određenim sveštenicima Srpske pravoslavne crkve; uskraćivanje prava na pristup informacijama od javnog značaja; prisilne brakove među Romima; diskriminaciju osoba sa invaliditetom; trgovinu ljudima; slučajeve kršenja radničkih prava i rada djece.

U prvom dijelu, Izveštaj se detaljno bavi *pravom na integritet osobe*, uključujući pitanje arbitrarnog ili nezakonitog lišavanja slobode, i u tom kontekstu, između ostalog, još uvijek neprocesuirane slučajeve ratnih zločina. Akcenat je stavljen i na slučajeve torture i drugih vidova okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg tretmana i kazni. Iako Ustav i zakoni zabranjuju ovakva postupanja, ipak se konstatuju određeni slučajevi, naročito od strane policije i to prilikom hapšenja i ispitivanja, a navodi o istima ostaju nedovoljno istraženi, dok način postupanja po pritužbama od strane Odjeljenja za unutrašnju kontrolu policije ne uliva povjerenje građanima/kama da prijavljuju nedolično ponašanje policajaca. Dalje, Izveštaj detaljno opisuje zatvorske i pritvorske uslove, žalbe zatvorenika i način njihovog procesuiranja, nalaze nezavisnog monitoringa, i akcije koje su sprovele vlasti u cilju unaprijeđenja stanja u ovoj oblasti. Kada je riječ o pravu na pravično suđenje, primjećuje se da po prvi put izvještaji o radu sudstva i tužilaštva nisu dobili većinu u Skupštini Crne Gore za usvajanje, jer su poslanici bili rezervisani prema predstavljenim podacima u ovim izvještajima. Takođe, ukazuje se na kritike iz NVO sektora oko neustavnosti izbora sudija za prekršaje, kao i neefikasnosti

¹⁷⁸ S obzirom da je Izveštaj o napretku Crne Gore za 2013. obrađen kroz druge dijelove publikacije, isti nije predmet ovog poglavlja

¹⁷⁹ <http://www.state.gov/documents/organization/220523.pdf>

¹⁸⁰ Objavljen tokom 2014.godine

Ustavnog suda. Posebna je pažnja posvećena pitanju restitucije. Zabrinutost izazivaju i primjeri ugrožavanja prava na privatnost, porodicu, dom i korespondenciju od strane Agencije za nacionalnu bezbjednost, na što su ukazale NVO.

Drugi dio koji se odnosi na *građanske slobode*, fokusira se na slobodu izražavanja i medija. Konstatuju se brojni problemi, posebno kad je riječ o funkcionisanju medija, a uključujući pored različitih napada na novinare i imovinu medija, različite forme političkih pritisaka i finansijsko iscrpljivanje nezavisnih medija, što dokazuju i nalazi NVO. Primjećuje se da je dubok jaz među provladinim i kritički orijentisanim medijima spriječio stvaranje funkcionalnog i ujedinjenog samoreglativnog tijela. Kad je riječ o slobodi okupljanja, zabilježeno je da su dvije parade ponosa održane, i da je policija obezbijedila sigurnost učesnicima. Posebno podopglavlje je posvećeno problemima sa kojima se suočavaju izbjeglice.

U trećem dijelu vezanom za *politička prava* i *pravo građana da promijene vlast* opisuju se izbori i politička participacija, a posebno predsjednički izbori koji su održani u izvještajnoj godini a koje su pratile brojne turbulencije, uključujući i otvaranje afere "Snimak". Sa posebnom pažnjom se obrađuje nedovoljna zastupljenost žena i manjina u izbornom procesu i posljedično rezultatima istog.

Četvrti dio je posvećen pitanjima *korupcije* i *nedostatka transparentnosti Vlade*, u okviru kojeg je i odjeljak o zaštiti zviždača, kao i dostupnosti podacima od javnog značaja.

Peti dio daje osvrt na *vladine stavove u odnosu na međunarodne i nevladine istrage koje se odnose na navodna kršenja ljudskih prava*, a šesti se na *diskriminaciju, zlostavljanje i trgovinu ljudima*. Upravo u tom dijelu se opisuje prisutna diskriminacija prema ženama u različitim oblicima, iako su one formalno-pravno jednake kao muškarci u crnogorskom društvu. To uključuje nasilje nad ženama, duga suđenja u kojima žene pokušavaju doći do pravde, ekonomsku zavisnost u kojoj žive i koja ih značajno ograničava u njihovom društvenom pozicioniranju, još uvijek prisutne tradiciionalne i patrijarhalne koncepte o rodovima i podređenosti žena muškarcima, nedovoljno razvijenu svijest o seksualnom uznemiravanju, itd. Prava djece su detaljno obrađena, pri čemu se kao poseban problem identifikuju prisilni brakovi među RAE populacijom. Takođe, osobe sa invaliditetom i pored zakonodavnog okvira koji zabranjuje diskriminaciju istu trpe u praksi, počev od pristupačnosti, preko zapošljavanja, nezadovoljavajuće zdravstvene zaštite i materijalnog i stambenog obezbijedenja, itd. što čini ovu populaciju jednom od najranjivijih u društvu. Pored njih, u izuzetno lošem položaju su pripadnici Roma, Aškalija i Egipćana koji trpe višestruke oblike diskriminacije. U sličnom su položaju i pripadnici/e LGBT populacije.

Izveštaj "Nacije u tranziciji 2014" Freedom House-a¹⁸¹

Freedom House izvještaj za 2013.godinu, objavljen polovinom 2014.godine, konstatuje blagi pad u indeksu demokratije i Crna Gora ima ukupno 3.86 poena (u odnosu na 2012. godinu kad je imala 3.82 poena¹⁸²).

U dijelu oko *demokratskog upravljanja*, pohvaljuje se napredak Crne Gore u procesu pregovora, kao i otvorenost tog procesa prema javnosti i zainteresovanim stranama, a posebno činjenica da su predstavnici/e civilnog društva uključeni u radne grupe za pripremu pregovora. Ipak, skreće se pažnja na ograničenja administrativnih kapaciteta Vlade i izostanak značajnijeg napretka u reformi javne uprave. Dodatno, konstatuje se da je domaća politička scena bila obilježena nizom skandala, neslaganjima u vladajućoj koaliciji oko političkih i ekonomskih pitanja, itd.

Izborni proces je pao u ocjeni, a odnosi se na tada održane predsjedničke izbore u kojima je mali broj glasova presudio, što je dovelo do tenzija u noći proglašavanja izbora kada su oba kandidata objavila svoju pobjedu. Posebnu sjenku na regularnost izbora bacila je i afera «Snimak» i njeno neadekvatno procesuiranje.

U dijelu oko *civilnog društva*, navodi se da Crna Gora ima raznovrsne i uticajne nevladine organizacije (NVO), kao i da se saradnja između Vlade i NVO popravlja, uz niz pratećih zakonodavnih prijedloga koji utiču na unaprijeđenje ovog odnosa. Ipak, izražava se zabrinutost nad održivošću civilnog društva, u kontekstu finansiranja iz javnih fondova koje se godinama smanjuje.

181 <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2014/montenegro#.VSw5UmTLeCI>

182 Ova metodologija ocjenjivanja ide od 1 do 7, pri čemu je 1 najbolja a 7 najgora ocjena

U posebnom poglavlju se obrađuje *nezavisnost medija*, uz primjedbu da se povećao broj napada na medije u drugoj polovini ove godine, a da je ostalo opterećenje mnogih ranijih nerazjašnjenih slučajeva i privilegovan položaj jednog broja medija kad je riječ o finansiranju iz javnih fondova. Konstatuje se nizak nivo medijske samoregulacije i profesionalizma, posebno kad je riječ o zaštiti ličnih podataka, ali i administriranju komentara koji sadrže diskriminatoran i uvrijedljiv jezik na internet portalima. Dodatno, političke podjele utiču i na medijske podjele.

Izazovi u radu lokalnih samouprava su poseban odjeljak, kao i pravosudni okvir i nezavisnost, gdje se posebno ukazuje na sporost reformi, nedovoljno jasne i funkcionalne kriterijume izbora nosilaca pravosudnih funkcija, veliki broj zaostalih sudskih slučajeva i skromni napredak u procesuiranju slučajeva ratnih zločina, što sve ukupno vodi padu povjerenja javnosti u pravosuđe.

Konačno, i ovaj Izvještaj posebno obrađuje sveprisutnu *korupciju*, kao jedan od ključnih izazova u demokratizaciji crnogorskog društva. Uz unaprijeđenje okvira za borbu protiv korupcije, konstatuju se praktični problemi u primjeni, nedovoljna učinkovitost i navodi o ozbiljnim zloupotrebama državnih resursa, koje prati skromni napredak u procesuiranju korupcije, posebno na visokom nivou. Uz to, ocjenjuje se da su tijelima nadležnima za sprovođenje zakona nedostaje kapaciteta i da su visoko politizovana.

Stanje ljudskih prava u svijetu, Međunarodni izvještaj 2014/15, Amnesty International¹⁸³

Amnesti International u svom pregledu posebnu zabrinutost izražava zbog neusklađenosti odluka u slučajevima ratnih zločina sa međunarodnim pravom, zatim na činjenicu da su nezavisni novinari predmet napada i prijetnji, kao i na nekažnjivost vezanu za policijske službenike osumnjičene za torturu i druga nečovječna postupanja.

Kada je riječ *zločinima koji su definisani međunarodnim pravom*, Amnesty International podsjeća da su Komitet za spriječavanje torture i UN Radna grupa za prisilne nestanke utvrdili da sudovi nijesu uspjeli da u potpunosti primijene nacionalno zakonodavstvo i da su loše interpretirali međunarodno humanitarno pravo u odlukama u slučajevima koji su procesuirani od 2008.godine. Posebno se opisuju slučajevi ratnih zločina, poznati kao “Kaluderski laz” i “Morinj”. Navodi se i da je Crna Gora, u avgustu 2014.godine, potpisala regionalnu deklaraciju o nestalim osobama i obavezala se da će utvrditi činjenice o sudbini i položaju 61 nestale osobe.

U dijelu oko *slobode izražavanja*, navodi se da su nakon konstituiranja Komisije za praćenje postupanja nadležnih organa u istragama slučajeva prijetnji i nasilja nad novinarima, ubistava novinara i napada na imovinu medija u 2013. godini, neke istrage tokom 2014.godine otvorene i napadači na jednog na dva novinara uhapšeni (*Vijesti i Dana*).

Amnesty International konstatuje da se *diskriminacija nad LGBT osobama*, uključujući i prijetnje i fizičke napade nastavlja, dok se počinioci rijetko otkrivaju, a i kada se otkriju i procesuiraju, to se uglavnom radi u prekršajnom postupku. Zakonodavne odredbe uvedene 2013.godine omogućavaju da se motiv mržnje razmatra prilikom presude, ali nisu bile primijenjene u presudama. Vlasti nisu uspjele da sprovedu efikasne istrage u vezi sa 26 napada na LGBTIQ Socijalni centar u Podgorici, niti su počinioci privedeni. Ipak, Povorka ponosa u Podgorici je održana u novembru 2014.godine sa adekvatnim policijskim obezbijeđenjem.

Diskriminacije nad Romima, Aškalijama i Egipćanima, takođe, se navodi kao problem posebno u slučajevima raseljenih lica koji su 1999.godine došli sa Kosova a koji i danas žive u neadekvatnim uslovima. Napredak u dijelu postavljanja temelja, tokom novembra 2014.godine, za zgradu na Koniku koja će biti namijenjena njihovom zbrinjavanju je notiran, kao i obećanje romskim porodicama iz Zverinjaka da će im se stambeno pitanje riješiti u 2015.godini.

U maju 2013.godine, Evropski Komitet za spriječavanje torture je izvjestio da su se ljudi, zadržani ili pozvani na “informativne razgovore” od strane policije, suočili sa nezanemarljivim nivoom *zlostavljanja*. Oni su apelovali na pripadnike organa reda da se češće informišu o sprečavanju zlostavljanja, kao i o nezakonitosti istog. U oktobru 2014.godine, tri policajca su osuđena na kaznu zatvora u minimalnom trajanju od 3 mjeseca zato što su učestvovali u zlostavljanju Aleksandra Pejanovića u pritvorskoj jedinici tokom 2008.godine, ali time ova slučaj nije do kraja rasvijetljen.

¹⁸³ <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/0001/2015/en/>

Konačno, kad je riječ o *pravima izbjeglica i migranata*, u julu 2014.godine je osam osoba osuđeno zbog nezakonitog prevoza 70 romskih izbjeglica sa Kosova u Italiju tokom 1999.godine, kojom prilikom se 35 izbjeglica udavilo na brodu u crnogorskim vodama. Skoro trećina od 16,000 izbjeglica u Crnoj Gori, uključujući većinu koju čine 4,000 Roma, Aškalija i Egipćana raseljenih sa Kosova, i dalje su u opasnosti da ostanu bez državljanstva. Dok su pojedini ostvarili status "stranca sa trajnim boravištem", ostatak se još uvijek nije prijavio ili se suočava sa preprekama prilikom dobijanja ličnih dokumenata, koji je potreban kako bi se prijavio za status prije isteka roka u decembru 2014. Crna Gora i dalje predstavlja zonu tranzita za migrante i one koji traže azil, a procedure u vezi sa azilom nisu efikasne.

Izveštaj Reporteri bez granica za 2015.godinu¹⁸⁴

Međunarodna nevladina organizacija Reporteri bez granica (Reporters sans frontières) prema posljednjem godišnjem indeksu pozicionira Crnu Goru na 114.mjesto (sa 34.63 poena), od 180 zemalja koje su predmet analize kada se radi o slobodi medija. Prema godišnjem izvještaju ove organizacije, situacija se nije promijenila u poređenju sa 2014. godinom.

Izveštaj uzima u obzir više faktora: nivo zloupotrebe medija, stepen pluralizma, nezavisnost medija, okruženje i autocenzuru, pravni okvir, kao i transparentnost i infrastrukturu.

Regionalno gledano, najbolje se pozicionira Slovenija (35 mjesto), Hrvatska (58 mjesto), Bosna i Hercegovina (66 mjesto), Srbija (67 mjesto) i Kosovo (87 mjesto) što su sve znatno bolji rezultati od Crne Gore. Jedina zemlja u region koja je lošije pozicionirana od Crne Gore je Makedonija koja je na 117.mjestu.

¹⁸⁴ <http://index.rsf.org/>

REGIONALNI IZAZOVI U IZGRADNJI KULTURE LJUDSKIH PRAVA: ISKUSTVO SRBIJE

Od pada Slobodana Miloševića, 2000. godine, cio region počinje da se nosi sa posljedicama desetogodišnje stagnacije zbog ratova, ugroženom demokratijom, slabim institucijama i posljedicama masovnih kršenja ljudskih prava. Sa jedne strane, umjesto da se iz komunističkog i socijalističkog perioda izađe kroz težak ali konstantan period tranzicije, poput većine zemalja istočnog bloka, zemlje bivše Jugoslavije su bile primorane da izgradnju institucija i vladavinu prava stave na čekanje. Sa druge strane, period konflikata tokom devedesetih godina, nosio je sa sobom dodatno urušavanje ljudskih prava i ratne zločine koji još uvijek nijesu dobili svoj adekvatan epilog.

S obzirom na činjenicu da je Srbija jedina zemlja koja je učestvovala u svim ratovima, imala značajnu ulogu u izazivanju mržnje i podstrekivanju sukoba, upravljala paravojsnim formacijama koje su učestvovala u mnogim teškim kršenjima ljudskih prava – razvoj demokratije, a time i porast (ili smanjivanje) nivoa poštovanja ljudskih prava na regionalnom nivou možemo mjeriti na primjeru Srbije. Zemlje bivše Jugoslavije još uvijek se mijenjaju po principu spojenih sudova. Nemoguće je govoriti o demokratizaciji jedne zemlje izolovano od drugih zemalja u regionu. Kako su ljudska prava nespojivo povezana sa jačanjem institucija, vladavinom prava i sveukupnom demokratizacijom, njihovo poštovanje ili nepoštovanje, takođe, ima snažan regionalni karakter.

Kuća ljudskih prava i demokratije u Beogradu, koju čine Građanske inicijative, Komitet pravnika za ljudska prava, Beogradski centar za ljudska prava, Helsinški odbor za ljudska prava i Centar za praktičnu politiku, radi redovno praćenje institucionalnog okvira i stanja ljudskih prava u Srbiji. Procjena primjene ključnih zakona koji se tiču ljudskih prava i ključni izazovi u ostvarivanju pojedinih ljudskih prava koji su istaknuti u ovom tekstu se temelje na istraživanjima i izvještajima koji su izdavani u posljednjih nekoliko godina.

Institucionalni i pravni okvir za ljudska prava u Srbiji

Pravni okvir

Uz oblasti koje je potrebno bolje definisati i mnogobrojne inicijative za promjenu ustavnog okvira, posebno u oblasti zaštite ljudskih prava, u načelu Ustav Republike Srbije garantuje poštovanje ljudskih prava. Zamjerke koje se tiču ljudskih prava odnose se na odstupanja od ljudskih prava u vanrednom i ratnom stanju, nepostojanje zaštite protiv neopravdanog razriješenja Zaštitnika građana od strane Narodne skupštine, izostanak ustavne definicije institucije Povjerenika za informacije od javnog značaja i Povjerenika za zaštitu ravnopravnosti, definisanje braka kao zajednice između muškarca i žene, ugrožen princip neposredne primjenjivosti Ustavom zagwarantovanih ljudskih prava stalnim pozivanjem na zakone, smanjena prava žena na abortus u odnosu na prethodna Ustavna rješenja i slično. Uz sve nedostatke, Ustav je i dalje okvir za poštovanje ljudskih prava koji ostaje nedovoljno iskorišćen kako bi unaprijedio stanje u ovoj oblasti.¹⁸⁵

Ključni zakoni koji definišu oblast ljudskih prava su: Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja¹⁸⁶, Zakon o Zaštitniku građana¹⁸⁷, Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom¹⁸⁸, Zakon o zaštiti podataka o ličnosti¹⁸⁹, Zakon o zabrani diskriminacije¹⁹⁰ i Zakon o ravnopravnosti polova¹⁹¹. Ukoliko za početak demokratizacije Srbije uzmemo 2000. godinu, vidimo po dinamici donošenja ovih zakona da

185 Više informacija u izveštaju Komiteta pravnika za ljudska prava, Ustav na prekretnici http://yucom.org.rs/upload/vestgalerija_74_5/1329908421_GS0_Ustav%20na%20prekretnici_pdf.pdf

186 http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_slobodnom_pristupu_informacijama_od_javnog_znacaja.html, donijet 2004.godine

187 http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastitniku_gradjana.html, donijet 2005.godine

188 http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sprecavanju_diskriminacije_osoba_sa_invaliditetom.html, donijet 2006.godine

189 http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_podataka_o_licnosti.html, donijet 2008.godine

190 http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zabrani_diskriminacije.html, donijet 2009.godine

191 http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_ravnopravnosti_polova.html, donijet 2009.godine

Ljudska prava nijesu bila prioritet politike bilo koje vlade u tom periodu. Zakoni su donošeni sporo, uz veliki pritisak civilnog sektora i veoma često veliki otpor većine stranaka, javnosti i vjerskih zajednica. Ljudska prava, iako njihovo nepoštovanje utiče na sve građane/ke Srbije, još uvijek se od strane većine percipiraju kao nešto vještačko i uvezeno sa zapada ili kao ideologija nevladinih organizacija. Nijedan od ovih zakona nije u potpunosti primijenjen, a takođe imaju i svojih manjkavosti. Na primjer, manjkavosti Zakona o rodnoj ravnopravnosti, po ocjeni Zaštitnika građana, ogledaju se prije svega u nedovoljnoj efikasnosti institucionalnih mehanizama za primjenu tih propisa na terenu, odnosno u lokalnim samoupravama gdje ljudi u praksi ostvaruju rodnu ravnopravnost.¹⁹²

Državna tijela i nezavisne institucije koje se bave ljudskim pravima

Kancelarija za ljudska i manjinska prava

Nakon različitih rješenja od 2000. godine, koja uključuju službu za ljudska prava u okviru jednog ministarstva i cijelo ministarstvo koje se bavilo ljudskim pravima, u avgustu 2012.godine je formirana Kancelarija za ljudska i manjinska prava Vlade Srbije¹⁹³. Po uredbi Vlade o osnivanju Kancelarije za ljudska i manjinska prava, ova kancelarija „vrši stručne poslove za potrebe Vlade i nadležnih ministarstava koji se odnose na: zaštitu i unapređenje ljudskih i manjinskih prava; praćenje usaglašenosti domaćih propisa sa međunarodnim ugovorima i drugim međunarodnopravnim aktima o ljudskim i manjinskim pravima i iniciranje izmena domaćih propisa; opšta pitanja položaja pripadnika nacionalnih manjina; praćenje položaja pripadnika nacionalnih manjina koje žive na teritoriji Republike Srbije i ostvarivanja manjinskih prava; ostvarivanje veza nacionalnih manjina sa matičnim državama.“

Formiranje Kancelarije pri Vladi Srbije može se okarakterisati kao napredak u odnosu na upravu koja se nalazila u okviru jednog ministarstva i ima racionalnog osnova zbog koordinacije rada svih ministarstava i tijela koji se bave ljudskim pravima. S druge strane, rad nove Vlade na ljudskim pravima ostao je nelogično raspodijeljen u različita ministarstva i tijela, čime je onemogućeno adekvatno predlaganje i primjena strategija i politika u oblasti zaštite ljudskih prava, koordinacija akcija sa nezavisnim institucijama i sprovođenje konkretnih mjera i aktivnosti usmjerenih na unaprijeđenje položaja manjinskih i marginalizovanih grupa i jačanje kulture ljudskih prava u Srbiji. Pored toga, nadležnost Kancelarije za ljudska prava je veoma ograničena i praktično se svodi samo na unaprijeđenje i zaštitu pripadnika nacionalnih manjina i ostvarivanje manjinskih prava. Jedan od ključnih dokumenata koji je donijet u koordinaciji Kancelarije za ljudska i manjinska prava je Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije, čija se primjena tek očekuje. Iako je donošenje ovakvog dokumenta pozitivan korak, njegova primjena će zavisiti od koordinisanog rada svih ministarstava i državnih institucija.

Zaštitnik građana

Zakon o Zaštitniku građana definiše osnivanje nezavisne institucije ključne za ljudska prava u Srbiji. Zaštitnik građana ili ombudsman se stara o zaštiti ljudskih i manjinskih prava i sloboda, kontroliše rad državnih organa i ostalih institucija kojima su dodijeljena javna ovlašćenja, ima pravo predlaganja zakona i ovlašćen je da podnese inicijativu za izmjenu ili dopunu zakona i drugih propisa, kao i da inicira donošenje novih zakona kada smatra da je to od značaja za ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava. Takođe, ovlašćen je da pokrene postupak pred Ustavnim sudom za ocjenu ustavnosti i zakonitosti pravnih akata.¹⁹⁴ Ombudsman izdaje redovne godišnje, kao i posebne, izvještaje po kojima je moguće pratiti stanje ljudskih prava u nekim od ključnih oblasti.

Izvještaj Zaštitnika građana (za 2013. godinu) ukazuje na deteorizaciju stanja ljudskih prava u Srbiji. Kako se navodi u izvještaju, „premoć političke volje i populizma nad vladavinom prava, slabe institucije naspram snažnih političkih centara moći i ličnosti funkcionera, slabost i neefikasnost pravosuđa, manipulacije medijima, atrofirana ekonomija i nereformisana administracija najveće su prepreke i izazovi koji stoje na putu potpunijeg ostvarivanja prava građana u Republici Srbiji.“ Dodatno, Ombudsman definiše i najugroženije grupe: „ekstremno siromašni, deca, osobe sa invaliditetom, pripadnici nacionalnih manjina (među njima najugroženiji su Romi), osobe lišene slobode (uključujući i psihijatrijske bolesnike), oboleli od teških bolesti, žene, izbegli i raseljeni, azilanti i iregularni migranti, LGBT grupe i pojedinci, organizacije i pojedincizagovornici ljudskih prava, organizacije i pojedinci kritičari vlasti (novinari i drugi)“.¹⁹⁵

¹⁹² <http://zastitnik.rs/index.php/lang-sr/2011-12-25-10-17-15/3690-2015-02-04-18-00-42>

¹⁹³ <http://www.ljudskaprava.gov.rs/images/pdf/Godisnji%20izvestaj%20o%20radu%20Kancelarije.pdf>

¹⁹⁴ http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastitniku_gradjana.html

¹⁹⁵ http://zastitnik.rs/attachments/3237_Godisnji%20izvestaj%20Zastitnika%20gradjana%20za%202013%20%20godinu.pdf

Izveštaj iz 2014.godine¹⁹⁶, takođe, izražava zabrinutost nad stanjem ljudskih prava u Srbiji i sadrži slične ocjene.

Povjerenik za zaštitu ravnopravnosti

Povjerenik za zaštitu ravnopravnosti je nezavisna institucija formirana Zakonom o zabrani diskriminacije. Povjerenik za zaštitu ravnopravnosti ovlašten je da sprovodi postupak po pritužbama u slučajevima diskriminacije, daje mišljenja i preporuke u konkretnim slučajevima diskriminacije i podnosi prekršajne prijave zbog diskriminacije. Povjerenik prati stanje u oblasti zaštite ravnopravnosti i upozorava javnost na najčešće, tipične i teške slučajeve diskriminacije, ali i inicira donošenje ili izmjenu propisa radi sprovođenja i unaprijeđivanja zaštite od diskriminacije. Povjerenik podnosi godišnji izvještaj Narodnoj skupštini.

Posljednji godišnji izvještaj Povjerenika (iz 2013. godine), donosi sljedeću konstataciju: „*u Redovnom godišnjem izveštaju (prethodnom, prim. aut.) za 2012. godinu dato je 15 preporuka čije bi sprovođenje doprinelo efikasnijem i delotvornijem sprečavanju i suzbijanju diskriminacije. Većina ovih preporuka bila je sadržana i u izveštaju za 2011. godinu. U Zaključku povodom razmatranja Redovnog godišnjeg izveštaja Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2012. godinu, donetom 1. jula 2013. godine, Narodna skupština konstatovala je da je dužnost svih državnih organa i nosilaca javnih ovlašćenja da poštuju preporuke Poverenika i doprinose sprečavanju svih oblika i vidova diskriminacije. U Zaključku je ukazano i na potrebu da Vlada i drugi državni organi unaprede saradnju sa Poverenikom u postupku pripreme nacrtu zakona i drugih propisa koji se tiču zabrane diskriminacije. U protekloj godini preporuke Poverenika koje se odnose na konkretne slučajeve diskriminacije uglavnom su sprovedene. Međutim, kao i ranijih godina, preporuke sadržane u Redovnom godišnjem izveštaju za 2012. godinu, kao i preporuke opšteg karaktera, koje se odnose na preduzimanje mera za suzbijanje diskriminacije i unapređenje ravnopravnosti, samo su delimično sprovedene.*“¹⁹⁷ Takođe, po podacima iz istog izvještaja, broj pritužbi za diskriminaciju se u odnosu na prethodnu godinu povećao za 65%. Iako to nije navedeno eksplicitno, kao u izvještaju Zaštitnika građana, stanje ljudskih prava i po ovom izvještaju ne karakteriše očigledno neophodan napredak.

Povjerenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti

Povjerenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti je nezavisna institucija čija je nadležnost definisana u dva referentna gore pomenuta zakona. Povjerenik štiti ostvarivanje prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja kroz postupanje po pritužbama, kao i samostalno praćenje rada državnih organa u ovoj oblasti. U djelokrugu koji se tiče zaštite podataka o ličnosti, Povjerenik raspolaže sa dvije vrste ovlašćenja - djelovanje kao drugostepenog organa u postupku po žalbi i djelovanje kao nadzornog organa prilikom sprovođenja zakona. Povjerenik, takođe, podnosi izvještaj Narodnoj skupštini na godišnjem nivou.

Po posljednjem izvještaju Povjerenika (2013. godina) napredak u oblasti pristupa informacijama od javnog značaja je konstantan od trenutka donošenja Zakona. Međutim, u izvještaju se navodi da je „*činjenica da uprkos jasnim, zakonom utvrđenim obavezama Vlada ni u jednom slučaju kada je to bilo potrebno nije prinudom obezbedila izvršenje rešenja Poverenika, a da Ministarstvo pravde i državne uprave (već treću godinu zaredom) nije procesuiralo ni jednog od brojnih prekršioca zakona, objektivno, gotovo da predstavljaju poziv na kršenje zakona.*“

Situacija u drugoj oblasti rada Povjerenika - zaštiti podataka o ličnosti, je okarakterisana kao problematična. Pored neobezbjeđivanja resursa instituciji Povjerenika da izvršava svoja ovlašćenja „*Vlada i drugi državni organi nisu izvršavali zadatke koje je za njih utvrdio Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, što je u, i bez toga složenoj situaciji, imalo veoma negativne efekte.*“ Ključna zamjerka se odnosi na nedonošenje akcionog plana za primjenu Strategije zaštite podataka o ličnosti, koja je donijeta 2010. godine, sa obavezom donošenja akcionog plana u roku od tri mjeseca. Takođe, u izvještaju se navodi da „*ni pet godina od početka primene Zakona, iako je na obaveznu, kao i u prethodnom slučaju više puta bila upozorena od strane Poverenika, Vlada nije donela uredbu o zaštiti naročito osetljivih podataka zbog čega je posebna zakonom zajamčena zaštita naročito osetljivih podataka velikog broja lica različitih kategorija takođe ostala samo prazna proklamacija.*“¹⁹⁸

196 http://www.ombudsman.rs/attachments/3733_Godisnji%20izvestaj%20Zastitnika%20gradjana%20za%202014.pdf

197 <http://www.ravnopravnost.gov.rs/images/files/Poverenik%20za%20zastitu%20ravnopravnosti%20-%20Izvestaj%202013.doc>

198 <http://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/izvestajiPoverenika/2013/gizvestaj2013.docx>

Ljudska prava u praksi – neki od pojedinačnih izazova

Ugrožavanje ljudskih prava i ekstremizam

U Srbiji je, posljednjih godina, vidljivo jačanje ekstremne desnice kroz djelovanje desničarskih grupa (formalnih i neformalnih), medija bliskih Srpskoj naprednoj stranci (SNS) i izjava pojedinih funkcionera vlasti koje je usmjerno protiv svih manjinskih i marginalizovanih grupa. Ekstremističke grupe ohrabrene su i talasom odluka sudova u Srbiji, nakon dolaska SNS-a na vlast, a prvenstveno Ustavnog suda Srbije i Apelacionog suda u Beogradu 2012. godine. Naime, Ustavni sud Srbije odbio je zahtjev Tužilaštva da se zabrane Srpski narodni pokret 1389 i udruženje građana Naši iz Aranđelovca¹⁹⁹. Sud je procijenio da se ne može pouzdano utvrditi da postoje ustavni razlozi za zabranu ovih udruženja. Povodom sličnog slučaja, zabrane udruženja Otačastveni pokret Obraz, Ustavni sud donio je potpuno drugačiju odluku 11. juna 2012. godine.²⁰⁰ Apelacioni sud je donio nekoliko presuda koje su poslale poruku o nekažnjivosti govora mržnje i nasilja ekstremističkih grupa. Odlukama ovog suda, poništene su presude jednom od vođa Partizanovih navijača Aleksandru Vaviću na godinu dana zatvora zbog napada nožem²⁰¹, prepолоvljena je kazna ubicama Brisa Tatona²⁰², a Draganu Markoviću Palmi, funkcioneru vladajuće koalicije, ukinuta je presuda za govor mržnje zbog izjave da su pripadnici LGBT populacije bolesni²⁰³. Pažnju je izazvala i odluka Apelacionog suda o ukidanju presude za rasnu i drugu diskriminaciju protiv Mladena Obradovića, vođe zabranjenog pokreta Obraz²⁰⁴.

Organizacija Naši, napravila je spisak nevladinih organizacija koje treba zabraniti jer krše Ustav, pozivaju na rasparčavanje zemlje i koriste govor mržnje protiv Srba²⁰⁵. Spisak koji je naslovljen sa *“Crni spisak nevladinih organizacija”* sadrži popis 17 organizacija civilnog društva. Organizacija Naši dio je lokalne vlasti u Aranđelovcu, a predsjednik organizacije Ivan Ivanović je nedavno imenovan za VD direktora gradske biblioteke u ovom gradu.²⁰⁶ Naši su najavili i *„belu knjigu krivičnih dela nevladinih organizacija”*²⁰⁷. Osim organizacija, na meti ekstremista našlo se i osam medija čija se zabrana traži, uz obrazloženje da su finansirani *“prljavim novcem albanske i hrvatske mafije”*²⁰⁸. Na spisku se nalaze B92, Blic, Danas, Peščanik, Vreme, Republika, Glas Amerike i Slobodna Evropa.

Na meti ekstremista i medija najčešće su prominenti borci za ljudska prava poput Nataše Kandić, Sonje Biserko, Borke Pavićević, Žena u crnom i slično. Zabilježeni su i fizički napadi, poput prebijanja Žena u crnom u Valjevu u julu 2014.²⁰⁹ Napadi na organizacije civilnog društva dolaze i od najviših predstavnika vlasti, koji sve češće koriste poznatu retoriku iz devedesetih kada su nevladine organizacije proglašavne neprijateljima i stranim plaćenicima. Predstavnici Fonda za humanitarno pravo (FHP) suočili su se sa žestokim napadima vlasti nakon što su objavili dosije „Rudnica“ o masovnoj grobnici Albanaca u Srbiji koji ukazuje na odgovornost načelnika generalštaba Vojske Srbije Ljubiše Dikovića.²¹⁰

Pravo na slobodu okupljanja garantovano je Ustavom Republike Srbije, a kršenje ovog prava se uglavnom odnosi na LGBT zajednicu. Iako je 2014. godine održana Parada ponosa, do flagrantnog kršenja ovog prava dolazilo je iz godine u godinu, sa izuzetkom održavanja Parade ponosa 2010. godine. Odluke kojom su Parade ponosa zabranjene uglavnom su se odnosile na paušalno definisanu procjenu bezbjednosti po ljude i materijalnu štetu. Parada ponosa je zabranjena 2012. i 2013. godine iako je već postojala odluka Ustavnog suda Srbije iz 2011. godine kojom je proglašena neustavnom zabrana Parade ponosa 2009. godine.²¹¹ Prošle godine, Parada ponosa je održana zbog jakog pritiska međunarodne zajednice i procesa evropskih integracija, ali broj policijskih i žandarmerijskih jedinica, kao

199 Odluka USS dostupna je na sajtu: <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/156-101728/ustavni-sud-odbio-predlog-za-zabranu-rada-udruzenja-graana-srpski-narodni-pokret-1389-iz-beograda-i-udruzenja-graana-snp-nasi-iz-aranjelovca>

200 Odluka dostupna na sajtu: http://www.ustavni.sud.rs/page/view/0-101638/ustavni-sud-doneo-odluku-o-zabrani-rada-udruzenja-graana-otacastveni-pokret-obraz?_qs=%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7

201 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.291.html:402931-Ukinuta-presuda-vodji-quotAlkatrazquot>

202 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.291.html:363923-Zasto-su-umanjene-kazne-Tatonovim-ubicama>

203 <http://www.021.rs/Info/Srbija/Sud-oslobodio-Palmu-optuzbi-za-homofobiju.html>

204 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.291.html:406102-Ukinuta-presuda-Mladenu-Obradovicu>

205 <http://www.novimagazin.rs/vesti/snp-nasi-objavio-spisak-nvo-koje-mrže-srbe-i-srbiju-a-finansiraju-ih-strane-sluzbe>

206 <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/352684/Extremisti-bi-hтели-da-od-Srbije-prave-Severnu-Koreju>

207 *Ibid*

208 <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/356124/Pokret-Nasi-trazi-zabranu-pojedinih-medija>

209 <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/479310/Navijaci-i-Cetnici-napali-Zene-u-crnom-u-Valjevu>

210 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=01&dd=29&nav_id=952342

211 http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/zabrana_parade_neustavna_.55.html?news_id=231204

i neprimjerene i diskriminatorne izjave većine političara pokazuju da ovo pravo još uvijek nije u potpunosti garantovano. Takođe, diskurs javne debate koja se vodi svake godine oko održavanja Parade jasno ukazuje na postojanje stalnog kršenja prava LGBT osoba u svim oblastima života.

Socijalna i ekonomska prava

Ako se zanemari povremeno otvaranje teme izrade socijalnih karti, nema drugih nagovještaja da će tema ostvarivanja socio-ekonomskih prava građana/ki Srbije uskoro postati prioritet Vlade. Zakon o socijalnoj zaštiti²¹² je usvojen 31. marta 2011. nakon duge i sveobuhvatne javne rasprave. Još nijesu donijeti svi podzakonski akti koji bi trebalo da omogućе adekvatnu primjenu ovog zakona. Bez ovih dokumenata je teško u praksi primijeniti osnovne principe novog koncepta socijalne zaštite - decentralizacije, deinstitucionalizacije i pluralizma pružalaca usluga.

Krajem 2014. godine Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja dodijelilo je 2, 000 000 EUR organizacijama civilnog društva koje se bave uslugama socijalne zaštite. Konkurs je pratio niz nepravilnosti, od kojih je ključna bila dodjela sredstava organizacijama osnovanim uoči ili tokom konkursa. Po istraživanju Građanskih inicijativa, više od 60 organizacija su osnovane u ovom periodu od strane lica povezanih sa Ministarstvom, centrima za socijalni rad ili lokalnim samoupravama. Na osnovu pronađenih dokaza, podnijeta je prijava tužilaštvu protiv NN lica i zahtijevana smjena nadležnog ministra. Iako je konkurs obustavljen, zloupotrebe još uvijek nijesu priznate, niti je uslijedio ikakav pravni i politički epilog ove priče.

Ugrožavanje nezavisnih institucija

Tokom 2014. godine, različiti nivoi vlasti odbili su saradnju sa Zaštitnikom građana koja je po Zakonu o Zaštitniku građana obavezna, ili su u najboljem slučaju ignorisali njegove preporuke. Uprava Grada Beograda, Ministarstvo pravde, Vojno bezbjedonosna agencija (VBA) samo su neke od institucija koje su odbile da izvrše preporuke ili omogućе kontrolu svog rada od strane Zaštitnika. Paralelno, izjave koje su davali čelnici ovih organa i ostali funkcioneri, a koje su se kretale od ličnih uvreda do negiranja ovlašćenja institucije, predstavljaju nezapamćen pritisak na rad ovog nezavisnog tijela. Skupštinski odbor za kontrolu službi bezbjednosti je, takođe, mimo veoma jasno definisanih zakonskih odredbi, podržao VBA da ne dozvoli Zaštitniku građana uvid u dokumenta i odgovarajuću kontrolu ove službe. Dodatno, skupštinski odbor je naložio Zaštitniku građana da više ne ide u javnost ukoliko dođe do ometanja u sprovođenju njegovih ovlašćenja u radu sa bezbjedonosnim službama ili sa nepravilnostima koje uoči u toku kontrole, već da se obrati ovom odboru. Ovo predstavlja flagrantno nepoštovanje zakona od strane onih koji imaju ključnu zakonodavnu i kontrolnu ulogu.

Jedan od prvih poteza nove vlasti bila je promjena na čelu Narodne banke Srbije (NBS). Ova institucija ima Ustavom garantovanu samostalnost, što detaljnije definiše i Zakon o Narodnoj banci²¹³. Guverner NBS bira se na 6 godina, čime se izbjegava poklapanje njegovog i mandata Skupštine i Vlade. Ovo je još jedna od garancija da je guverner nezavisan i da ne smije biti podložan pritiscima nove skupštinske većine. U dosadašnjoj praksi, nijedan guverner Narodne banke nije bio stranački funkcioner (ovakvu praksu poštovala je čak i vlast Slobodana Miloševića). Nova vlast grubo je prekršila nezavisnost centralne banke, najavljući odmah smjenu guvernera. Osim što su izigrane zakonske odredbe koje propisuju kada se razriješava guverner, ovim postupkom napravljen je i ozbiljan pravni presedan. Slijedeći ovakvu praksu, svaka buduća većina može prostim izmjenama zakona da predvidi i razriješenje svakog od funkcionera na čelu nezavisnih institucija. Time se obesmišljava nezavisnost institucija i ozbiljno se ugrožava pravni poredak u državi. Evropska unija i Međunarodni monetarni fond su negativno ocijenili izmjene Zakona o NBS i ovakav način smjene guvernera. Nakon snažnih pritisaka Evropske komisije, Vlada je predložila nove izmjene Zakona o NBS koje su i usvojene u novembru 2012. godine i kojima se djelimično usvajaju primjedbe Evropske komisije, ali je šteta po vladavinu prava ostala²¹⁴.

Tranziciona pravda i regionalna saradnja

Važan preduslov za utvrđivanje istine o teškim kršenjima ljudskih prava u ratovima devedesetih i odgovornosti počinitelaca, kao i za omogućavanje reparacije žrtvama i stvaranje uslova da se zločini ne ponove, predstavlja stalan i posvećen rad vlasti na uspostavljanju održive regionalne saradnje.

Odnosi u regionu zapadnog Balkana i dalje su opterećeni teškim naslijeđem prošlosti, koje uključuje i genocid u Srebrenici, brojne ratne zločine, različito gledanje na karakter i rezultate ratova devedesetih, problem sa statusom

212 http://paragraf.rs/propisi/zakon_o_socijalnoj_zastiti.html

213 http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_narodnoj_banci_srbije.html

214 Zakon o izmenama i dopunama Zakona o Narodnoj banci Srbije, Službeni glasnik RS broj 106/12

Kosova, ozbiljne unutrašnje probleme u Bosni i Hercegovini, neriješena pitanja granica između velikog broja država (Srbija-Hrvatska, Srbija-BiH, Hrvatska-BiH). Međusobne tužbe za genocid Srbije i Hrvatske pred Međunarodnim sudom pravde dobile su svoj očekivani epilog u januaru 2015. godine, kada ni jedna država nije osuđena za genocid, ali su ove tužbe godinama ukazivale na (i pogoršavale) loše regionalne odnose. U ovakvoj situaciji, veliku ulogu igraju političke poruke najviših državnih funkcionera koji svojim izjavama često dovode u pitanje međudržavne odnose (čak do ivice incidenata) ili ih učvršćavaju. U periodu od 2008. do 2012.godine, odnos između Srbije i Hrvatske, pa i BiH karakterisala je bolja saradnja i dijalog. Ovo je, po nepodijeljenom mišljenju javnosti i međunarodne zajednice, značajno relaksiralo odnose Srbije i Hrvatske i doprinijelo relativnoj normalizaciji odnosa.

Novi predsjednik Srbije Tomislav Nikolić u velikoj mjeri je doprinio da se odnosi sa državama regiona poremete. U intervjuu za nemački list F.A.Z., odgovarajući na pitanje da li zna da u Vukovaru danas živi više Srba nego prije 15 godina i da se u njega više vraćaju Srbi nego Hrvati, rekao je: „*To je zato što je Vukovar bio srpski grad, nemaju šta Hrvati da se vraćaju*“²¹⁵. Nakon presude Haškog tribunala kojom su od odgovornosti za zločine u operaciji „Oluja“ oslobođeni hrvatski generali Ante Gotovina i Mladen Markač, u zvaničnoj reakciji predsjednika Nikolića, između ostalog se navodi: „*Današnjom odlukom Haškog tribunala Hrvatska može legitimno da slavi najveći pogrom u svetu posle Drugog svetskog rata. Država koja ne dozvoljava ni porodicama nestalih Srba da utvrde gde se nalaze tela njihovih najmilijih*“²¹⁶. Premijer Srbije ocijenio je da je sada jasno da Haški tribunal nije sud, dok je tadašnji predsjednik parlamenta i potpredsjednik SNS-a Nebojša Stefanović ocijenio da je presuda: „*više politička, nego pravna, i ponižavajuća, pre svega, za žrtve stravičnog zločina i najvećeg genocida posle Drugog svetskog rata*“²¹⁷. Za Hrvate, predsjednik Nikolić je još govorio da su „*narod na pogrešnom putu*“ i „*Usudujem se da kažem - to vam je shvatanje i istine i Boga i pravde u dva naroda - u srpskom i u hrvatskom*“²¹⁸

Predsjednik Nikolić negirao je i genocid u Srebrenici.²¹⁹ U izjavi makedonskoj televiziji Sitel, Nikolić daje i svoje viđenje budućnosti Bosne i Hercegovine, izjavljujući kako „*Bosna polako odumire pred našim očima*“. Ovakva izjava dodatno je isprovocirala reakciju člana Predsjedništva BiH, Bakira Izetbegovića, koji je Nikoliću poslao otvoreno pismo optužujući ga da grubo nasrće na BiH i vrijeđa njene građane²²⁰. Retorika između srpskih i hrvatskih vlasti zaoštrila se i nakon puštanja iz pritvora haškog optuženika Vojislava Šešelja, što je dovelo do deklaracije hrvatskog Sabora, ali i rezolucije Evropskog parlamenta u kojima se traži da se Vlada Srbije zvanično ogradi od njegovih izjava.²²¹

Opisana atmosfera u velikom odmaže poštovanju ljudskih prava i onemogućava adekvatnu primjenu zakonskog okvira. Najugroženije grupe godinama ostaju na marginama, bez vidljivijih pomaka u ostvarivanju svojih prava. Romska manjina i dalje ostaje najdiskriminisanija uz život ispod svake granice siromaštva – poplave u 2014. godini dodatno su uticale na loš socio-ekonomski položaj uz još vidljiviju diskriminaciju prilikom privremenog smještaja i rekonstrukcije. Po podacima Republičkog zavoda za statistiku oko 14 promila djece do pete godine umre u romskim naseljima u Srbiji.²²² Bošnjačka i albanska nacionalna manjina su i dalje neintegrisani u srpsko društvo kao posljedica ratova iz devedesetih, dok su opštine u kojima žive na listi najsiromašnijih. Ženska prava su i dalje na veoma niskom nivou, sa rastom broja slučajeva nasilja nad ženama i smrtnih ishoda. Samo u januaru 2015. godine četiri žene su ubijene u porodičnom nasilju, a peta je polivena benzinom i zapaljena, dok je Savjetovalištu protiv nasilja u porodici prijavljeno 375 slučajeva nasilja.²²³

215 <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/wahl-in-serbien-die-serben-durften-nicht-entscheiden-wo-sie-leben-wollen-11750937.html>

216 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/Hronika/1212324/Reagovanja+na+presudu+hrvatskim+generalima.html>

217 *Ibid*

218 <http://www.kurir-info.rs/tomislav-nikolic-srbija-je-spremna-da-bude-clanica-eu-clanak-527449>

219 http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/nikolic-u-srebrenici-nije-bilo-genocida_322678.html

220 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=10&dd=23&nav_category=11&nav_id=654361

221 <http://www.balkaninsight.com/en/article/evropski-parlament-usvojio-rezoluciju-o-%C5%A1e%C5%A1elju>

222 Istraživanja višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u Srbiji, 2014

223 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=02&dd=06&nav_category=12&nav_id=955514

ZAŠTITNIK LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA CRNE GORE
81000 Podgorica, Ul. Svetlane Kane Radević 3

Potrebno je da čitko popunite formular, objasnite svoj problem kratko i jasno, navodeći okolnosti i dokaze koji potkrepljuju Vašu tvrdnju o kršenju prava ili nepravilnostima organa. Ukoliko Vam nedostaje prostora na ovom obrascu, možete priložiti i poseban papir.

PRITUŽBA

1. LIČNI PODACI

Ime: _____ **Prezime:** _____

Zanimanje: _____

Adresa: _____

Grad: _____

Telefon/Mobilni telefon: _____

Fax/E-mail: _____

Ime i prezime punomoćnika, njegova adresa i broj telefona _____

(Ukoliko se pritužba podnosi preko punomoćnika, potrebno je priložiti odgovarajuće ovjereno punomoćje odnosno ovlašćenje)

2. NAZIV I SJEDIŠTE ORGANA NA KOJI SE ODNOSI VAŠA PRITUŽBA

3. OPIS POVREDE VAŠIH PRAVA I SLOBODA

4. ČINJENICE I DOKAZI KOJI POTKREPLJUJU VAŠU PRITUŽBU

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

6. _____

(Priložiti fotokopije odgovarajućih dokumenata kojim dokazujete Vaše tvrdnje)

5. DA LI STE U VEZI OVOG SLUČAJA POKRETALI POSTUPAK KOD NEKOG DRUGOG ORGANA? NAVEDITE KOD KOJEG?

6. DA LI STE SAGLASNI DA SE VAŠE IME OTKRIJE U POSTUPKU

Da

Ne

(Zaokružite jedan od dva odgovora)

**Potpis podnosioca pritužbe
ili ovlašćenog lica**

Datum: _____

VAŽNE NAPOMENE:

- Postupak pred Zaštitnikom je besplatan.
- Pritužba se podnosi u roku od šest mjeseci od dana saznanja za učinjenu povredu ljudskih prava i sloboda, odnosno u roku od jedne godine od dana učinjene povrede.
- Podnošenje pritužbe Zaštitniku ne sprječava Vas da koristite redovne zakonske procedure radi ostvarivanja Vašeg prava pred nadležnim sudom odnosno organom uprave niti prekida rokove utvrđene u zakonu za podnošenje tužbe, prigovora, žalbe, zahtjeva ili drugih pravnih sredstava pred sudovima ili organima uprave.
- O postupanju Zaštitnika po pritužbi bićete obaviješteni.

USTAVNI SUD CRNE GORE

2000 - Podgorica
Njegoševa br.2

USTAVNA ŽALBA

I – PODACI O PODNOSIOCU USTAVNE ŽALBE

(vidjeti dio I Uputstva za popunjavanje obrasca ustavne žalbe)

A) za fizičko lice

1. Ime i prezime _____
2. JMBG _____
3. Prebivalište ili
boravište _____
4. Adresa stanovanja _____
5. Državljanstvo _____
(samo za strane državljane)

B) za pravno lice

1. Naziv _____
2. Sjedište _____
3. RegistarSKI broj u CRPS _____
4. Zakonski zastupnik _____

C) za ovlašćeno lice (punomoćnik)
(samo ako podnosilac ima punomoćnika)

1. Ime i prezime/naziv pravnog lica (punomoćnika) _____
2. Adresa _____

II – PODACI O POJEDINAČNOM AKTU KOJI SE OSPORAVA

(vidjeti Dio II Uputstva)

A) Pojedinačni akt koji se osporava, a protiv kojeg su iscrpljena sva djelotvorna pravna sredstva

1. Donosilac pojedinačnog akta _____
2. Naziv pojedinačnog akta, oznaka (broj) akta i datum donošenja _____
3. Postupak u kojem je pojedinačni akt donijet _____
4. Datum prijema pojedinačnog akta _____
5. Da li su iscrpljena sva pravna sredstva ili nijesu predviđena druga pravna sredstva za njegovu zaštitu (priložiti dokaze o tome)

Napomena

Ako ustavnom žalbom osporavate i druge pojedinačne akte donijete u istom predmetu, navedite podatke i za te akte (kao i za prethodno osporavani pojedinačni akt)

III - LJUDSKO PRAVO I SLOBODA ZAJEMČENO USTAVOM KOJE SE SMATRA POVRIJEĐENIM

(vidjeti Dio III Uputstva)

1. Navesti ljudsko pravo i slobodu za koje smatrate da je povrijeđeno ili uskraćeno

2. Navesti odgovarajuću odredbu Ustava kojom se to pravo i sloboda jemči

IV – ČINJENICE I RAZLOZI NA KOJIMA SE ZASNIVA TVRDNJA O POVREDI USTAVNOG PRAVA

(vidjeti Dio IV Uputstva)

1. Opisati činjenice i navesti razloge koji se smatraju bitnim za tvrdnju da je povrijeđeno ili uskraćeno ljudsko pravo i sloboda zajemčeno Ustavom

Napomena: Ukoliko ostavljeni prostor u ovom dijelu obrasca nije dovoljan za navođenje činjenica i razloga, mogu se na posebnom listu hartije dopuniti ili u cjelosti na posebnom listu hartije navesti, a potom priložiti uz obrazac, kao sastavni dio ustavne žalbe.

V – ZAHTJEV O KOJEM USTAVNI SUD TREBA DA ODLUČI
(vidjeti Dio V Uputstva)

VI - POPIS PRILOGA UZ USTAVNU ŽALBU
(vidjeti Dio VI Uputstva)

Prilažem (zaokružiti priloženo):

1. Tri primjerka ustavne žalbe
2. Ovjereni prepis pojedinačnog akta u tri primjerka
3. Dokaz da su iscrpljena sva pravna sredstva na koja ste imali pravo u skladu sa zakonom
4. Dokaz da je ustavna žalba blagovremeno izjavljena (podnijeta u roku od 60 dana od dana dostavljanja pojedinačnog akta koji se osporava)
5. Ovlašćenje (punomoćje) za podnošenje ustavne žalbe (ako je žalbu izjavilo drugo lice)
6. Saglasnost podnosioca pritužbe (ako je ustavnu žalbu podnio Zaštitnik ljudskih prava i sloboda)
7. Dokaz o razlozima za propuštanje roka za podnošenje ustavne žalbe (ako se zahtijeva povraćaj u predašnje stanje)
6. Dokaz da je izvjesno nastupanje neotklonjivih štetnih posljedica (ako podnosilac ustavne žalbe zahtijeva obustavu izvršenja pojedinačnog akta)
9. Drugi dokazi od značaja za odlučivanje

VII – SVOJERUČNI POTPIS PODNOSIOCA USTAVNE ŽALBE
(vidjeti Dio VII Uputstva)

Mjesto _____

Datum _____

Podnosilac ustavne žalbe

Kontakt telefon/faks/e-mail/ _____

Uputstvo za popunjavanje predstavke

I. Šta bi trebalo da znate prije popunjavanja predstavke

Koje pritužbe Sud može da razmatra?

Evropski sud za ljudska prava je međunarodni sud koji može da razmatra samo pritužbe pojedinaca, organizacija i preduzeća koji tvrde da su im povrijeđena prava zagarantovana Evropskom konvencijom za ljudska prava. Konvencija je međunarodni ugovor kojim su se brojne evropske države obavezale da će zajemčiti određena osnovna prava. Zajemčena prava su navedena u samoj Konvenciji, a takođe i u Protokolima broj 1, 4, 6, 7, 12 i 13, koje su samo neke od država prihvatile. S tim u vezi bi trebalo da pročitate sve priložene tekstove.

Sud ne može da razmatra sve vrste pritužbi. Njegova ovlaštenja su definisana uslovima prihvatljivosti koji su iznijeti u Konvenciji i koji ograničavaju ko može da se obrati Sudu, kada i povodom čega. Više od 90% predstavki koje Sud razmotri bude proglašeno neprihvatljivim. Stoga bi trebalo da provjerite da li su vaše pritužbe u skladu s uslovima prihvatljivosti koji su opisani u nastavku.

Sud može da razmatra vaš slučaj samo:

- ako se pritužbe odnose na **povredu jednog ili više prava** koja su ustanovljena Konvencijom i protokolima;
- ako su pritužbe usmjerene **protiv države koja je ratifikovala** Konvenciju ili relevantni protokol (*nisu sve države ratifikovale svaki protokol, stoga provjerite listu ratifikacija na internet stranici Suda www.echr.coe.int/applicants*);
- ako se pritužbe odnose na predmete koji uključuju odgovornost državnog organa (kao npr. zakonodavnog tijela, administrativnog organa, suda, itd.); Sud ne može da se bavi pritužbama koje su usmjerene protiv pojedinaca ili privatnih organizacija;
- ako se pritužbe odnose na **radnje ili događaje koji su nastupili poslije datuma ratifikacije** Konvencije ili određenog protokola od strane države (*vidjeti datume za svaku državu na listi ratifikacija na internet stranici Suda www.echr.coe.int/applicants*);
- ako ste **lično i direktno pogođeni** kršenjem osnovnih prava (ako imate „status žrtve“);
- ako ste državnim organima pružili priliku da isprave povrede vaših prava („iscrpljivanje unutrašnjih pravnih lijekova“); to znači, u načelu, da ste prije obraćanja ovom Sudu **morali da istaknete iste pritužbe pred domaćim sudovima**, uključujući i najvišu sudsku instancu. Ovo pravilo podrazumijeva i poštovanje pravila domaćih postupaka, uključujući i rokove. Ne morate da koristite pravni lijek koji je neefikasan, niti poseban diskrecioni pravni lijek izvan normalne pravne procedure;
- ako ste **Sudu** podnijeli kompletnu predstavku **u roku od šest mjeseci od pravosnažne odluke** u unutrašnjem pravnom sistemu. Rok od šest mjeseci, u principu, teče od datuma kada je donijeta odluka najvišeg nadležnog domaćeg suda ili organa vlasti ili od kada je takva odluka dostavljena vama ili vašem advokatu. Tamo gdje nema raspoloživog efikasnog pravnog lijeka povodom pritužbe, rok od šest mjeseci teče od datuma radnje, događaja ili odluke na koju se žalite. Rok od šest mjeseci se prekida tek kada Sudu pošaljete kompletnu predstavku koja je usaglašena sa zahtjevima pravila 47 Poslovnika Suda (vidjeti odgovarajući tekst u paketu predstavke). Rok se završava posljednjeg dana perioda od šest mjeseci, čak i ako on pada u nedjelju ili na dan državnog praznika. Da rezimiramo, uredno

popunjena predstavka zajedno sa svim traženim informacijama i dokumentima mora biti poslata Sudu na dan ili prije posljednjeg dana isteka roka od šest mjeseci, stoga vodite računa da ih na vrijeme pošaljete poštom;

- ako su vam pritužbe zasnovane na pouzdanim dokazima; **vi morate da obrazložite svoje pritužbe** tako što ćete vaš slučaj izložiti jasno i potkrijepiti ga dokumentima, odlukama, ljekarskim izvještajima, izjavama svjedoka i drugim materijalom;
- ako možete da pokažete da predmet vaše pritužbe predstavlja neopravdano ugrožavanje vaših osnovnih prava. Nije dovoljno samo načelno iznijeti pritužbu da je odluka domaće suda pogrešna ili da je domaći sud učinio neku grešku; ovaj Sud nije apelacioni sud u odnosu na domaće sudove i ne može da ukine ili preinači njihove odluke;
- ako vaše pritužbe već nije razmotrio Sud ili neko drugo međunarodno tijelo.

Takođe bi trebalo da imate u vidu da Sud prima desetine hiljada pritužbi svake godine. Sud nema mogućnosti da razmatra trivijalne pritužbe, one koje se ponavljaju a nemaju nikakvog smisla, kao ni one koje ne spadaju u vrstu slučajeva koje bi jedan međunarodni nadzorni organ trebalo da razmatra. Takve pritužbe mogu biti odbijene kao zloupotreba prava na pritužbu, što takođe može da se dogodi ako podnosioci predstavke koriste neprimjeren, uvredljiv ili neprijatan rečnik.

Sud takođe može odbaciti predmet ako smatra da podnositelj predstavke nije značajnije oštećen i ako ne otvara nova pitanja o ljudskim pravima koja bi trebalo da se ispituju na međunarodnom nivou, a domaći sud ga je prethodno već razmotrio.

Za dodatne informacije o ovim kriterijumima možete konsultovati advokata ili otići na internet stranicu Suda, koja pruža informacije o uslovima prihvatljivosti i odgovore na najčešće postavljena pitanja.

II. Kako da popunite predstavku

- PREDSTAVKA MORA BITI ČITKO POPUNJENA. Poželjno je da bude otkucana.
- POPUNITE SVA POLJA KOJA IMAJU VEZE S VAŠOM SITUACIJOM. Ako to ne uradite, vaša predstavka neće biti potpuna i neće biti prihvaćena.
- Nemojte koristiti simbole i skraćenice, sve što želite objasnite jasno, riječima.
- BUDITE SAŽETI U IZLAGANJU.

Jezik

Službeni jezici Suda su engleski i francuski ali, alternativno, ako vam to olakšava komunikaciju, Sekretarijatu Suda možete da se obratite i na službenom jeziku bilo koje od država koje su ratifikovale Konvenciju. U početnoj fazi postupka možete čak i primati dopise od Suda na tom jeziku. Molimo da imate u vidu da će Sud u kasnijim stadijumima postupka, ukoliko Sud odluči da od vlade odgovorne države traži da dostavi pisane komentare na vaše pritužbe, svu prepisku slati na engleskom ili francuskom jeziku, i od vas ili vašeg punomoćnika tražiti da koristite engleski ili francuski u kasnijim podnescima.

Uputstva vezana za polja u predstavci

Podsjetnik: Da bi Sud prihvatio predstavku, morate da popunite sva odgovarajuća polja predstavke i da dostavite sva neophodna dokumenta na način predviđen Pravilom 47. Molimo da ovo imate u vidu kada popunjavate predstavku i prilažete relevantna dokumenta.

Predstavka – odjeljak po odjeljak

Obratite pažnju da izrazi upotrebljeni u predstavi i uputstvima proizilaze iz Konvencije – svako nepostojanje roda u jeziku ne pretpostavlja isključenje istog.

Polje za kodiranu naljepnicu

Ako ste već komunicirali sa Sudom po istom predmetu i dostavljene su vam kodirane naljepnice, potrebno je da zalijepite kodiranu naljepnicu u polje na lijevoj strani blizu vrha prve stranice predstavke.

A. Podnosilac predstavke (pojedinaac)

Ovaj odjeljak se odnosi na individualnog podnosioca predstavke, za razliku od pravnog lica, kao što su preduzeće ili udruženje (odjeljak B).

1-8. Ako predstavka ima više od jednog podnosioca predstavke, potrebne informacije treba da se dostave na posebnom listu papira za svakog pojedinačnog podnosioca predstavke. Najljubaznije molimo da pojedinačnim podnosiocima predstavke dodijelite uzastopne brojeve, ako ih ima više od jednog. Pogledajte odjeljak u nastavku: „Grupisane predstavke i veći broj podnosilaca predstavke/i”.

B. Podnosilac predstavke (organizacija)

Ovaj odjeljak se tiče podnosilaca predstavki koji su pravna lica, kao npr. preduzeće, nevladina organizacija ili udruženje, itd.

9-15. Naziv i kontakt detalji organizacije koja je podnosilac predstavke moraju biti popunjeni. Ako postoji više podnosilaca predstavke, ove informacije treba da se dostave na posebnom listu papira za svakog dodatnog podnosioca predstavke ponaosob. Molimo da podnosiocima predstavke dodijelite uzastopne brojeve radi lakše identifikacije i obrade predmeta.

Identifikacioni broj: molimo da naznačite zvaničan identifikacioni broj ili broj koji je dodijeljen organizaciji u javnom registru ili aktu, ako ih ima.

Datum registrovanja, osnivanja ili statusnih promjena pravnog lica takođe treba unijeti radi lakše identifikacije, tamo gdje je takav postupak postojao.

Grupisane predstavke i veći broj podnosilaca predstavke/i

Kad podnosilac predstavke ili punomoćnik podnesu pritužbu u ime dva ili više podnosilaca čije su predstavke zasnovane na različitim činjenicama, treba popuniti posebnu predstavku i dostaviti sve tražene podatke za svakog pojedinca ponaosob. Dokumenta koja su od značaja za položaj svakog pojedinog podnosioca predstavke treba priložiti uz odgovarajuću predstavku.

Ako ima više od pet podnosilaca predstavke, punomoćnik bi pored predstavke i dokumenata trebalo da dostavi i tabelu u kojoj navodi tražene identifikacione podatke za svakog podnosioca predstavke. Primjer tabele se može preuzeti sa internet stranice Suda (vidjeti www.echr.coe.int/applicants). Kad je punomoćnik advokat, ovu tabelu bi trebalo dostaviti i u elektronskoj formi (na CD-ROM-u ili USB memoriji).

U slučajevima velikog broja podnosilaca predstavke ili predstavki, Sekretarijat Suda može da traži od podnosilaca predstavki ili njihovih punomoćnika da dostave tekst svojih podnesaka ili dokumenata u elektronskoj ili drugoj formi. Sekretarijat Suda može dati i druge instrukcije u pogledu onoga što bi trebalo učiniti da bi se omogućila efikasna i brza obrada predstavki.

Nepostupanje po instrukcijama Sekretarijata Suda u pogledu forme ili načina na koji treba dostaviti grupisane predstavke ili predstavke većeg broja podnosilaca predstavki može dovesti do neiznošenja tih predmeta Sudu na razmatranje (vidjeti Pravilo 47 § 5.2).

C. Punomoćnik/ci podnosioca predstavke**Osoba koja nije advokat**

16-23. Neki podnosioci predstavke mogu odlučiti da ne žele ili nijesu u mogućnosti da lično učestvuju u postupcima iz zdravstvenih razloga ili zbog poslovne ili druge nesposobnosti. Njih može da zastupa osoba bez pravnog obrazovanja, npr. roditelj koji zastupa dijete, staratelj, član porodice ili partner koji zastupa nekoga čije opšte ili zdravstveno stanje otežavaju njegovo učestvovanje u postupku (npr. podnosilac predstavke koji je u bolnici ili zatvoru). Razlozi za neophodnost zastupanja ili odnos zastupnika s podnosiocem predstavke moraju biti navedeni zajedno sa zastupnikovim podacima.

Zvanični zastupnik, odnosno osoba ovlašćena da zastupa organizaciju koja je podnijela predstavku

16-23. Organizacija koja je podnijela predstavku mora da ima predstavnika sa kojim Sud može da komunicira, koji može biti npr. službenik preduzeća, predsjedavajući ili direktor. Ta osoba bi trebalo, tamo gdje je to moguće, da dostavi dokument kojim dokazuje da je ovlašćen/a da podnese predstavku u ime organizacije.

Advokat

24-30. Identifikacioni podaci advokata koji zastupa podnosioca predstavke pred Sudom moraju biti dostavljeni uz potpune kontakt informacije. Podnosilac predstavke ne mora da imenuje advokata prilikom dostavljanja predstavke, iako je preporučljivo da to uradi. Podnosilac predstavke će biti obaviješten ako predmet dođe do faze u postupku kada je neophodno zastupanje od strane advokata. U tom trenutku – nakon odluke Suda da obavijesti vladu odgovorne države o predstavi radi njenog pismenog izjašnjavanja o predmetu – možete dobiti besplatnu pravnu pomoć ako nemate dovoljno sredstava da platite usluge advokatu i ako se odobravanje takve pomoći smatra neophodnim za pravilno vođenje postupka. Informacije o ovome se šalju podnosiocima predstavke kada za to dođe vrijeme.

Punomoćje

31. Individualni podnosilac predstavke mora da potpiše punomoćje kojim će ovlastiti punomoćnika da ga zastupa, osim u slučaju da je podnosilac predstavke, na primjer, dijete ili da nema pravnu sposobnost i nije u stanju da ga potpiše. Ako je punomoćnik koji nije advokat imenovao advokata u ime podnosioca predstavke koji nije u stanju da potpiše punomoćje, punomoćnik treba da potpiše punomoćje u ime podnosioca predstavke.

31. Zastupnik organizacije koja je podnijela predstavku mora da potpiše punomoćje kojim ovlašćuje advokata da zastupa organizaciju.

32. Traženi datum na punomoćju je datum potpisa individualnog podnosioca predstavke ili zastupnika organizacije koja je podnijela predstavku.

D. Država/države protiv koje/kojih je predstavka podnijeta

33. Označite polje/polja ispred države/država protiv koje/kojih je predstavka podnijeta.

To je država koju smatrate odgovornom za predmet vaše pritužbe. Molimo vas da imate u vidu da pritužbe pred Sudom mogu da se ulože samo protiv država koje se nalaze na spisku, a koje su sve pristupile sistemu Konvencije.

E., F. i G.: Predmet predstavke

34-40. Budite sažeti. Unesite suštinske informacije koje se tiču vašeg predmeta: ključne činjenice i

odluke, kao i na koji način su vaša prava ugrožena, bez nevažne pozadine ili sporednih detalja i problema. Ne dostavljajte opširne citate: uvijek se možete pozvati na priloženi dokument. Činjenice o vašem predmetu i vaše pritužbe bi trebalo da budu predstavljene na za to predviđenom prostoru u okviru obrasca predstavke, kako bi Sud bio u mogućnosti da odredi prirodu, predmet i obim predstavke bez uvida u druge materijale.

Uz obrazac predstavke, podnositelj može priložiti dodatna objašnjenja o činjenicama i pritužbama, ali ona ne smiju premašiti 20 strana (ovim nijesu obuhvaćene kopije odluka ni prateće dokumentacije). Imajte u vidu da će, ukoliko od vlade odgovorne države bude traženo da se izjasni pismenim podneskom o predmetu pritužbi, podnositelj predstavke biti u prilici da podnese detaljne argumente kao odgovor na njih.

Svi podnesci:

- moraju biti čitljivi u potpunosti;
- ukoliko su otkucani, veličina slova (font) mora biti najmanje 12 u osnovnom tekstu i 10 u fusnotama;
- u slučaju da postoje prilozi, moraju biti na papiru formata A4, sa marginama ne manjim od 3,5 cm;
- moraju imati uzastopno numerisane strane;
- moraju biti podijeljeni na numerisane odjeljke.

Po pravilu, svi podaci sadržani u obrascu predstavke i dokumentima koje podnosite Sekretarijatu Suda biće **dostupni javnosti**, uključujući informacije o vama samima ili o trećim licima. Štaviše, ovi podaci se mogu pojaviti i u bazi podataka Suda (HUDOC) dostupnoj na Internetu, ukoliko ih Sud pominje u činjeničnom stanju koje je pripremljeno kada se predmet dostavlja vladi odgovorne države na izjašnjavanje, u odluci o prihvatljivosti ili o brisanju predstavke sa liste predmeta Suda, ili pak u presudi Suda. Shodno tome, u predstavi bi trebalo da iznesete samo one podatke iz vašeg privatnog života ili života trećih lica koji su od suštinske važnosti za razumijevanje predmeta.

Dodatno, ukoliko želite anonimnost (da vaš identitet ne bude dostupan javnosti), potrebno je da to izričito naglasite i navedete razloge za odstupanje od pravila o javnosti i dostupnosti podataka u postupku. Sud može odobriti **anonimnost** u izuzetnim i opravdanim slučajevima.

E. Izjava o činjenicama

34-36. Budite jasni i sažeti. Naznačite tačne datume.

Izložite činjenice hronološki. Navedite događaje po redosledu kojim su se dogodili.

Ukoliko se vaše pritužbe odnose na više različitih situacija (na primjer, na različite sudske postupke), molimo vas da činjenično stanje i pritužbu za svaki od njih navedete odvojeno.

Neophodno je da dostavite sva dokumenta kojima potkrepljujete vaš predmet, a posebno kopije svih relevantnih odluka ili zapisa o mjerama na koje se žalite: na primjer, rješenje o iseljenju ili nalog za deportaciju. Takođe, morate obezbijediti pisane dokaze koji potkrepljuju vaše navode, poput medicinskih izvještaja, izjave svjedoka, zapisnika, dokumenta o vlasništvu ili potvrda o vremenu provedenom u pritvoru. Ukoliko niste u mogućnosti da obezbijedite kopije određenih dokumenata, potrebno je da objasnite zašto niste.

F. Izjava o navodnoj povredi ili povredama Konvencije i/ili protokola, kao i o odgovarajućim argumentima

37. Za svaku iznijetu tužbu potrebno je navesti član Konvencije ili protokola na koji se pozivate i dati kratko objašnjenje na koji način je prekršen.

Objasnite što preciznije možete zbog čega se žalite Sudu, odnosno predstavite vaše pritužbe u vezi s Konvencijom. Navedite na koju odredbu Konvencije se oslanjate i objasnite zašto činjenice koje ste izložili predstavljaju povredu ove odredbe. Objašnjenja ove vrste moraju biti data za svaku pojedinačnu pritužbu.

Primjer:

Član 6 § 1: parnični postupak po mojoj tužbi za naknadu štete zbog povrede je trajao preko deset godina, od 10. januara 2002. do 25. aprila 2012. godine, što predstavlja nerazumno dugo trajanje postupka.

G. Informacije koje se odnose na iscrpljivanje unutrašnjih pravnih lijekova i rok od šest mjeseci (Član 35 § 1 Konvencije)

38. Pod ovom tačkom je potrebno da pokažete da ste državi dali priliku da ispravi učinjeno, prije nego što ste se obratili Sudu s međunarodnom nadležnošću. To znači da morate pokazati da ste iskoristili sve raspoložive djelotvorne pravne lijekove koji postoje u državi na koju se žalba odnosi.

Za svaku pritužbu o povredi prava zajemčenih Konvencijom ili protokolima, molimo vas da navedete sljedeće:

- tačan datum pravosnažne odluke, naziv suda ili tribunala i prirodu odluke;
- datume odluka nižih sudova ili tribunala koji su doveli do konačne odluke;
- broj predmeta u domaćem pravnom postupku.

Neophodno je da priložite kopije svih odluka sudova i drugih organa koji su odlučivali, od najnižeg ka najvišem; takođe morate obezbijediti kopije vaših tužbi ili podnesaka sudovima, kao i vaše žalbe, kako biste pokazali da ste na svakom nivou isticali povredu Konvencije na koju se pozivate pred Sudom.

Takođe morate dokumentovati da je svaka vaša pritužba Sudu podnijeta uz poštovanje roka od šest mjeseci od pravosnažne odluke u postupku iscrpljivanja domaćih pravnih lijekova za tu pritužbu. Otuda, ključno je utvrditi datum konačne odluke. Morate dostaviti dokaz o ovome, bilo tako što ćete priložiti kopiju odluke na kojoj je vidljiv datum ili, ukoliko niste primili kopiju konačne odluke na dan kada je usvojena ili kada je javno objavljena, dokaz o datumu dostavljanja, na primjer dostavljanjem kopije dostavnice ili kopije preporučenog pisma ili koverta. U slučajevima u kojima nijesu postojali odgovarajući pravni lijekovi, morate pokazati da ste pritužbu podnijeli u roku od šest mjeseci od radnje, mjere ili odluke na koju se žalite i podnijeti materijalne dokaze o datumu radnje, mjere ili odluke.

39-40. Ovdje bi trebalo da navedete da li ste na raspolaganju imali unutrašnji pravni lijek koji niste iskoristili. U tom slučaju, navedite razloge zbog kojih ste tako postupili.

Dodatne korisne informacije o iscrpljivanju unutrašnjih pravnih lijekova i poštovanju roka od šest mjeseci možete pronaći u Praktičnom vodiču kroz uslove prihvatljivosti (www.echr.coe.int/applicants).

H. Informacije koje se odnose na druge međunarodne postupke (ukoliko ih ima)

41-42. Potrebno je da navedete da li ste pritužbe iz predstavke podnijeli još nekom organu međunarodne istrage ili poravnanja (na primjer organima Ujedinjenih nacija, kao što su Međunarodna organizacija rada ili Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija, ili nekom međunarodnom arbitražnom panelu). Ukoliko jeste, neophodno je da dostavite pojedinosti koje uključuju naziv organa kome ste podnijeli vaše pritužbe, relevantne datume i opis toka postupka koji se pred njim odvijao, kao i sadržinu svih donijetih odluka. Dostavite kopije svih relevantnih odluka i drugih dokumenata.

43-44. Ranije predstavke Sudu ili predstavke čiji je postupak u toku:

Takođe bi trebalo da navedete da li ste, kao podnosilac predstavke, imali ili trenutno imate druge predstavke pred ovim Sudom i, ukoliko je to slučaj, navedite broj(eve) predstavljači. Ovi podaci su neophodni Sudu radi održavanja urednosti spisa i njihovog pronalaženja, kao i obrade različitih predstavljači pod vašim imenom.

I. Lista priloga

45. Neophodno je da priložite numerisanu hronološku listu svih presuda i odluka na koje ste se pozivali u odjeljcima E., F., G. i H. obrasca predstavke, kao i svih drugih dokumenata koja želite da Sud uzme u razmatranje kao dokaze koji potkrepljuju vaše tvrdnje o kršenju Konvencije (zapisnici, izjave svjedoka, medicinski izvještaji, itd.).

Trebalo bi da priložite potpune i čitljive *kopije* svih dokumenata.

Dokumenta vam neće biti vraćena. Stoga je u vašem interesu da pošaljete kopije, a ne originale.

OBAVEZNO je učiniti sljedeće:

- složiti dokumenta po pravilnom hronološkom redosledu prema datumu i po postupku;
- pravilno numerisati stranice;
- NE SMIJETE koristiti spajalice, uvezivati ili spajati dokumenta ljepljivom trakom.

PODSJETNIK: Na podnosiocu predstavke je da blagovremeno prikupi sve informacije i dokumenta neophodne za uredno i potpuno popunjenu predstavku. Ukoliko ne obezbijedite jedan ili više relevantnih dokumenata, vaša predstavka neće biti tretirana kao uredna i Sud je neće razmatrati, izuzev ukoliko nijeste dali odgovarajuće objašnjenje zašto nijeste bili u mogućnosti da dostavite nedostajući/a dokument(a).

Izjava i potpis

47-48. Izjavu mora potpisati podnosilac predstavke ili ovlašćeni punomoćnik. To niko drugi ne može učiniti umjesto njih.

49. Određivanje korespondenta

Sekretarijat Suda vrši prepisku samo s jednim podnosiocem predstavke ili jednim punomoćnikom, pa će, ukoliko postoji više podnosilaca predstavke koji nemaju punomoćnika, jedan podnosilac predstavke biti određen za korespondenta sa kojim će Sekretarijat Suda vršiti prepisku. U slučajevima kada podnosilac predstavke ima punomoćnika, Sekretarijat Suda će komunicirati isključivo sa punomoćnikom. Podnosilac predstavke koji ima više od jednog opunomoćenog advokata mora odrediti koji advokat će vršiti prepisku sa Sudom.

III. Informacije o podnošenju predstavke i načinu obrade

A. Način podnošenja predstavke

Predstavka Sudu se podnosi isključivo poštom (nikako ne telefonom). To znači da papirni primjerak obrasca predstavke s originalima potpisa podnosioca predstavke i/ili ovlašćenog/ih punomoćnika mora biti poslat poštom. Predstavka primljena putem faksa ne tretira se kao uredna predstavka, s obzirom na to da Sud mora da primi original potpisanog obrasca predstavke. **Nema potrebe da lično dolazite u Strazbur radi usmenog predavljanja slučaja.**

Predstavku možete preuzeti s internet stranice Suda www.echr.coe.int/applicants

Vašu predstavku pošaljite na sljedeću adresu:

**The Registrar
European Court of Human Rights
Council of Europe
67075 STRASBOURG CEDEX
FRANCE**

B. Obrada predstavke

Predmet će biti otvoren, a podnesci i dokumenta sačuvani u Sudu samo ukoliko je primljen potpun obrazac predstavke sa pratećim dokumentima.

Po prijemu obrasca predstavke, Sekretarijat Suda će provjeriti da li su u njemu sadržane sve neophodne informacije i dokumenta. Ukoliko nijesu, primićete odgovor u kome vas obavještavamo da nijeste postupili u skladu s Pravilom 47, da predmet nije otvoren i da dokumenta nijesu sačuvana. Vi možete podnijeti novu predstavku: to podrazumijeva dostavljanje potpunog obrasca predstavke sa svim relevantnim dokumentima i odlukama, čak i ako ste prethodno već poslali neke od ovih informacija. Nepotpuni podnesci neće biti prihvaćeni.

Sekretarijat Suda vam ne može dati informacije o pravu države protiv koje podnosite pritužbu, niti pravni savjet koji se odnosi na vašu predstavku i tumačenje domaćeg prava.

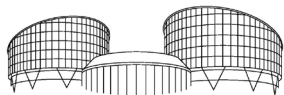
Prilikom slanja vašeg obrasca predstavke, trebalo bi da sačuvate kopiju formulara koji ste popunili, zajedno s originalnim dokumentima. Tako biste, u slučaju da vas Sekretarijat Suda obavijesti da predstavka nije bila potpuna, ukoliko to želite, mogli da pošaljete novu, kompletnu predstavku bez teškoća i nepotrebnog zastoja. Nije izvjesno da će, ukoliko predstavka bude odbijena kao nepotpuna, podnosilac imati dovoljno vremena da dostavi novi obrazac predstavke prije isteka roka od šest mjeseci. Iz tog razloga, trebalo bi da vodite računa o tome da na vrijeme podnesete potpun obrazac predstavke sa svim relevantnim dokumentima.

Ukoliko je podneseni obrazac predstavke uredno i detaljno popunjen, Sekretarijat Suda će vas obavijestiti da je **vaš predmet registrovan na vaše ime (na dodijeljeni broj se potom morate pozivati u svim svojim budućim obraćanjima Sudu)** i dostaviti vam kodirane naljepnice koje morate koristiti prilikom slanja svakog sljedećeg podneska Sudu.

Sekretarijat Suda može u prvom dopisu zatražiti od vas da dostavite dodatne informacije ili pojašnjenja. U vašem je interesu da na vrijeme odgovarate na sve dopise Sekretarijata Suda, s obzirom na to da se novootvoreni predmeti koji nijesu aktivni uništavaju nakon šest mjeseci. Takođe, imajte u vidu da, kada Sud započne obradu predmeta, svako kašnjenje ili neodgovaranje na dopise Sekretarijata Suda, kao i nedostavljanje traženih informacija ili dokumenata, može dovesti do zaključka da ne želite da se vaš predmet dalje razmatra. Posledica toga može biti da Sud ne razmotri predstavku, da bude donesena odluka o neprihvatljivosti ili o brisanju predstavke sa liste predmeta Suda.

C. Bez sudskih troškova

Vaš predmet biće obrađen **besplatno**. O svakoj odluci Suda bićete obaviješteni.

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Molimo vas da imate u vidu da se obrazac predstavke može pravilno ispuniti isključivo u programu Adobe Reader 9 i novijem koji se može preuzeti sa www.adobe.com.
Sačuvajte na kompjuteru kopiju obrasca predstavke, popunite koristeći program Adobe Reader, odšampajte i pošaljite Sudu.

MNE - 2014/1

Predstavka

O samoj predstavci

Ova predstavka je zvanični pravni dokument i može uticati na vaša prava i obaveze. Molimo vas da slijedite uputstva navedena u Uputstvu za ispunjavanje predstavke. Provjerite da li ste popunili sva polja koja se mogu primjeniti na vaš slučaj i da li ste dostavili sva dokumenta od značaja za vaš predmet.

Upozorenje: ako predstavka bude nepotpuna, neće biti prihvaćena (*vidjeti pravilo 47 Poslovnika Suda*). Posebno obratite pažnju na to da pravilo 47 stav 2 (a) propisuje da bi: "sve informacije koje se odnose na stav 1 (d) do (f) [*izjave o činjenicama, navodnim povredama i informacije o ispunjenosti kriterijuma prihvatljivosti*] koje su navedene u odgovarajućem dijelu predstavke trebalo da budu dovoljne da Sud može utvrditi suštinu i vrstu predstavke bez uvida u druga dokumenta."

Kodirana naljepnica

Ako ste već dobili kodirane naljepnice od Evropskog suda za ljudska prava, molimo vas da jednu naljepnicu ovdje zalijepite.

Pozivni broj

Ako već imate referentni broj iz Suda vezano za ove pritužbe, molimo vas da ga ovdje navedete.

A. Podnosilac predstavke (pojedinač)

Ovaj dio popunjavaju isključivo individualni podnosioci predstavke. Ako je podnosilac predstavke organizacija, molimo vas da pređete na odjeljak B.

1. Prezime

2. Ime (imena)

3. Datum rođenja

D	D	M	M	G	G	G	G		

 npr. 27/09/2012

4. Državljanstvo

5. Adresa

6. Telefon (uklj. međunarodni pozivni broj)

7. E-mail adresa (ako postoji)

8. Pol

- muški
 ženski

B. Podnosilac predstavke (organizacija)

Ovaj odjeljak popunjavaju samo organizacije, NVO, udruženja ili druga pravna lica.

9. Naziv

10. Registarski broj (ako postoji)

11. Datum registrovanja ili osnivanja (ako postoji)

D	D	M	M	G	G	G	G		

 npr. 27/09/2012

12. Djelatnost

13. Registrovana adresa

14. Telefon (uklj. međunarodni pozivni broj)

15. E-mail adresa

C. Punomoćnik (punomoćnici) podnosioca predstavke	
Ako podnosilac predstavke nema punomoćnika, molimo vas da pređete na odjeljak D.	
<p>Osoba koja nije pravnik / osoba koja je zaposlena u organizaciji</p> <p>Molimo vas da popunite ovaj dio predstavke ako predstavljate podnosioca predstavke a <i>niste pravnik</i>.</p> <p>U poljima ispod objasnite u kom svojstvu predstavljate podnosioca predstavke ili, pak, navedite svoju povezanost ili zvaničnu funkciju, ako predstavljate neku organizaciju.</p> <p>16. Svojstvo / povezanost / funkcija</p> <input type="text"/> <p>17. Prezime</p> <input type="text"/> <p>18. Ime (imena)</p> <input type="text"/> <p>19. Državljanstvo</p> <input type="text"/> <p>20. Adresa</p> <input type="text"/> <p>21. Telefon (uklj. međunarodni pozivni broj)</p> <input type="text"/> <p>22. Faks</p> <input type="text"/> <p>23. Email</p> <input type="text"/>	<p>Pravnik</p> <p>Molimo vas da popunite ovaj dio predstavke ako predstavljate podnosioca predstavke <i>kao pravnik</i>.</p> <p>24. Prezime</p> <input type="text"/> <p>25. Ime (imena)</p> <input type="text"/> <p>26. Državljanstvo</p> <input type="text"/> <p>27. Adresa</p> <input type="text"/> <p>28. Telefon (uklj. međunarodni pozivni broj)</p> <input type="text"/> <p>29. Faks</p> <input type="text"/> <p>30. Email</p> <input type="text"/>

Punomoćje																	
<p>Potpisivanjem punomoćja u nastavku podnosilac predstavke ovlašćuje punomoćnika da ga zastupa u ovom predmetu (vidjeti Uputstvo za popunjavanje predstavke).</p> <p>Ovim ovlašćujem navedenu osobu da me zastupa u postupcima pred Evropskim sudom za ljudska prava, a u vezi s mojom predstavkom podnijetom prema članu 34 Konvencije.</p>																	
<p>31. Potpis podnosioca predstavke</p> <input type="text"/>	<p>32. Datum</p> <table border="1"> <tr> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> <td style="width: 20px; height: 20px;"></td> </tr> <tr> <td>D</td> <td>D</td> <td>M</td> <td>M</td> <td>G</td> <td>G</td> <td>G</td> <td>G</td> </tr> </table> <p>npr. 27/09/2012</p>									D	D	M	M	G	G	G	G
D	D	M	M	G	G	G	G										

D. Država/države protiv koje/kojih se predstavka podnosi

33. Označite državu odnosno države protiv kojih se podnosi predstavka

☐ ALB - Albanija	☐ ITA - Italija
☐ AND - Andora	☐ LIE - Lihtenštajn
☐ ARM - Jermenija	☐ LTU - Litvanija
☐ AUT - Austrija	☐ LUX - Luksemburg
☐ AZE - Azerbejdžan	☐ LVA - Latvija
☐ BEL - Belgija	☐ MCO - Monako
☐ BGR - Bugarska	☐ MDA - Moldavija
☐ BIH - Bosna i Hercegovina	☐ MKD - "Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija"
☐ CHE - Švajcarska	☐ MLT - Malta
☐ CYP - Kipar	☐ MNE - Crna Gora
☐ CZE - Češka Republika	☐ NLD - Holandija
☐ DEU - Njemačka	☐ NOR - Norveška
☐ DNK - Danska	☐ POL - Poljska
☐ ESP - Španija	☐ PRT - Portugal
☐ EST - Estonija	☐ ROU - Rumunija
☐ FIN - Finska	☐ RUS - Ruska Federacija
☐ FRA - Francuska	☐ SMR - San Marino
☐ GBR - Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske	☐ SRB - Srbija
☐ GEO - Gruzija	☐ SVK - Slovačka
☐ GRC - Grčka	☐ SVN - Slovenija
☐ HRV - Hrvatska	☐ SWE - Švedska
☐ HUN - Mađarska	☐ TUR - Turska
☐ IRL - Irska	☐ UKR - Ukrajina
☐ ISL - Island	

Predmet predstavke

Sve informacije koje se odnose na činjenice, pritužbe i ispunjenost zahtjeva po pitanju iscrpljivanja domaćih pravnih lijekova, kao i roka od 6 mjeseci koji je utvrđen članom 35. stav 1 Konvencije, moraju biti detaljno izložene u ovom dijelu predstavke (odjeljci E., F. i G.) (pravilo 47. stav 2 (a)). Podnositelj predstavke može dopuniti ovu informaciju prilaganjem dodatnih detalja uz predstavku. Takva dodatna objašnjenja ne smiju biti obimnija od 20 strana (pravilo 47. stav 2 (b)); ovo ograničenje broja strana ne odnosi se na kopije prateće dokumentacije, kao ni na kopije odluka.

E. Izjava o činjenicama

34.

Pazite da podaci koje unosite u ovaj dio ne premaše propisano ograničenje i prilagodite svoj tekst u skladu s tim. Ako želite da podnesete dodatne informacije, pogledajte „Uputstva za popunjavanje predstavke“.

Izjava o činjenicama (nastavak)

35.

Pazite da podaci koje unosite u ovaj dio ne premaše propisano ograničenje i prilagodite svoj tekst u skladu s tim. Ako želite da podnesete dodatne informacije, pogledajte „Uputstva za popunjavanje predstavke“.

Izjava o činjenicama (nastavak)

36.

Pazite da podaci koje unosite u ovaj dio ne premaše propisano ograničenje i prilagodite svoj tekst u skladu s tim. Ako želite da podnesete dodatne informacije, pogledajte „Uputstva za popunjavanje predstavke“.

I. Spisak pratećih dokumenata

Treba priložiti potpune i čitke *kopije* svih dokumenata.

Nijedan dokument vam neće biti vraćen. Stoga je u vašem interesu da dostavite kopije, a ne originale.

OBAVEZNO uradite sljedeće:

- morate složiti dokumenta po pravilnom redoslijedu prema datumu i postupku;
- morate pravilno numerisati stranice;
- dokumenta **NE SMIJETE** spajati spajalicom, povezivati ih ili lijepiti.

45. Molimo vas da u nastavku navedete dokumenta po hronološkom redoslijedu uz sažet opis.

1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	
11.	
12.	
13.	
14.	
15.	
16.	
17.	
18.	
19.	
20.	
21.	
22.	
23.	
24.	
25.	

Dodatni komentari

Imate li dodatne komentare vezane za vašu predstavku?

46. Komentari

<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>

Izjava i potpis

Ovim izjavljujem da su, prema mojim saznanjima i uvjerenju, podaci koje sam naveo/navela u ovoj predstavi tačni.

47. Datum

<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	npr. 27/09/2012
D	D	M	M	G	G	G	G	

Podnositelj (podnosioci) predstave ili njegov/njen punomoćnik (punomoćnici) moraju se potpisati u naznačenom polju.

48. Potpis (potpisi) Podnositelj/podnosioci Punomoćnik/punomoćnici (obilježite odgovarajuće polje)

--

Osoba sa kojom će se komunicirati

Ako ima više podnositelja predstave ili više punomoćnika, molimo vas da nam dostavite ime i adresu samo jedne osobe sa kojom će Sud komunicirati.

49. Ime i adresa Podnositelja predstave / Punomoćnika (obilježite) odgovarajuće polje

<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>

Popunjenu predstavku treba potpisati i poslati poštom na:

The Registrar
European Court of Human Rights
Council of Europe
67075 STRASBOURG CEDEX
FRANCE

LITERATURA

Zakoni

Ustav Crne Gore, "Službeni list Crne Gore", br. 1/2007
Zakon o izvršenju i obezbjeđenju, Službeni list Crne Gore, br. 36/2011 od 27.07.2011
Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Službeni list Crne Gore, br. 46/10, 40/11
Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, "Službeni list Crne Gore", br. 27/13, 01/15
Zakon o parničnom postupku, "Službeni list RCG", br. 22/2004 i 76/2006
Zakon o državnom tužilaštvu, "Službeni list Crne Gore", br. 11/15
Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, "Službeni list Crne Gore", br. 27/13, 01/15
Zakon o povraćaju oduzetih imovinskih prava i obeštećenju, "Službeni list RCG", br. 21/04, 49/07, 60/07 i "Sl. list Crne Gore", br. 12/07, 73/10
Zakonik o krivičnom postupku, "Službeni list RCG", br. 57/2009, 49/2010, 47/2014
Zakon o izboru odbornika i poslanika, "Službeni list RCG", br. 4/98, 05/98, 17/98, 14/00, 18/00, 09/01, (SRJ) 09/01, 41/02, 46/02, 45/04, 48/06, 56/06, 46/11, 14/14, 47/14
Zakon o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore, "Službeni list Crne Gore", br. 42/2011 i 32/2014
Zakon o zabrani diskriminacije, "Službeni list Crne Gore", br. 46/10, 40/11, 18/14
Zakon o Ustavnom sudu Crne Gore, "Službeni list Crne Gore", br. 11/2015
Zakon o slobodnom pristupu informacijama, "Službeni list RCG", br. 68/2005, 44/2012
Zakon o unutrašnjim poslovima, "Službeni list Crne Gore", br. 44/12, 36/13, 01/15
Zakon o tajnosti podataka, "Službeni list Crne Gore", br. 14/08, 76/09, 41/10, 40/11, 38/12, 44/12, 14/13, 18/14
Zakon o manjinskim pravima i slobodama, "Službeni list RCG", br. 31/06 i 38/07
Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, "Službeni list Crne Gore", br. 11/07
Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, "Službeni list Crne Gore", br. 20/11
Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom, "Službeni list Crne Gore", br. 49/08, 73/10, 39/11
Zakon o kretanju lica sa invaliditetom uz pomoć psa pomagača, "Službeni list Crne Gore", br. 76/09, 40/11
Zakon o povlastici lica sa invaliditetom u unutrašnjem saobraćaju, "Službeni list Crne Gore", br. 80/08, 40/11, 10/15
Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama, "Službeni list RCG", br. 80/04, 45/10
Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditeta, "Službeni list Crne Gore", br. 39/11
Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, "Službeni list Crne Gore", br. 79/2008, 70/2009 i 44/2012
Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju, "Službeni list RCG", br. 64/02, 31/05, 49/07 i "Službeni list Crne Gore", br. 04/08, 21/09, 45/10, 40/11, 45/11, 36/13, 39/13, 44/13
Zakon o putnim ispravama, "Službeni list Crne Gore", br. 21/08, 25/08, 40/11, 39/13
Zakon o ličnoj karti, "Službeni list Crne Gore", 12/07, 73/10, 28/11, 50/12, 10/14
Ustavni zakon za sprovođenje Amandmana I do XVI na Ustav Crne Gore, „Službeni list CG“ br. 38/13
Zakoni o budžetu Crne Gore (2014, 2013, 2012, 2011, 2010, 2009)
Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja Republike Srbije
Zakon o Zaštitniku građana Republike Srbije
Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom Republike Srbije
Zakon o zaštiti podataka o ličnosti Republike Srbije
Zakon o zabrani diskriminacije Republike Srbije
Zakon o ravnopravnosti polova Republike Srbije
Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srbije
Zakon o narodnoj banci Republike Srbije
Ustavna povelja državne zajednice Srbije i Crne Gore, "Službeni list Srbije i Crne Gore", br. 1/2003
Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, Sl. list SCG, br. 6/03

Uredbe, pravilnici i odluke

Odluka Ustavnog suda Crne Gore br. 78/04 i 102/04 - 28/2005-31
Odluka Ustavnog suda Crne Gore, U-I br. 34/11
Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave, "Službeni list Crne Gore", br. 5/12, 25/12 i 61/12
Odluka o izmjenama i dopunama Poslovnika Skupštine Crne Gore, "Službeni list CG", broj 25/12

Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Stručne službe Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore
Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
Odluka o obrazovanju Savjeta za zaštitu od diskriminacije, "Službeni list Crne Gore", br. 50/11, 53/11, 32/13, 31/14

Međunarodne konvencije, ugovori, direktive, itd.

Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka
Dodatni protokol uz Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka
Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom i Opcioni protokol o pravima osoba sa invaliditetom
Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda
Inicijalni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom
Konvencija o pravima djeteta
Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena
Konvencija UN o pravima djeteta
Rezolucija Savjeta Evrope 1729
Ugovor o Evropskoj uniji 2012/C 326/01
Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
Privremeni sporazum o trgovini i trgovinskim pitanjima
Sporazum o viznim olakšicama
Sporazum o readmisiji
Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) između Crne Gore i EU
Sporazum o Evropskoj uniji
Direktiva Savjeta EU 2000/43/EZ
Direktiva Savjeta 2000/78/EC
Direktiva Savjeta 2004/113/EZ
Direktiva Savjeta 2006/54/EZ

Strategije, akcioni planovi i izvještaji

Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period od 2012. do 2015. godine
Strategija unaprijeđenja kvaliteta života LGBT osoba za period 2013-2018. godine
Akcioni planovi za realizaciju Strategija unaprijeđenja kvaliteta života LGBT osoba za period 2013-2018. godine za 2013, 2014. i 2015. godinu
Strategija za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica sa posebnim osvrtom na oblast Konik, 2011.
Akcioni plan za Poglavlje 23 (Pravosuđe i temeljna prava)
Alternativni izvještaj o primjeni Pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
Drugi periodični izvještaj o primjeni Konvencije UN protiv torture
Izvještaj Komiteta za spriječavanje torture i nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja, 2013
Izvještaj State Department-a o stanju ljudskih prava u Crnoj Gori tokom 2013. godine
Izvještaj "Nacije u tranziciji 2014" Freedom House-a
Stanje ljudskih prava u svijetu, Međunarodni izvještaj 2014/15, Amnesty International
Izvještaj o radu zastupnika Crne Gore pred Evropskim sudom za ljudska prava za 2013.
Izvještaj o radu Ustavnog suda za 2013.
Godišnji izvještaj o radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore za 2010.
Godišnji izvještaj o radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore za 2011.
Godišnji izvještaj o radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore za 2012.
Godišnji izvještaj o radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore za 2013.
Godišnji izvještaj o radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore za 2014.
Godišnji izvještaj o radu Zaštitnika građana Srbije za 2013.
Godišnji izvještaj o radu Zaštitnika građana Srbije za 2014.
Izvještaj Agencije o stanju zaštite ličnih podataka u Crnoj Gori za 2013.
Izvještaj o sprovođenju Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i Zakona o zaštiti podataka o ličnosti Republike Srbije za 2013.
Godišnji izvještaj o radu sudova Crne Gore 2014.
Izvještaj o kontrolnoj reviziji Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava

Redovan godišnji izvještaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti Republike Srbije za 2013. godinu
Izvještaji Koalicije NVO za praćenje toka pregovaračkog procesa u okviru poglavlja 23
Godišnji izvještaj Evropskog suda za ljudska prava za 2014.
Izvještaj o napretku Crne Gore za 2014.
Rezolucija Evropskog parlamenta o napretku Crne Gore za 2014.

Publikacije

”Međunarodni standardi ljudskih prava i ustavne garancije u Crnoj Gori”, Akcija za ljudska prava, Podgorica, 2008
“Saradnja policije i tužilaštva”, Marijana Laković-Drašković, Institut Alternativa, Podgorica, 2014.
“Vodič kroz antidiskriminaciono zakonodavstvo”, Marijana Laković Drašković, Biljana Braithwaite, Adam Weiss, Emma Fenelon, AIRE Centar iz Londona, CEDEM, 2014.
“Zabrana diskriminacije u Crnoj Gori, propisi i praksa”, Zoran Pažin, Marijana Laković Drašković, Aleksa Ivanović, Dr Saša Gajin, Biljana Braithwaite, Adam Weiss, AIRE Centar iz Londona, CEDEM, 2013.
“Zakon o zabrani diskriminacije - pozitivnopravni i drugi aspekti implementacije”, Saša Gajin, Misija OEBS-a u Crnoj Gori, 2012.
“Policija i ljudska prava: građanska kontrola rada policije”, Aleksandar Saša Zeković i Zorana Baćović, Savjet za građansku kontrolu rada policije, Podgorica, 2014.
“Suočavanje sa prošlošću u Crnoj Gori – slučaj Morinj”, Centar za građansko obrazovanje (CGO), Podgorica, 2014.
“Jednake šanse za sve medije”, Centar za građansko obrazovanje (CGO), Podgorica, 2014.
“Tri godine od kršenja Ustava: ko je odgovoran? ”, Centar za građansko obrazovanje (CGO), Podgorica, 2014
“Ustav na prekretnici – izveštaj o ustavnoj praksi, nadostacima Ustava i načinima njegovog poboljšanja ”, Komitet pravnika za ljudska prava (YUCOM), Beograd, 2011

Internet prezentacije međunarodnih organizacija, crnogorskih i drugih institucija i nevladinih organizacija:

Savjet Evrope: <http://www.coe.int/en/web/portal/home>
Evropski sud za ljudska prava: <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>
Evropska unija: <http://europa.eu>
Pristup pravu Evropske unije: <http://eur-lex.europa.eu>
Evropski parlament: <http://www.europarl.europa.eu/portal/en>
Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava UN: <http://www.ohchr.org/EN/Pages/WelcomePage.aspx>
Ustavni sud Crne Gore: <http://www.ustavnisudcg.co.me/>
Ustavni sud Republike Srbije: <http://www.ustavni.sud.rs/>
Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore: <http://www.ombudsman.co.me>
Zaštitnik građana Srbije: <http://zastitnik.rs/>
Agencija za zaštitu podataka o ličnosti i slobodan pristup informacijama: <http://www.azlp.me/index.php/me/>
Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti: <http://www.poverenik.rs/>
Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore: <http://www.fzm.me/1/index.php?lang=en>
Savjet za građansku kontrolu rada policije: <http://www.kontrolapolicije.me>
Skupština Crne Gore: <http://www.skupstina.me/index.php/me/>
Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore: <http://www.skupstina.me/index.php/me/odbor-za-ljudska-prava-i-slobode/aktuelnosti>
Vlada Crne Gore: <http://www.gov.me/naslovna>
Ministarstvo za ljudska i manjinska prava: <http://www.mmp.gov.me/ministarstvo>
Savjet za zaštitu od diskriminacije Vlade Crne Gore: [http://www.gov.me/naslovna/Savjetodavna tijela/Savjet za zastitu od diskriminacije/](http://www.gov.me/naslovna/Savjetodavna_tijela/Savjet_za_zastitu_od_diskriminacije/)
Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Crne Gore: <http://www.mvpei.gov.me/ministarstvo>
Ministarstvo rada i socijalnog staranja Crne Gore: <http://www.mrs.gov.me/ministarstvo>
Uprava za kadrove Crne Gore: <http://www.uzk.co.me>
Državna revizorska institucija Crne Gore: <http://www.dri.co.me/1/index.php?lang=sr>
Vrhovno državno tužilaštvo Crne Gore: <http://www.tuzilastvocg.me>
Ambasada SAD u Crnoj Gori: <http://podgorica.usembassy.gov>
Medijski savjet za samoregulaciju: <http://medijskisavjet.me>

NVO Centar za građansko obrazovanje: <http://cgo-cce.org>
NVO Centar za razvoj nevladinih organizacija: <http://www.crnvo.me>
NVO Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore: <http://umhcg.com>
NVO Akcija za ljudska prava: <http://www.hracion.org>
NVO LGBT Forum Progres: <http://lgbtprogres.me>

Reporteri bez granica

<http://index.rsf.org/>

Arhiva medija:

www.balkaninsight.com
www.blic.rs
www.b92.net
www.dan.co.me
www.danas.rs
www.faz.net
www.kurir.rs
www.monitor.co.me
www.novosti.rs
www.novimagazin.rs
www.rts.rs
www.skalaradio.com
www.021.rs
www.vijesti.me

